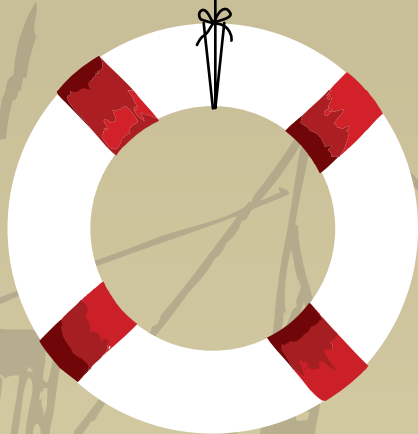

Fűzfa Balázs

MENTÉS MÁSKÉNT

Tanulmányok, esszék
irodalomról, olvasásról, tanításról

A **MENTÉS MÁSKÉNT** könyvcím nemcsak a számítógép talán legismertebb parancsára utal, hanem arra is, hogy bizony másként kellene hozzáfognunk a mentőcsónakok leeresztéséhez, mint ama hajón tették egykor. Mert különben mi mindannyian, akik az irodalom és az iskola közelében élünk, hamarosan a Titanic zenekarához leszünk hasonlatosak...

Szeretném remélni, hogy az elmúlt években megjelent új szemléletű irodalomtankönyveim, *A 12 legszebb magyar vers*-program vagy a maratoni felolvasások és az olvasótáborok, illetve ez a kötet is egy-egy ilyen – kicsike, de talán nem teljesen erőtlen, s talán még idejekorán leeresztett – mentőcsónak.

Mentőcsónakot vízre bocsátani, mentőövet leereszteni pedig akkor is érdemes, ha Ivan Illichnek valószínűleg igaza van: „A könyv egyre kevesebb embernek a jelentés kikötője”.

Fűzfa Balázs
Mentés másként

Fűzfa Balázs

MENTÉS MÁSKÉNT

Tanulmányok, esszék
irodalomról, olvasásról, tanításról

A könyv megjelenését támogatta:

© Fűzfa Balázs

© **PONT**
Kiadó Budapest, 2012

ISBN 978-963-9957-37-4

Borítóterv: Scheffer Miklós

A borító ifj. Fűzfa Balázs 9 éves kori,

Titanic című rajzának felhasználásával készült

A kötet másképpen nem jelölt képeit a szerző készítette

A kiadásért felel a PONT Kiadó igazgatója

PONT Kiadó: H-1300 Budapest 3, Pf. 215.

Tel/fax: (36-1) 816-1062

e-mail: pontkiado@pontkiado.hu

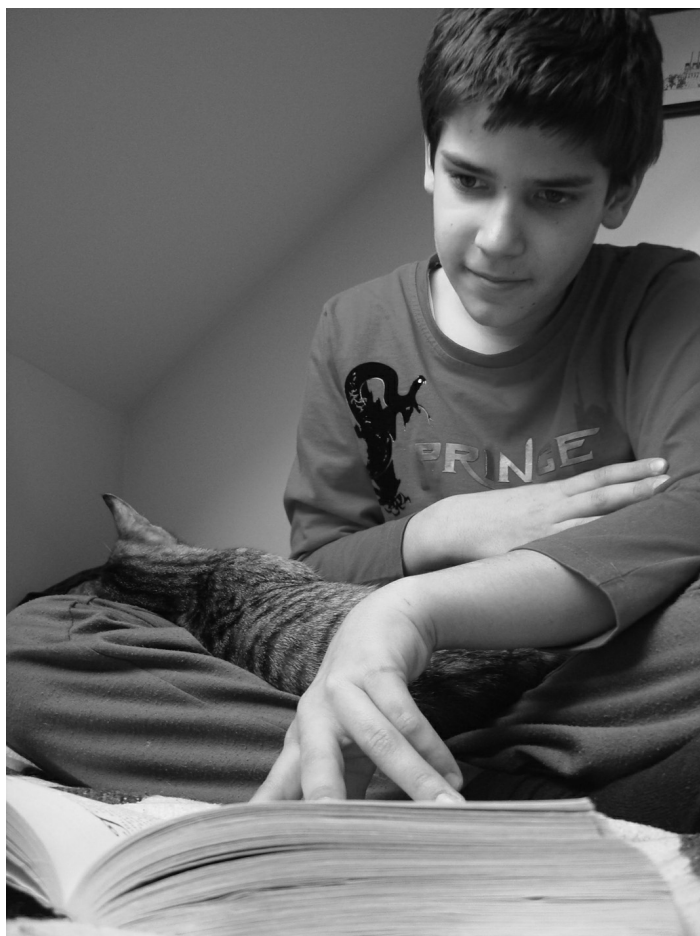
www.pontkiado.hu

Nyomás: SÉD Nyomda, Szekszárd

www.sednyomda.hu

*Édesapámnak,
első magyartanáromnak*

*„...élni annyit tesz, mint olvasni...”
(Paul de Man)*

A jövő olvasója

ELŐSZÓ HELYETT¹

EGY TANTÁRGY HALÁLÁRA

Senki nem vette észre, úgy múlt el. Talán nem is kár érte? Talán. Hiszen csak arra volt jó, hogy őszülő hajú matrónákat bosszantsanak holmi kőművestanoncok, hogy ők ugyan (el) nem olvasnak semmit, nemhogy regényekkel, novellákkal, versekkel múlatnák a drága bulizós időt. De a traktorosoknak, kertészsegédeknek és a többi „iparitanuló”-nak is felesleges immár Vörösmarty, Arany, Petőfi, Kosztolányi, Babits... – Esterházyról, Parti Nagyról, Kertészről nem is beszélve.

2011. szeptember 1-jétől Magyarországon az előrehozott szakiskolai képzésben nincs Irodalom tantárgy. Sőt mi több, nincs Magyar nyelv és irodalom tantárgy sem. „Anyanyelvi (sic!) kompetenciaterület”-nek nevezett valami van helyette, melynek tematikájában írók, költők, szépirodalmi alkotások egyáltalán nem szerepelnek. Az irodalomhoz annyi köze van ennek a kompetenciaterületnek, hogy – véletlenül benne maradt? – megemlíti az „időmértékes verselés” fogalmát...

Búcsúzunk tehát Tőled, Magyar nyelv és irodalom tantárgy, szép volt az elmúlt 165 év, mely tán vissza se jó már soha többé. Reményünk csak annyi, hogy az agónia – amíg a különböző iskolatípusokba begyűrűzik e hatás – eltart még néhány évtizedig.

Béke Veled!

OKTÓBER 6.

Jankovics Marcell emberfeletti vállalkozását, a *Tragédiát* csodáljuk az OSZK előadótermében ezen a napon estefelé. Pótszékeken és a földön is ülnek emberek, valóban egy gombostűt sem lehet leejteni. Ez jó érzés. Különben is mintha valami titokzatos összetartozás sugallata lengené át a műhöz méltó termet.

Egyik szín pereg a másik után – Néhányat azért kihagyunk, mert a díszbemutató előtt nem volna illendő megnéznünk az egészet – mondja a rendező, aki némi malíciával fűzi össze a lélegzetelállító képsorokat. Minden mozdulatában és szavában benne van azonban a három évtized súlya. A legmegkapóbb pillanat talán, amikor Madáchot véletlenül egy-

szerűen csak „Imre”-ként említi – mintha pár perce hagyták volna abba a délutáni diskurálást.

Az ablakok résein keresztül olykor a filmeposz gyönyörű zenéjét túlharsogó dübörgés – mintha egy másik világból? – hallatszik be a Vár legszebb teréről. A *Prágai szín* és a *Falanszter* között ámuldozunk valahol a végtelen időben téblábolva, éppen talán a szörnyűnél is szörnyűbbnek ábrázolt *Párizsi szín*ben botorkálunk, amikor tudatosul bennünk – mindazokban, akik a érkezéskor nem figyeltünk erre igazán –: hisz odalent nagy esemény, Budavári Pálinka- és Kolbászfesztivál van!

Amúgy 2011. október 6-át mutat a naptár Budapesten is, Aradon is. Az ottani várban és az itteniben is.

JEGYZET

- 1 Az első glossza az Élet és irodalom 2011. szeptember 16-i, a második a lap október 21-i számában jelent meg a Páratlan oldalon – újraközölte őket a Fordulópont 53. kötete (F. B., *Egy őszi bátizsákból*, 40–44.)

MIÉRT **P**ONT ÓK?

AZ ELMONDHATATLANSÁG BETŰI¹ (Arany János és a „nyelvrontás”)

Sipos Lajosnak szeretettel

„Jártam a jelenben, éltem a jövőben.”
(Arany János)²

„Nem magyarul írt [ti. Arany János],
hanem aranyul; új nyelvet csinált magának,
amely bármely konvencionális magyar nyelv szempontjából
bátran bibásnak, rossznak mondható”
(Babits Mihály)³

(AZ ÚJABB ARANY-RECEPCIÓ) Immár erőteljes vonulatnak látszik ama törekvés, amely a költőnek a korábbi szakirodalom által alig vagy egyáltalán nem preferált – sőt, Szörényi László szavával szólva: „delfinizált” – szövegeit (például: *Murány ostroma*⁴, *A csillag-bulláskor*⁵), témáit (például: az erotika, illetve a homoszexuális fenyegetés megjelenése a *Szondi két apródjában*⁶) és verstípusait (*Hasadnak rendületlenül, Nincs már széna...*, *Formai nyűg, Évnapra [Nyolcvan év...] stb.*⁷), esztétikai minőségeit (*A nagyidai cigányok* esete az „alantas”-sal, a „triviális”-sal, a „pórias”-sal, midőn a *Bolond Istókból* való részletnek – a recepció „nyomása”-ra – a szöveg elé való „paratextuálás”-ával a szerző kénytelen „átírni” azt egy konvencionális értelmezési és jeltartományba⁸) igyekszik bevonni az Arany-líra értelmezésének, különösen modernségének jellemzése körébe.

Az Arany-kép újragondolásában s a modernség, sőt a posztmodernség elé való közvetlen kapcsolásában különösen jelentős szerepe volt Szili József könyvének, amely egészen új horizontban helyezte el a korpuszt.⁹ Szili egyfelől radikálisan és végérvényesen bevonta az Arany-szövegeket a modern irodalomtudomány fogalomrendszerével s tematizációjával vizsgálható és vizsgálendő szövegek körébe, illetve kiemelte azokat a túlnyomórészt esszéisztikus, első renden a nyelvművészi s költői nagyság előtt már-már kultikusan adózó – a maga korában elfogadott és „kíváncos” – szövegértelmező hagyományból (Riedl, Péterfy, Kosztolányi, Barta János, Keresztury Dezső, Szilágyi Domokos). Másfelől előtérbe

helyezte a mikropoétikai és anagrammatikus elemek, a konnotatív tartalmak és összefüggések, a rejtett textuális viszonyok, továbbá majdnem feledett „műfajok”, illetve poétikai elvek vizsgálatát¹⁰, olykor pedig már-már a „misztikus”-sal határos megállapításokat is tett, a szövegek mögöttes tartományait véve bonckés alá. Vagyis *Az Arany-líra posztmodernsége* alcímű kötet folytatta azt a fajta „objektív” szöveganalízist, amelyet az Arany-recepcióban – mások mellett – Baránszky-Jób László¹¹ és *Az el nem ért bizonyosság*¹² szerzői, Dávidházi Péter témamonográfiája¹³, a balladák körében pedig Imre László kezdett el alkalmazni¹⁴ – nem utolsósorban azzal a céllal is, hogy az utóbbi négy-öt évtized gyakran ideológisztikus alapokon nyugvó Arany-értését és (közoktatásbeli) Arany-tanítását új pályá(k)ra vezéreljék, vagyis és mindenekelőtt modern poétikai nézőpontok szerinti vizsgálódások „műveleti területé”-vé, disszeminatív kérdésési tartományává avassák.¹⁵

Mindezek után legutóbb Nyilasy Balázs tett rá komplex kísérletet, hogy monografikus áttekintő igénnyel és készséggel az életmű egészét közös fogalomrendszer alá rendezze.¹⁶ Ez a fogalomrendszer azonban meglehetősen egyedi, csak részben tartalmaz átfedéseket Baránszky-Jób László, *Az el nem ért bizonyosság* szerzői, illetve Dávidházi Péter és Imre László fogalomrendszerével. A Nyilasy-könyv indító vezérgondolata szerint Arany „a kétirányú látás”, a „között-lét költője”, „akibe a tagadás igénye mellett az állítás igénye is eltéphetetlenül beegyökelezett, akiben egység-örző és krízisérzékítő tendenciák nagyjából egyforma erővel és arányban vannak jelen”¹⁷.

Az alábbiakban mi magunk arra teszünk kísérletet, hogy az *Őszikék* mint verscsoport vázaltszerű, de általánosító érvényű jellemzésével igyekezzünk rávilágítani az Arany-poétika újszerűségére – ha tetszik: „másként való”-ságára –, majd néhány példa segítségével próbáljuk bizonyítani a klasszikus szövegfogalom, illetve a klasszikus poétika dekonstruálási szándéka megjelenésének elemeit és jellemzőit Arany János műveiben.

*

(AZ *ŐSZIKÉK* MINT VERSCSOPORT BESZÉDMÓDJA) Az *Őszikék*ben Arany egyre rejtjelesebben s mégis egyre közvetlenebb módon, leegyszerűsödött költői eszközökkel – olykor már nem is szavakba, hanem hangtest nélküli jelentéshordozókba, idézőjelekbe¹⁸, vesszőkbe, felkáltójelekbe, kurziválásokba kódolva – közli a világról, emberről s korról alkotott nézetrendszerét.

A versbeli rejtett értékalakzatok jelentésteremtő erejéről szólva Szili József ekként ír említett könyvében, melyben számos példát mutat be költőnk posztmodernségéről értekezve: „Frye elgondolása értelmében közel járunk Arany lírai vénájának lényegileg lírai karakteréhez, midőn a hangalakzatokhoz kapcsolódó, sőt belőlük kifejlő verbális asszociációkig hatolunk. Amikor is a hangalak nemcsak akármilyen, pusztán hangalak-jával asszociálódó rímet hív elő, hanem mintegy *értelmez* is, s egyszerűsmind értelmet ad a pusztán a hangalakkal asszociált szónak vagy szavaknak, vagyis értelmet *teremt* egy olyan összefüggés számára, amelynek korábban, e nélkül az asszociáció nélkül, nem volt értelme”¹⁹.

Kerényi Ferenc „refináltan egyszerű világ” megteremtéséről beszél az *Őszikék* alapvető formaelveiről szólva, s egyértelműen utal arra, hogy Arany ezekben a versekben egy új poétika alapjait alkotta meg – értelmezésnek egyértelműen ez a főszólama: „Tárgy künn, s temagadban»” – jellemezte a 60 éves Arany János új alkotómódszerét, amikor végre megszűntek a »mandátumos ember« külső feladatai. [...] A »nemzeti költő« helyébe a »tamburás öregúr« lépett, aki bölcs humorral, öniróniával költői játékba kezdett: a hétköznapi, esendő, idős ember szintjére látszott lefokozni a legnagyobb élő magyar poéta, a nyelv- és formavirtuóz művészi énjét is. Ugyanakkor a képzettársítások merészségével, a forma gazdagságával a szürke alaptónusból öntörvényű, refináltan egyszerű világot varázsolt, személyes tér- és időszemlélettel... [...] A kapsos könyvben benne rejtett a modern magyar költészet számos lehetősége, az izmusok megannyi csírája: pompás impresszionista részletek, az egyéni szimbólumalkotás kísérletei, a formatökélyre törekvő parnasszizmus magyar változata.”²⁰

Nyilasy Balázs – említett könyvében – ekként foglalja össze az *Őszikék* lírai vonulatának lényegét, elhelyezve ezzel a korpuszt egy még tágabb hagyományban is: „...az *Őszikék* nagy újdonsága [...] az understatement, [...] a költemények nagy többségét átjáró depoetizáló, deheroizáló önkicsinyítés. S ez a törmeléklét nem álcázás, ahogy Barta János láttatja. [...] Ez az understatement valódi, és bár megelőzi a huszadik századi magyar irodalom sokirányú, sokféle árnyalatú depoetizáló tendenciáit, a köznapi vagy akár a törmeléklétet belakó költői világteremtés gesztusváltozatait (Szabó Lőrincről Berda Józsefen át Petri Györgyig), azért jelentős mértékben el is válik tőlük. Arany János ugyanis nem társít dinamikus energiát ehhez a törmeléklélthez, nem implikál másféle viszonyítási pontokat, nem idéz meg terjeszkedőbb emberi attitűdöket, és nem leplez le semmit. A nagyepika teljességeképzetével küzdő, a nyílt dekonstrukcióval az afirmációs épségre utaló, az ossziáni és a görög kultúrtörténeti képzetek-

kel a maga személyes szituáltságát egyértelműen közössé, személyközivé tágitó költő az *Őszikék* egy részében olyan beletörődő gesztussal lakja be a kudarc, a kiszorultság, a fizikai létre szorítottság, a »nyúl farknyi remény« világát, hogy már-már feladja a költészet mint jelentős személyközi energiákat implikáló modelláció elvét²¹.

Kétségtelen tehát, hogy a modern ember – Adyra váró – életérzései remegnek ott az *Őszikék*ben, s hozzátehetjük azt is, a Nyilasy idézte Baránszky-Jób László szavával szólva: poétikai megújulásában ennek a lírának egyik legfontosabb hozadéka a „verstesttel való közlés”²², illetve – a monográfus szerint – „a forma átszemantizálása”²³-nak módszere. Arany *Őszikéi*ben ugyanis – minden ellenkező látszat ellenére – végképp eltűnik a versekből a költészet mindennapisággal és közéletiséggel való közvetlen összefüggésének kényszere, az a fajta referencialitás-igény, amely irodalmunkat mintegy száz éven át jellemezte, s nagyrészt meghatározta. Ez a költészet ugyanis éppen az *Őszikék*kel lép át egy másik dimenzióba – az irodalmi (elő)modernség korszakába.²⁴

Ennek okán valószínű az is, hogy az új formákkal, az új kifejezésmóddal való alkotói küzdelem termése a viszonylag sok töredék, az olykor – vagy a profanitás, vagy épp a „túljátszott” költőiség mentén – poétikai zökkenőként értékelt verssorok megszületése és jelenléte, a szintén stílustörésként is érzékelt szövegárlatok, nemegyszer túlbonyolítottnak tűnő narrációs rendszerek szinte mesterkélt konstrukciói: ahonnan tényleg csak egy lépés lenne mindennek dekonstruálása.²⁵ Ám ha ez utóbbi, maga a szétesettség-érzet van a lélekben belül, akkor nem lehet csoda, hogy a közléssé lényegülő forma mint versbeszéd válik eleven erővé Arany János kései költészetében. Hiszen ez az érett költő és bölcs ember éppen arra jön rá a „kapcsos könyv” szövegeiben, hogy a vers olyan (szó)építmény, amelyről nagyon messzire lehet látni térben és időben egyaránt, hogy a vers az a valami, amely azt is el tudja mondani, ami nincs benne leírva. Ezt a poétikai hitet a mi irodalmunkban ő építi be először a megvalósult jelentéskonstrukció (vagyis maga a vers, a textus) grammatikai-poétikai elváráshorizontjába.

JEGYZETEK

- 1 A sor a költő *Mint egy alélt vándor...* című verséből való.
- 2 BABITS Mihály Juhász Gyulának írott 1904-es levelét idézi SIPOS Lajos, *A költői szerep keresése*. „Petőfiből, Aranyból jöttem rá először, hogy mi a költészet” = S. L., *Új klasszicizmus felé*, Bp., Argumentum, 2002, 22–65, idézet: 46 (47. sz. lábjegyzet).
- 3 E könyv első két dolgozata az *Arany János, a nyelvrontó* munkacímmel készülő nagyobb tanulmányból való. Itteni – némileg javított, frissített – közlésüket az in-

- dokolja, hogy szándékaik szerint az irodalomról és annak tanításáról való „mentés másként” alapon történő gondolkodás forrásvidékét igyekeznek körüljárni. Egyben modellezni szeretnék, hogy miképpen lehet egy nagy klasszikusról a tananyagban kanonizálttól eltérő módon gondolkodni. Az első szöveg megjelent a „Látni, teremteni kell!” *Sipos Lajos 70. születésnapjára* (szerk. FRÁTER Zoltán, F. B., SZABÓ B. István, Szombathely, Savaria University Press, 2009, 182–187) című kötetben, a második a *Szondi két apródja* című tanulmánygyűjteményben (szerk. F. B., Szombathely, 2009, 123–132 [A 12 legszebb magyar vers]), illetve a Palócföldben [2008/5–6, 63–69].
- 4 FÉSZÜS Ágnes, „Álla még Murányvár szűzi épségében”. *Arany János: Murány ostroma = Nympholeptusok. Test, kánon, nyelv és költőiség problémái a 18–19. században*, szerk. SZÜCS Zoltán Gábor és VADERNA Gábor, Bp., L'Harmattan, 2004, 210–230 (Dayka könyvek) (a későbbiekben: *Nympholeptusok*).
 - 5 MILBACHER Róbert, *Roncsolt anyag, fájó gép. Arany János testéről = Nympholeptusok*, 123–151.
 - 6 VAS István, *Arany erotikájáról = V. I., Igen is, nem is*, Bp., Szépirodalmi, 1987, 64–76; NYILASY Balázs, *Arany János*, Bp., Korona, 1998, 118; F. B., *Erotika, kommunikáció és magatartás-szimbólumok Arany János néhány balladájában = Irodalomtanítás harmadik évezredben*, főszerk. SIPOS Lajos, Bp., Krónika Nova, 2006, 310–320, különösen: 318–319.
 - 7 F. B., *Klasszicizmus, romantika, realizmus az irodalomban. Arany János*, Bp., Önkönet, 2000, 254–276, különösen: 272–273.
 - 8 Lásd: MILBACHER Róbert, *Lágy majoránna illata. A nagyidai cigányok recepciójának diskurzus-elemzése = Z. KOVÁCS Zoltán – M. R., A maradék öröme. Tanulmányok a XIX. század magyar irodalmáról*, Bp., Szeged, Osiris–Pompeji, 2001, 180–213, különösen: 205–206 (deKON KÖNYVEK). – Vö. még: SZILASI László, „Környékezi már némienemű kétség” (*Arany János: A nagyidai cigányok*), *ItK*, 1996/4, 395–414; HÓDOSY Annamária, *Creptománia (Arany János: Nagyidai cigányok)* = <http://whistler.uw.hu/meri/sajatdolgozatok/nagyidai.htm> [2011. 09. 4.] (eredetileg megjelent = Szépliteraturai ajándék, 1995/3–1996/1).
 - 9 SZILI József, *Arany bogy istenül. Az Arany-líra posztmodernsége*, Bp., Argumentum, 1996. („A XIX. századi magyar irodalom és a modernség, posztmodernség” kérdésköréhez lásd még: FRIED István, *A (poszt)modern Petőfi*, Budapest, Ister, 2001; KAPPANYOS András, *Az avantgárd Vörösmarty = Vörösmarty és a romantika*, szerk. TAKÁTS József, Pécs, Művészetek háza, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, é. n. [2001?], 149–157; IMRE László, *A posztmodern: egy régi-új beszédmód*, Alföld, 2003/2, 40–45.)
 - 10 Lásd ehhez a szerző egy másik jelentős munkáját is (SZILI József, „*Légy, ha birsz, te »világköltő«...*” *A magyar líra a XIX. század második felében*, Bp., Balassi, 1998), benne különösen: *Önszerkesztő és önzáró szövegstruktúrák a XIX. századi magyar lírában*, 63–93; Arany-példák a tanulmányból: *Tematikus szimmetria*, 66–67 (a *Plevna* című vers; *Az önzáró strukturálás esete*, 85–86 (a *Nem kell dér...* című vers)).
 - 11 BARÁNSZKY-JÓB László, *Arany lírai formanyelvének fejlődéstörténeti belye*, Bp., MTA Irodalomtörténeti Intézete, 1957. – Továbbá UÓ., *A döbbenet lírája = B.-J. L., Teremtő értékelés*, Bp., Magvető, 1984, 230–263.

- 12 *Az el nem ért bizonyosság. Elemzések Arany János lírájának első szakaszáról*, szerk. NÉMETH G. Béla, Bp., Akadémiai, 1972 (a későbbiekben: *Az el nem ért bizonyosság*). – Ismereteink szerint ebben a kötetben vetődik fel először a Baudelaire–Arany-párhuzam, illetve ennek a pusztán ötletnél komolyabb, a preszimbolizmus tételezésén nyugvó poétikai bizonyítási kísérlete; lásd különösen a 90–93. oldalt: ZEMPLÉNYI Ferenc, *Az allegória és a jelkép batárán (Reményem)* = *Az el nem ért bizonyosság*, 75–103.
- 13 DÁVIDHÁZI Péter, *Hunyt mesterünk. Arany János kritikusi öröksége*, Bp., Argumentum, 1992.
- 14 IMRE László, *Arany János balladái*, Bp., Tankönyvkiadó, 1988. (Újabb kiadása: Szombathely, Savaria University Press, 2006.)
- 15 Lásd továbbá legújabban a filozófiai-antropológiai szemlélet felvetését HANKISS Elemér részéről: „Szokással, s már-már társasjátékká vált manapság Aranyt Baudelaire-hez hasonlítani, de ha valóban vannak baudelaire-i versei, akkor valószínűleg azok között a versei között kell keresni őket, amelyekből ez a sajátos, mélyebb tűzű villódzás [ti. a mindennapi élet és a Sors közötti összevillanás – F.B.] sugárzik. Ilyen egyik legszebb kései verse a *Naturam furca expellas...* című szonett” (H. E., *Ikarosz bukása. Lét és Sors az európai civilizációban*, Bp., Osiris, 2008, 209.)
- 16 NYILASY Balázs, *I. m.* (Dolgozatunkban Nyilasy Balázs Arany Jánossal foglalkozó jelentős munkái közül csak e monográfiával foglalkozunk, melyben először összegződnék a szerző Arany-kutatásai. A későbbi években jelent meg: NY. B., *Arany János balladái*, Szombathely, Savaria University Press, 2011 [Kézjegy], illetve NY. B., *A XIX. századi modern magyar románc*, Bp., Argumentum, 2012.) Lásd legújabban az életmű egy-egy részszempontú áttekintését: MILBACHER Róbert, *Arany János és az emlékezet balzsama. Az Arany-bagyomány a magyar kulturális emlékezetben*, Bp., Ráció, 2009 (Ligatura); KOVÁCS Gábor, *A történetképző versidom. Arany János elbeszélő költészete*, Bp., Argumentum, 2010 (Diszkurzívák).
- 17 *Uo.*, 21. (Kiemelések mindig az eredeti szerint! – F.B.)
- 18 Az idézőjel kiemelten fontos szerepéről lásd: TARJÁNYI Eszter, *Az értelmezésmódok ütközőpontjában: a ballada, az allegória és a palinódia* = *A magyar irodalom történetei*, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Gondolat, 2007, 384–394, különösen: 391. – KAPPANYOS András, *Ballada és románc* = *Uo.*, 395–406, különösen: 400, 405.
- 19 SZILI József, *Arany bogyó istenül. Az Arany-líra posztmodernsége*, Bp., Argumentum, 1996 (részletek = <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/arany/sziliaj.htm> [2011. 09. 04.]
- 20 KERÉNYI Ferenc, *Arany János és az 1849 utáni lírai korszak* = <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/arany/oszikek/html/tanulmanyok/kerenyi96.html> [2011. 09. 04.]
- 21 NYILASY Balázs, *I. m.*, 107–108.
- 22 BARÁNSZKY-JÓB Lászlót idézi NYILASY Balázs, *Uo.*, 121–122. – Előzményként lásd IGNOTUS „egytest-vers”-fogalmát: „Nem mind értelem, ami annak látszik. Ha nem így volna, miért volnának – köztudomás szerint – legkevésbé lefordíthatóak éppen azok a versköltők, kiknek egyéni felszereltsége pontos értelemnek pontos szóbeli kifejtésére hajlik? Arany János csak elég pontos értelmű költő: miért nem lehet lefordítani egy sorát sem idegen nyelvre? S viszont Shelleyt,

a túlságosan mély értelmű, a kóválygó, az andalgó, a muzsikáló Shelleyt miért lehet nagy könnyűséggel együletben lefordítani, akár egy kúriai indokolást? Azért, mert a Shelley muzsikája csakis az érzékekhez szóló muzsika, melyet át lehet instrumentálni más nyelvre is, s a fogyatékos értelmet éppúgy fel lehet cifrázni vele, teljes hatással. Míg az Arany János pontos értelme együtt adódik ki szavainak nemcsak betűiből s betű szerint való értelméből, hanem rendjéből, hangsúlyából, csengéséből is, abból a numerusból, mely csakis a magyar nyelvnek sajátja, abból a gondolatépítésből, mely csakis magyar mértékben helyezkedhetik el. Ez az, amit úgy bátorkodtam híni, hogy egytest-vers; a Shelley verséről elég lehúzni az angol kesztyűt s magyar kesztyűt húzni rá; az Arany Jánóst meg kellene nyúzni és más bőrt plántálni rá, ha tudnánk.” (IGNOTUS, *A fekete zongora*, Zalamegye. Zalavármegyei Hírlap, 1908. febr. 2, 1–3 [a cím alatt: Írta: Bódog Ferenc] = <http://mek.oszk.hu/05500/05552/html/av0161.html> [2011. 09. 04.]

23 Uo., 120.

24 Vö.: „A költőnek a vershez való új viszonyáról, kapcsolatáról van szó: nem azért íródik már Arany verse, hogy visszhangra találjon: nem közösséghez szóló, azt lelkesítő, bátorító, vigasztaló közösségi költészet, közköltészet születik a Gyulai Pál ajándékozta »kapcsos könyvben«”; „Az artisztikus elemek felülkerekedése, a formakultusz [...] jól megfigyelhető az *Őszikék* darabjaiban” = BORI Imre, *Az első modern verseskönyv: az „Őszikék”* = B. I., *A magyar irodalom modern irányai I*, Újvidék, 1985, 93–100 = <http://mek.oszk.hu/00500/00596/html/tanulmanyok/bori85.html> [2011. 09. 04.].

25 Talán nemcsak futó ötlet volna, ha – több szempontból – összevetnénk egymással Petőfi *Felbők*-ciklusának és az *Őszikék*nek világlátását, beszédmódját, poétikáját. A töredékesség, a dekonstrukcióélmény bizonyosan hasonló világhallat-érzékelésről tudósítaná az értelmezőt a két költő esetében – de nem kevésbé lenne érdekes a főntebb NYILASY Balázstól említett understatement és/vagy a depoetizálás általános tendenciáinak vizsgálata sem a két korpuszban; mindezekről talán majd egy későbbi dolgozatban szólhatunk. (Vö. ROZMÁN Zoltán, *Őszi-kék Felbők*, Tempevölgy, 2009/december, 64–71.)

Szondi két apródja.

Jelkőbe hanyaslt a drégeli rom,
Ra' virraszt a nap, adar tusa rappa;
Sienkőre vele nyafas, szép küld kegyoron,
Terejen lobogás hadi kopja.

Kés ifin tordel, kezökben a lant,
A kopja tövén, mint ha volna feszület.
Zirongva hadával a völgyben alatt
Al' győzelme-inneget üled.

"Mért nem jön a Szondi két Salotka, mért?
Bülbül szaru rózák két menagei bokra?
Hadd fűrne Salotkából gyöngysorba fűxérd,
Odailót egy huri-nyakra!"

"Ott küldel az vrom', fenn küldel a hant.
Láralót kopjával a gyász basa sírján:
Ott tordel a gyöngy párt, kezében a lant,
E' pengeni, pengeni, sírván:"

... I hogy feljöve Marton, az orosz nap,
Kevély úzenettel a törz Al' küldse:
Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Még nem marad itt anyaszülte.

"Kép utfiak! inomás e pusza talon
E kopja tövén nincs mér' tengeri sörbet:
Lersed velem, ott lenn áll nagy vigalom,
Odalenn vár méz itü sörbet — "

Mondjad neki Marton, in exx felelem:
Kegyelmeit uradtól nem vár soka Szondi,
Lerassza kezében kéir a kegyelem:
Egyenest veda fog folya modni.

A Kapcsos könyv, egyben a modern magyar költészet
nyitánya: a Szondi két apródja részlete (1856)

NÉZŐPONTVÁLTÁSOK ÉS BELEÍR(ÓD)ÁSOK A KAPCSOS KÖNYV ELSŐ SZÖVEGÉBEN¹

(Arany János: *Szondi két apródja*)

Kerényi Ferenc emlékének²

„...nem a tettek rendítik meg az embert,
hanem a tettekről szóló szavak.”
(Epiktétosz)³

A *Szondi két apródja* – a *Kapcsos* könyvbe elsőként beleírt szöveg⁴ – kétségtelenül az artikulált magyar nyelven lehetséges emberi beszéd egyik legszebb emlékműve. Ráadásul nem is egy darabból szakasztott emlékmű, hanem két nagy szólam egymásra hatásának – illetve éppenséggel egymásra való nem-hatásának – ragyogó példázata.⁵ Hipotézisünk szerint azonban a kettősségekben megmutatkozó „felszín” – múlt–jelen, fönt–lent, magyar–török, győzelem–vereség, keresztény–pogány, sötétség–világosság, jó–rossz stb. – alatt még legalább két-három olyan rétege van a szövegnek, melyek egyértelműen körülírhatók (definiálhatók), s a jelentésképzésnek ama rejtékútjait mutatják meg az olvasónak, hallgatónak, szemlélődőnek, amelyek a beleírás, beleíródás és a nézőpontváltás horizontja felől (is) szemlélhetők.

A nézőpontváltás mindenekelőtt azért tartozik ide, mert a balladáknak van epikus tartalmuk, illetve mert rejtettsége okán a befogadó (grammatikai) hibaként – ugyanakkor figurálisan poétikai harmóniaelemként – érzékelheti e szerzői gesztust.⁶ Sőt, olykor alig érzékeli, de legalábbis nem tudatosítja: szinte nem is veszi észre, „ki beszél” (hogypéldául már más beszél, mint az imént...).

A *Szondi*... alapvető kétszólamúsága mögött azonban még ennél is sokkal fontosabb „váltások” rejlenek. Már az első jelentésszint – múlt–jelen, lent–fönt, török–magyar stb. – szemantikai „ugrásai” is nehézséget okoznak a befogadónak, valójában azonban nem is ezek a lényegiek!⁷ A felszíni konstrukció világossága végül is kétségtelen, már az általános iskola hatodik vagy hetedik osztályos korosztály számára is világosan felfogható. De – példának okáért – mit kezdjen a felnőtt olvasó a két szólamot in-

terpunkcióval (deleációval) jelölően, vagyis hangsúlyozottan kettéválasztó negyedik szakasszal s abban a „jó” jelzővel:

...S hogy feljöve Márton, az orosz pap,
Kevély üzenettel a bős Ali küldte:
Add meg kegyelemre, *jó* Szondi, magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.⁸

Az ellenség hősiességének mint morális alapértéknek Arany által a szövegbe kódolt elismerése és tisztelete ellenére is valószínűtlen, hogy Ali üzenetét Márton szó szerint adná át (a versbeli jelenben), hisz legalább a „*jó* Szondi” jelzős szerkezet a sajátja; e szintagma semmiképpen nem eredhet a török nagyvezértől. Felfogásunkat valószínűsíti a „*jó* Szondi” szerkezetnek a szókönyvezettől vesszőkkel elválasztott, tehát ismét erősen jelölt közbekezlésként, a beszélő személyes megszólításlakzataként való használata is. E kifejezés aligha lehet része egy „kevély üzenet”-nek. Sokkal valószínűbb, hogy az apródok által visszaidézett versjelenetben a jó magyar pap – aki szerepét-küldetését kényszerrel-kínnal fogadja el és viseli –, akár az életét is kockáztatva, de „beleszól” az üzenetbe, s azt nem függő beszédként, sem pedig szó szerinti idézetként adja át, hanem csakis a lényegre szorítkozva, ám ekkor már úgy, hogy abban a saját, személyes értékválasztása és állásfoglalása, vallomása is benne legyen. Izgalmaiban kissé „belezavarodik a nyelvbe”, szintaktikailag darabos (kötőszóhiány), grammatikailag hibás (a kötelező vonzat kegyelemért lenne), csakis kontextuálisan visszafejthető beszédaktust hoz létre. De így saját magát is részesévé, alkotójává teszi legalább ennek a szövegdarabnak; ha a valóságban szerepe nem is lehet más, mint a közvetítés, legalább ezt a szerepet igyekszik kreatívvá formálni.

A nézőpontváltás és a beleíródás poétikai jelentőségéről szóló tézisünk igazolásának további bizonyítéka lehet, hogy az eme szólamban következő, vagyis a 7. szakaszban a Szondi-figura saját magáról beszélve egyes szám harmadik személyre vált – hangsúlyozottan kérve ezzel az üzenetvivőt a mondottak szó szerinti átadására (saját szituációja nyelvi gesztusának műfaját külön is jelölve: „ezt felelem”); jelezve egyben e grammatikailag is kifejezett nézőpontváltással, hogy megértette az önszerepével küszködő Isten-szolga kódolt vallomását, azaz őiránta való hűségét s szerepvállalásának kényszerű mivoltát:

Mondjad neki, Márton, im ezt felelem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézusa kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.

Mindazonáltal már ennek előtte sem világos egészen az Ali és a török követ közötti szó(lam)váltás folytatása sem:

„Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
Zászlós kopiával a gyaur basa sírján:
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
És pengeti, pengeti, sírván:”

Nem más, mint a strófavégi kettőspont hat zavaróan percepciónkra. Azt az érzést involválja, hogy hátha mindaz, ami ezután a szövegben elmesélődik, nem más, mint a török követ „élménybeszámoló”-ja a helyszínről, ahol is az apródok siratják Szondit, s éneklük az ő dicsőségét. E felfogás szerint a követ mintegy elmondja, hogy ő már korábban kitalálta ura és parancsolója gondolatát, s már járt amott, ahová most küldenék, sőt, már le is akarta hívni a győztes táborba a vesztesek utolsó – de annál fontosabb szimbolikus jelentőséggel bíró – képviselőit...

Innentől kezdve tehát akár végig (jelölt, vagyis nem csak poétikailag értelmezhető!) „beleíródás”-sal is lehetne dolgunk, hisz az „És pengeti, pengeti, sírván:” sor végén kitett kettőspont révén joggal feltételezett struktúra ezt az értelmezést is megengedné. Ebben az esetben az lehetne a műegész következő egységére is vonatkozó kérdés – hisz akkor itt volna az alapvető strukturális metszéspont –, hogy a török követ mennyire hitelesen adja át gazdájának az odafent, a sírnál történeteket; s még inkább: az ott elhangzottakat! E hipotézis mentén továbbhaladva bátran kijelenthetnénk, hogy bizony tehetséggel megáldottan, maga is „költő”-ként, hitelesen számol be gazdájának az apródokkal folytatott diskurzusáról. (Végül persze majd kiderül – nem véletlenül *ars poetica* is a *Szondi*... –, hogy a költészetnek csak mesterembere a követ, az igazi művészek az apródok.)

S ha még ennél is tovább boncolgatnánk eme horizont értelmezési lehetőségeit, bizonyára arra a következtetésre is juthatnánk, hogy a Szondi-ballada közvetítette-ábrázolta morális értékvilág nem is olyan egyszerű, mint amilyennek első olvasásra tűnik. Vagyis a szövegben az azonnal jól érzékelhető dichotómiák mögött a tépelődő ember más-más nézőpontból

különböző hangsúlyokat kapó – és másfajta poétikai eszközökkel megragadott – léttörténései kerülhetnek árnyaltabb megvilágításba. Sőt, ad abszurdum effajta tűnődésekig juthatunk: előfordulhat az is a világban, hogy az ellenség nem hazudik? Vagy előfordulhat-e, hogy éppenséggel mi magunk – bárha kényszerítve és szent cél érdekében is, de – nem vagyunk egészen hitelesek (mint például Márton, a szó-vivő [sic!])? Lehetőséges, hogy az igen–nem-eknél vannak bonyolultabb igazságok is?

Nézetem szerint a Szondi-vers mindenekelőtt erről szól. Az igen–nem-eknél bonyolultabb igazságokról. A tetteket meghatározó viszonyítottság felismerésének szükségességéről. Erre utalhat az eme értelmezési lehetőség mentén kibontakozó, a vers szinte túlzóan „egyszerű”-nek tűnő térpoétikáját végül majd kronotopikusan felülíró bonyolult idő-sík-rendszer is, mely mindenekelőtt a töredezettség és relativizáltság, az egymásra torlódás jellegzetességeit mutatja.

A viszonyítottság felismerésének szükségességét bizonyíthatja tehát a nézőpontok váltogatásának, a beleírásoknak, beleíródásoknak és az idősíkok poétikai terelgetésének sokféleképpen olvasható rendje. Arany a *Szondi...*-ban olyan szöveg megépítésének lehetőségére ad poétikai példát egy bonyolult viszonyrendszerű, ám mégiscsak definiálható korban, mely polifón megszerkesztettségével az adott történelmi időtől függetlenül lesz az emberi létérzékelés, mégpedig egyszerre a kommunikatív és referenciális, illetve a grammatikai és a poétikai megértés viszonylagosságának példája – vagyis többszólamú alkotás; amiképpen a létezés maga is az.⁹

*

Hipotézisünk szerint a balladában öt olyan szöveghely van, ahol a beszélők a szerzőtől jelölten, akarva vagy akár akaratlanul is, de egyértelműen beleszólnak, beleírnak egymás szövegébe. Sőt, ezek a szöveghelyek fokozatosan egyre bonyolultabban rétegzettek és mind több szereplősek lesznek. Az első esetben (3. vsz.) az egyenes beszédben megszólaló Alié a szó, a visszautasíthatatlan *kívánságát* megfogalmazó nagyvezér zsarnoké, a másodikban (4. vsz.) az interpretátor szólal meg, okosan megértve gazdája mézes-mázás szavakba göngyölt parancsát. A negyedik esetben (13. vsz.) egy hangtest nélküli jelentéshordozóval (gondolatjel) segített, alternatív mondattagolásba rejtett váltást érzékelhetünk: „Nem hagyta cselédit – ezért öli bú – / Vele halni meg ócska ruhába!” (Észlelésünkben itt a mondat tárgyhoz [„cselédit”] tartozó alany keresése közben kétféle értelem is felvillan: egyik a szereplő korábban bekövetkezett halála miatt már abszurd lenne, ám ennek ellenére nyelvileg mégiscsak

hiteles értelemsík: ‘Szondit öli a bú’. A másik pedig a ‘cselédit öli a bú’ mondattagolás mentén kirajzolható kontextus.)

A legbonyolultabb s legfontosabb esetben (14. vsz.) pedig a török követ immár nem is egy síkon játszva ír bele többszörösen Szondi és Ali szövegébe:

„S küldött Alihoz... Ali dús, Ali jó;
Lány-arcotok’ a nap meg nem süti nála;
Sátrában alusztok, a széltül is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!”

E kulcsszerepű strófában a felütést ismét deleáció követi, formailag is jelezve a beszélők szövegeinek szétválasztottságát. Merthogy az indításra következő, ismétléssel is megerősített „Ali dús, Ali jó” szintagmát nyilvánvalóan nem mondhatta így Szondi, ez nem lehet tőle való egyenes idézet. Sőt, a követ itt nemcsak hogy átformálja másnak a szavait, hanem egyenesen ő maga „költi meg” azokat (merthogy alapvetően csak kitalálja a szituációból, hogy mi történhetett korábban a „drégeli vár”-ban)! A 2–3. („Lány-arcotok...”; „Sátrában alusztok...” kezdetű) sor azonban kétségtelenül a nagyvezértől származó szavakat és kifejezéseket tartalmaz, mégpedig nyelvtanilag a beszélő mostani szólamához igazítva. A 3. sor végén található kettőspont után azonban látszólag ismét precízre és hitelesre vált a megidézés, egyenes beszédre a mondatrend; ezt ugyanis tényleg nem mondhatta volna más, csak Szondi maga: „Fiaim, hozzáköt a hála!” Ő ugyanis fiúként, fiaiként nevelte, és férfinak szánta apródjait, akiket Ali homoszexuális elcsábulásra biztat, „nőnek” tekint: saját sátrába hívja, ahol melengetné őket, „lány-arc”-ukat illetné kezével, ahol szeretőként ölelhetné őket.

A követ-figura immár végképp rafinált retorikai eszközöket alkalmaz a – végső fenyegetés előtti – meggyőzésben: valódi énjére, kísértő-könyörgő-hízelgő megszólalásaira játssza rá a hitelesség grammatikai eszközeit. (Egyébként amúgy nagyon-nagyon pontosan ismeri gazdája szavak mögötti szándékait...) Ezért Szondi emberi nagyságát sem a közeli, „rusztemes” szakaszban ismeri el igazán – ott a katona-hősről beszél –, hanem e mostani distinkcióval: azzal, hogy „Fiú”-nak nevezi az apródokat, Szondi szájába adva e szót.

(Ezzel azonban egyértelműen szembeszáll saját vezérével [!], hisz annak kifejezésmódját tagadja meg, tudván tudva – hisz az imént ő maga említette –, hogy ő „lány”-ként szólította meg az ifjakat reábízott üzene-

*A két apród, akik szinte egynek látszanak – akárcsak a versben
(Kő Pál Szondi-szarkofágja Drégelypalánkon)*

tében. Lehet, hogy ezt a gesztussort az álnokság-játék mögött akár rejtjeles figyelmeztetésként is felfoghatnák az apródok? Így közölné velük a küldönc, szimbolikus költői beszédben ekként mondaná el – azért is így, hogy ne legyen majd számon kérhető rajta Ali által? –, hogy mi várna rájuk amott lent, a török táborban? Lehet, hogy a sor eleji helyzetbe hozott, nemi identifikációt jelölő szavak hirtelen váltása nem más, mint kódolt figyelmeztetés? Lehet, hogy a *Szondi két apródja* tényleg az igen–nemek-nél bonyolultabb igazságokról szól? Arról a szerzői vágyról, hogy a saját és az idegen olykor rokonságot is mutathat[na] egymással? Arany által a vers lírai énje sejtetni próbál[na] velünk valamit a megegyezési típusú társadalmi cselekvés lehetőségességéből és szükségességéből? Esetünkben: annak itt történetileg hatványozottan, mert referenciálisan

is végzetes hiánya által? – A látszólagos lehetetlenség mögött felsejlő majdani, kicsike reményből mutatna meg valamit a maga visszafogottan elegáns módján ez a nagy költő megint? Úgy elrejtve a szavak mögé a lényegét, a mondottság mikéntjébe kódolva a számára is [még?] csak sejtésként létező „érzés”-t, hogy még abban sem lehet bizonyos: valaha is értik-e majd ekként bárkik, magyar nyelvet tudók – vagy legalább ezt a jelentést sem zárják ki a lehetségesek közül – ezt a versszöveget...? Ekként kódolná bele Arany a meg nem értettség bizonyosságába a megértés bizonytalanságának, de lehetőségességének kettős szó-zatát [sic!]?)

A virtuális szereplők, a megszólalók és a szavaikkal megidézettek száma itt már öt (!) lesz (az apródok, illetve Ali, Szondi és a követ maga). Aligha csodálkozhatunk, hogy eme kulcsszakasz nagyjából a szöveg aranymetszési pontján helyezkedik el, s aligha csodálkozhatunk, hogy az e szakaszra következő válasz („Hogy vitt ezerekkel...”) után történik meg a csoda. A csoda pedig nem más, mint a török (szólám) legyőzése a poézis, a születő vers segítségével: a követ átveszi az apródok dallamát, stílusát, nézőpontját. Elorozza ezeket a szellemi tulajdonokat (is), végképp beleír a versbe, immár kiszólva-kiszakadva a saját szólamából, feladva minden (költői?) önbecsülést: elveket, szavakat, Alit; egy percre ő maga is alkotója lesz a Szondi hőstetteiről szóló, „igazi” balladának („»*Rusztem* maga volt ő!...«”). Nem tehet, s képtelen mást tenni ebben a helyzetben, ebben a pillanatban. Legyőzetett – mégpedig csakis a szó ereje által. Az apródok újrateemtette világban más törvények érvényesek, mint az övében. A teremtdő vers, a születő műalkotás megbabonázza őt is.¹⁰ Bár felülkerekedik aztán az öntudat – „Eh! Vége mikor lesz?” –, ám ez inkább már csak legyőzött könyörgése legyőzőjéhez, erőtlensápadt fenyegetés. Saját műve – merthogy a szövegben végül is két alkotásmód szembesül egymással – sikertelenségének belátása; a nyelvbe rejtett, számára eddig ismeretlen hatalomnak, az apródok általi valódi, teremtdő költészet erejének szóló tiszteletadás.¹¹

*

Meggyőződésünk szerint – s érvelésünk mindenekelőtt e tény alátámasztásához igyekezett poétikai érveket találni – mindegyik azért van szüksége Aranyra, hogy az utolsó szakasz nézőpont- és szintváltásainak, beleír(ód)ásainak értésére idejekorán „megtanítsa” az olvasót-hallgatót.¹² Az utolsó szakasz lesz ugyanis az a szövegrész (az ötödik hely), amelyben szinte észrevétlenül simul, íródik egymásba az összes szólám, az összes nézőpont és valamennyi idősíksík. Megkülönböztethetetlenül

eggyé válik immár az apródok szólama a beszélőével; a fenyegető-ordító-kísértő török követ pedig elhallgat, mert a nyelvgesztusoktól való végső megfosztottság állapotában be kell látnia, hogy immár soha nem tudja, nem tudhatja elnyerni a megkísértendők egyetlen szavát sem, nemhogy megszerezhetné őket magukat, tetteiket, lelküket, mindenüket:

Apadjon el a szem, mely célba vevé,
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte;
Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé,
Ki miatt lőn ily kora veszte!

Nézetünk szerint – eltekintve most minden egyéb, az Arany-korszakból származtatott, továbbá valóságreferenciális és egyéb „kézenfekvő” ténytől – poétikai értelemben azért lett a *Szondi két apródja* a *Kapcsos könyv* első verse – amiképpen az *In boratium* vagy a *Góg és Magóg fia* vagyok én... kerül hasonlóan hangsúlyos helyzetbe Babitsnál, Adynál –, mert a lírai énnnek olyan, a rákövetkező alkotásokra esetünkben immár előmodern horizontot nyitó pozícióját jelöli ki a létrejövő „kötet”-ben, amely a korábbi szerzői oeuvre-ből ezzel a szöveggel írható körül a legteljesebben.

JEGYZETEK

- 1 A vers elemzéséhez lásd még könyvünkben *Az irodalomtanítás digitalizációja felé* című előadásszöveg befejező oldalait (120–123. o.)!
- 2 Kerényi Ferenc biztatása nélkül ez a dolgozat bizonyosan nem született volna meg.
- 3 Idézi KOSELLECK, Reinhardt, *A történeti idők szemantikája*, Bp., Atlantisz, 2003, 121.
- 4 „A költő örült az ajándéknak: azon frissiben belemásolta – szép, hibátlan tisztázatlan – a *Szondi két apródját*...” (KERÉNYI Ferenc, *A „kapcsos könyv” regénye* = <http://mek.oszk.hu/00500/00596/html/kapcsoskonyv/kerenyi.html> [2011. 09. 04.].)
- 5 Vö.: „...[N]emcsak a megértés, hanem a meg nem értés is a kommunikáció szükséges és elhagyhatatlan feltétele. A teljességgel érthető szöveg egyszersmind teljesen haszontalan szöveg is. Az olyan beszédpartner, akit teljesen értünk, és aki bennünket is maradéktalanul ért, kellemes, de fölösleges lenne, mivel nem volna több, mint »énünk« mechanikus kópiája, s a vele folytatott beszélgetés nem gazdagítaná ismereteinket. Mintha egyik zsebünkéből a másikba rakosgatnánk a pénztárcánkat – ettől még a benne lévő összeg nem növekedne. Nem véletlen, hogy a dialógusszituáció nemhogy nem törli el, sőt, inkább felerősíti, jelentékkennyé teszi a résztvevők individuális sajátosságait.” (LOTMAN, Jurij, *Kultúra és intellektus*, Bp., 2002, 53.)
- 6 Lásd különösen: USZPENSZKIJ, Borisz, *A külső és a belső nézőpont váltakozása mint a „keret” jelölésének formai eszköze az irodalmi műben* = U., B., *A kompozíció poétikája*, Bp., Európa, 1984, 234–243.

- 7 Vö.: „Két nézőpont eltávolodása elhallgatásos üres helyet hozhat létre” (ZSADÁNYI Edit, *A csend retorikája*, Pozsony, Kalligram, 2002, 40).
- 8 Mivel az Arany-versekben az interpunkciónak különös jelentősége van, ezért a részleteket a szokásos idézőjelek nélkül hozzuk. Tehát minden szereplő interpunkciós és egyéb „betűgrafikai” jel(zés) az eredetiben található! (A kurzíválás itt kivételesen tőlem való – F. B.)?
- 9 A jelzettekhez hasonló vizsgálódásra kínálna lehetőséget több másik téma, így például a szöveg időstruktúrájának vizsgálata, kiindulva például a kosellecki megállapításból: „A legfontosabb, hogy megfogalmazzuk a természeti és a történelmi időkategóriák közti különbséget. Léteznek olyan időszakok, amelyek addig tartanak, amíg például egy csata el nem dől – miközben a Nap is »megáll az égen«. A személyközi cselekvéssorok olyan időszakai ezek, amelyek során a természeti idő úgyszólván szünetel. Nyilván ezek az események és állapotok is rávetíthetők a természeti kronológiára, sőt értelmezésüknek ez az egyik minimális feltétele. A természeti idő és annak rendje – bárhogy tapasztalja is az ember – a különféle történeti idők egyik feltétele, ám ez utóbbiak sohasem oldódnak fel benne. A történeti idők belső rendje eltér az idő természetileg adott ritmusától.” (KOSELECK, Reinhardt, *I. m.*, 150–151) Vö.: „Felhőbe hanyatlott a drégeli rom, / Rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja; [...] Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé, / Ki miatt lőn ily kora veszte!”
- 10 Vö.: „A következőképp ábrázolhatnánk az előreláthatatlanság intenzitásfokának növekedési szakaszait: a véletlen beavatkozása – a gondolkodás beavatkozása – az alkotó gondolkodás beavatkozása. Amikor a fejlődés egyik pólusán a szigorú determináció érvényesül, akkor a másikon az alkotó (művészi) aktivitás hozza egyensúlyba a struktúrát. A reális történelmi folyamat során egyik pólus sem képes teljesen tiszta formájában megmutatkozni, utána viszont törvényszerűen valamilyen hagyományrendbe illeszkedik, a különböző szinteken zajló folyamatok izomorfiját demonstrálja (LOTMAN, J., *I. m.*, 136).
- 11 Vö.: „Az esemény szöveggé alakítása mindenekelőtt azt jelenti, hogy azt valamilyen nyelvi rendszer szabályai szerint mondjuk el, vagyis hogy bizonyos eleve meghatározott strukturális rendnek vetjük alá. A kortanú (vagy a résztvevő) rendezetlennek (kaotikusnak) láthatja magát az eseményt, esetleg olyasvalaminek, aminek rendezőelvei kívül esnek az értelmező látókörén, vagy – végezetül – egymástól független struktúrák egybejárásának. A nyelvi megjelenítés azonban szükségképp strukturális egységet visz az eseménybe, s ez az egység, amely fizikálisan csupán a kifejezési sík tulajdonsága, szükségszerűen áttevődik a tartalom síkjára is. Vagyis már pusztán szöveggé alakítása megemeli az esemény szervezettségi fokát. Sőt, mi több, a nyelv kapcsolatrendszere óhatatlanul rávetül a való világ kapcsolatrendszereinek magyarázatára” (Uo., 123).
- 12 Az új típusú szemiozís értékre való „megtanítás” e lineárisan – ha tetszik: „diktikusan” – felépített módszere megtalálható például a *Vörös Rébék*ben is, ahol az idézőjel-használatot ruházza fel poétikai funkcióval Arany.

AZ ESZTÉTIZÁLÓ (ÖN)SZEMLÉLET NARRATÍV ALAKVÁLTOZATAI, AVAGY „KI ÍRTA” A SZINDBÁD-FILMET? ¹

„A lebetetlen megkísértése minden kaland Szindbádnál: felfedező öröme csupán az, hogy nevet adbat a nem ismert szigeteknek, s ezt hívják boldogságnak vagy szomorúságnak. A névadásnak ez a pillanata a tulajdonképpeni győzelem. Amit előlegül a tenyerébe rajzolt térképben kapott, ezt kell végigjárnia – apály és dagály állandó változásaival –, míg maga is rozsdamarttá válik, mint a temetők keresztre feszített Krisztusai.”²

(Huszárik Zoltán)

„Több mint öt évvel ezelőtt, az *Elégia* bemutatója után Huszárik azt fejtegette, hogy a kisfilm kirobbanó sikere talán lehetőségeket teremt számára régi vágyának megvalósítására: a *Szindbád* megfilmesítésére. Ideadta a forgatókönyvet is. Több mint háromszáz oldalas, monumentális gépiromány volt a forgatókönyvnek ez az első változata. Krúdy varázslatos mondatai indázták be a papírlapokat, a filmgyári forgatókönyvgyakorlatnak megfelelően két hasábba gépelve: bal oldalt a »cselekmény«, illetve az események, a képi látvány leírása, jobb oldalt a dialógusok. Olvasmánynak nem volt érdektelen ez a különös gépirat, de senki nem csodálkozott, mikor a filmgyári szaklektorok többsége megalomániás, kusza és érthetetlen, megvalósíthatatlan Krúdy-kompilációnak minősítette. Valóban: az akkoriban kizárólagos polgárjogot élvező forgatókönyvekhez, az egyenes vonalú storyra épülő, hétköznapi – pontosabban: a köznapit imitáló – dialógusokból álló film-elképzelésekhez szokott olvasó joggal kifogásolta, hogy ez a *Szindbád*-könyv érthetetlen: nem tudni, ki kicsoda; kivel mi történik és mikor; ki cselekszik a filmben; ki megy honnan hová és miért?...

A *Szindbád*-forgatókönyv negyedik vagy ötödik változata – amelynek alapján a film forgatása végül is tavaly elkezdődött – talán csak annyiban hasonlít az előbbiekre, hogy ennek is minden szava a Krúdyé.

A kész film ellenben – csöppet sem hasonlít egyik forgatókönyv-változatra sem. Mi lehet a titka ennek a sajátos hűtlen hűségnek? Hogyan jött

létre ez a ritka metamorfózis: az átfogalmazhatatlan Krúdy-mondatok új életre ébredése a filmvászon gyökeresen más-törvényű világában?”³

Zsugán István 1972-ben kelt fenti mondatai önmagukban is kétséget ébreszthetnek az olvasóban: vajon Krúdy Gyula szövegeit mentette-e át – „másként” – filmvászonra Huszárik Zoltán, avagy a rendező tudatában a forgatás idején egy másik szövegegyüttes (is) dolgoz(hat)ott? „Tárgyi bizonyíték” híján ezt ma belátnunk objektíve aligha lehetséges, a *Szindbád bazamegy* és a *Szindbád*-film összevetése azonban néhány szempontból tovább gazdagíthatja az irodalmi filmadaptációkról szóló sejtéseinket.

Dolgozatom lényegében egy ötlet kivetítése. Nem valamely hipotézis megfontolt megokolása a célom, hanem egy továbbvihető gondolat első verifikációja. Szövegemben ezért nem található irodalom- vagy filmszakmai értelemben vett bizonyítékok címbéli kérdésünk közvetlen tárgyára nézve. Nem jelentjük ki tehát majd befejezésül, hogy a *Szindbád* „végső” forgatókönyvét – melyet amúgy Huszárik Zoltán és Tornai József jegyez (utóbbi neve nem szerepel a stáblistán) – új szerzőséggel kellene feltüntetnünk jövőendő filmlexikonokban. Azt azonban e ki nem mondás ellenére is sejtetni szeretnénk, hogy ezt a forgatókönyvet akár a *Szindbád bazamegy* kompozíciója, narratívája (narrációs technikája) és műfaja is ihlet-hette volna. Hogy ez az inspiráció mennyire szándékos és mennyire a véletlen műve, azt megítélni azonban nézetünk szerint eleve kétséges. Még akkor is, ha ama „monumentális gépiromány” – nem túl megterhelő kutatómunkával – elérhető, kézbe vehető lenne, s a Huszárik-család élő tagjainak megkérdezése sem tűnik kivitelezhetetlennek. Bennünket azonban most elsősorban nem azok a filológiai adatok érdekelnek, melyek által egy irodalomtörténeti-filmtörténeti tényt új megvilágításba helyezhetünk, hanem sokkal inkább a két alkotó tűnődő rezignációjának s e rezignáció esztétikai érvényűvé lényegítésének hasonlósága. Így a kézenfekvő kérdésre – vajon olvasta-e Huszárik Zoltán Márai Sándor *Szindbád bazamegy* című alkotását? – meg sem próbálunk válaszolni, pusztán a kérdés feltevésének jogosságát szeretnénk elfogadtatni mindazokkal, akik olyannyira szeretik ezt a regényt és ezt a filmet. A kérdés tehát inkább ekként hangozhatnék: a rendezőnek egyáltalán szükséges lett volna-e olvasnia a *Szindbád bazamegy* című korpuszt ahhoz, hogy egy hasonló komponáltságot-narratívát megvalósító filmnyelvi alkotást hozzon létre?

Kétségtelennek látszik ugyanis, hogy a fogalmazás érzékenysége, a filmszerű struktúra és ábrázolásmód, a pastiche-szerű elbeszéléstechnika, általában pedig a palimpszeszt-műfaj rokoníthatósága egymás horizontjában is értelmezhetővé teszi e két remekművet.

Elsőleges feltételezésünk szerint a magyar irodalmi (másod)modernség két világháború közötti tendenciáinak és az ezerkilencszázötvenes–hatvanas évek filmtörténetbeli új hullámának néhány mozzanata – de főképpen szándéka az ábrázolásmódok mikéntjét illetően – éppen a Huszárik-film sajátos világának metszéspontjában esik egybe 1971-ben. Ezeket a tendenciákat örökíti meg halhatatlanul a két alkotás a maga nyelvén szavakban és képekben, azonban mindketten olyan messzire merészkednek saját jelviláguk határain kívülre – Márai éppenséggel a filmszerűség, Huszárik a mondott palimpszeszt-jelleg felé –, hogy együtt emlegetésük közös tárgyuk ellenére sem bevett gesztus sem a filmes, sem az irodalomtörténeti jellegű szakirodalomban.⁴

A regény és a film világos komponáló elve szerint mindkét alkotó az egész életet meséli el lényegében – dramaturgiailag mindenképpen – egyetlen napba sűrítve. Ez pedig az *Ulysses* nem túl sokkal korábbi leleménye (1922), mely regény tudvalevőleg minden modern prózairodalom origója. Márai ambivalens módon viszonyult ugyan Joyce alkotásához, de nemhogy nem idegenkedett a ma posztmodernnek tartott prózapoétikai elvek alkalmazásától, hanem egyik első „zászlóvivője” volt azoknak irodalmunkban. Ezért aligha kétségbe vonhatóan alkalmazza Krúdy-imitációjában szűk két évtized múlva ugyanazt a kompozíciós alapelvet, mint Joyce.

A regény és a film (továbbá) egyaránt az utazás toposzát teszi meg „második” fő komponáló eszközévé, előbbi még a címben is jelölten („hazamegy”). E térben való haladás szinte könnyedén váltható át a mai olvasó tudatában időben való előrehaladássá, sőt, a térben való elmozdulás időben történő oda-vissza lépegetéssé.

A disszeminatív jelentésképzés mindkét műben vállalt esztétikai alapelv, a lineáris történet(mondás) hiánya közhely a *Szindbád*-filmről szóló szakirodalomban, de ugyanígy viselkedik a Márai-opusz is. A montázs-technika mindkettőnek sajátja, mert elsősorban nem egyetlen egészként értelmezik-ábrázolják a létezést, hanem kisebb történetek, illetve elsősorban hangulatok összességének lehetséges láncolataként. A kauzalitás dimenziói helyett az érzések mindenhatóságának megmutatása, az időt is legyőzni akaró, ám ettől az egyetlen dimenziótól végül is vereséget szenvedő emberi minőségek szavakban-képekben való megragadása a cél. (Vö. Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában* – 1913–1927!)

De maga az imitáció–interpretáció is mindkét alkotás egészét átfogó elv: Huszárik éppen úgy, mint Márai, első renden értelmezi az alkotása tárgyául választott szerzőt/művet azzal, hogy továbbbírja annak narratíváját.

A nézőpontváltás pedig mint prózaszervező elv ugyan a *Béke Itbakában* című regénynek (1952) lesz majd hangsúlyozott alapja Márainál (ennyire karakterisztikusan és prózapoétikai alapelvként alkalmazva bizonynyal elsőként irodalmunkban!), elemeiben azonban már itt, a *Szindbád hazamegyben* (1940) is megjelenik a törekvés a létezés relativizáltságának ekként való érzékeltetésére. De megjelenik az önmagát kommentáló narrá-

Egy képkocka Huszárik Zoltán Szindbádjából

(Lelőhely: <http://juicy.mashkulture.net/magyar/wp-content/uploads/2011/06/szindbad.jpg> [2011. 09. 04.]

torhang is mint afféle „külső”-re, magasabbrendűségekre való utalás gesztusa, a végső soron egyszer majd mégis mindent „megnyugtatóan elrendező”, kvázi-isteni nézőpont lehetőségességének bizonyítéka – amiképpen a filmben is kommentálja-elmeséli élettörténetét Szindbád.

Összességében joggal mondhatjuk, hogy a szóban és/vagy képpen a létezés egészével szembesülő tudat önmagát nemcsak szemlélő, hanem esztétikai érvényűvé formálni igyekvő akarata nyilvánul meg Márai regényében és Huszárik filmjében egyaránt. A történetmesélésen alapuló modelláció hagyományrendjébe ágyazott „eredeti” szövegek – Krúdy al-

kotásai – túlnéznek ugyan, de nem lépnek át saját műfajiságuk határain, bármennyire is tetszetős ezeket elsősorban „hangulatteremtő”, stílusbravúrokban bővelkedő szövegeknek tekinteni. Márai és Huszárik azonban nemhogy átlép e konvención, hanem a prózanyelvet és a filmnyelvet olyan öntörvényű létezővé formálja, amelynek célja első renden az önmaga időben-térben való kiterjesztése („lebeg[tet]ése”, ha tetszik, „deriválása”) keltette esztétikummal való gyönyörködtetés lesz.

Másképpen szólva mondhatnánk: a hatvanas évek irodalmi utómodernségében a példázat már nem, csakis a nyelv minél árnyaltabb és egyedibb használatában rejlő esztétikai gyönyör segíthet túl a kérlelhetetlen, soha meg nem érthető, de kényszerűen tudomásul vett elmúlás – főképpen: az idő egyáltalában való múlása s benne önmagunk egyre bizonyosabb megszűnése – fölött érzett megrendültségen.

Természetszerűleg áll szemben ezért Huszárik műve a kor mimetikus-szimbolikus filmes elbeszélésmintázataival. Bármennyire is fél évtizedes már a *Szegénylegények* (1965) s a jancsói, hosszú beállítások is filmkönyvvé válnak lassan, az a fajta montázstechnika elsősorban mindig önálló elemekből összeálló képi asszociációkkal dolgozik, s szinte kizárólagos alapja az eseménytörténettel történő modelláció. Kicsi, apró történetkékből, de mindig – egymás fölé rendelt! – „történetkép”-ből épül föl a filmkatedrális. Huszárik azonban semmiféle katedrálist nem szándékozik építeni. Elengedi a néző kezét, s nem gyömöszöl minduntalan mondandót a szó- és svenkközökbe. Meghagyja őket „hiány”-oknak, homályosan szítáló hétköznapioknak; inkább mellérendelő szintaktikával dolgozik. Hol lassabban, hol gyorsabban áradnak nála a képsorok, melyek nem feltétlenül követelőznek megfejtésért. Talán ezért is sikerül kiléptetnie nézőjét az időből. Az idő múlásának érzékelése amúgy mindig a létezés titkainak gyors és hatékony megfejtésére irányítja figyelmünket. A tűnődés azonban mindig időtlen. Ezért teremthet kegyelmi állapotot a *Szindbád*-mozi.

Hasonló okokból kérdezhetjük, hogy miképpen is lelhetné helyét Márai az 1940-es–1950-es–1960-as évek magyar prózairodalmában? Hiszen amivel kísérletezik, azt ő Joyce, Proust és Kafka nyomán teszi⁵, megtévezve egy olyanfajta önreferenciális esztétizálás szándékával, melyhez még közelebbi példa sincsen az említett évtizedekben a magyar irodalomban. Ennek a fajta esztétikai igényű, bátran elidőző, mert az elmúlás írásban való rögzíthetőségének illúzióját a referencialitás kereteiből végképp kiiktató életértelem-keresésnek egész életművében talán legjobb példája és legerőteljesebbre sikerült megvalósulása a *Szindbád hazamegy*.

Ám ha nem is az egyedüli olyan magyar író volt Márai Sándor 1970 kö-

rül, aki a filmszerű ábrázolást (az asszociatív montázstechnikát és a „hangulatfilm”-szerűséget), továbbá a nézőpontváltást, az időszűritést és idősíkváltást prózapoétikai alapelvvé tudta volna emelni – hisz ekkorra már „utolérte” őt a magyar irodalom; majd harminc esztendő *A feleségem története* (1942), bő évtizedes az *Iskola a határon* (1959), szűk fél évtizede megszületett *Az atléta balála* (1966), egészen friss a *Régi idők mozija* (1968), íródik a *Régimódi történet* (1971) és a *Sorstalanság* (1975) –, de talán az egyetlen volt, akinek már emberöltővel korábbi érdeklődése egybeesett egy mostani nagy rendező rendíthetetlen hitével a (film)nyelv megújíthatóságáról, mindenekelőtt a képek általi történetmondó és érzésközvetítő modellációk újrastrukturálásának szükségességéről. E rendezőnek aztán talán ön maga számára is váratlan felismerés volt egy tűnődő pillanatában, hogy a világot ugyanazon a szemüvegen – ha tetszik: camera obscurán – keresztül szeretné nézni, mint egyik nagy író elődje, Márai Sándor. Tudniillik a Krúdyén.

Mert Márai és Huszárik számára ugyanaz a közvetítő eszköz vált a világértés lehetséges és egyetlen igazán revelatív eszközévé: a Krúdy-mondat megismételhetetlen gyönyörűsége. S ebből a kétirányú motivációból aztán egy olyan pompás képződmény, eredőiben közös irodalom- és filmtörténeti „emlékezet-metszéspont” jött létre, amelynek egyszerűségéhez nem férhet kétség, nagyszerűsége révén pedig talán még azt is megkockáztathatjuk: a *Szindbád*-film forgatókönyvét akár Márai Sándor is írhatta volna – még ha a neve egészen bizonyosan (szintén) nem szerepelhetett volna a stáblistán 1971-ben...

JEGYZETEK

- 1 A szöveg első változata a Nyugat-magyarországi Egyetem Bölcsészettudományi Karán Szombathelyen, 2010. október 14–15-én rendezett Márai-konferencián hangzott el. Megjelent a *Tempevölgy* 2010. decemberi számában az 53–55. oldalon.
- 2 HUSZÁRIK Zoltán, *Noteszlapok...* = LENCSŐ László, Huszárik. *Breviárium*, Bp., Szabad Tér, 1990. = <http://www.sulinet.hu/media/szindbad-5.htm> [2010. október 12.]
- 3 ZSUGÁN István, *A Szindbád dialóg-technikája*, Filmvilág, 1972. jan. 1. = <http://www.sulinet.hu/media/szindbad-7.htm> [2011. 09. 04.]
- 4 A Márai-regény és a film remekmű mívoltának megítélésében egységes a filmes és az irodalomtörténeti szakirodalom külön-külön, ám a két alkotás számomra kézenfekvőnek tetsző egymásra vonatkoztatása a legutóbbi monográfiákban sem fordul elő (SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Márai Sándor*, Bp., Akadémiai, 1991; RÓNAY László, *Márai Sándor*, Bp., Akadémiai, 2005 [Nemzeti klasszikusok]; FRIED István, *Író esőköpenyben*, Bp., Helikon, 2007).
- 5 Lásd erről bővebben: FRIED István, *Márai Sándor Krúdy-naplója*, Forrás, 2002/4 = <http://www.forrasfolyoirat.hu/0204/fried.html> [2011. 09. 04.]

„...KIGYÚLTAK MINDEN VILLANYOK”
(Pilinszky János: *Apokrif* – Tolnai Ottó: *pilinszky újvidéken*)

*A 75 éves HÍD-nak
és a sokkal fiatalabb
Bányai Jánosnak szeretettel*

Pilinszky János: APOKRIF

1

Mert elhagyatnak akkor mindenek.

Külön kerül az egeké, s örökre
a világvégi esett földeké,
s megint külön a kutyaólak csöndje.
A levegőben menekvő madárhad.
ÉS látni fogjuk a kelő napot,
mint tébolyult pupilla néma ÉS
mint figyelő vadállat, oly nyugodt.

De virrasztván a számkivettetésben,
mert nem alhatom akkor éjszaka,
hányódom én, mint ezer levelével,
ÉS szólok én, mint éjidőn a fa:

Ismeritek az évek vonulását,
az évekét a gyűrött földeken?
ÉS értitek a mulandóság ráncát,
ismeritek törődött kézfejem?
ÉS tudjátok nevét az árvaságnak?
ÉS tudjátok, miféle fájdalom
tapossa itt az örökös sötétet
hasadt patákon, hártvás lábakon?
Az éjszakát, a hideget, a gödröt,
a rézsut forduló fegyencfejet,
ismeritek a dermedt vályukat,
a mélyvilági kint ismeritek?

Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten
a haragos ég infravörösében.

Így indulok Szemközt a pusztulással
egy ember lépked hangtalan.
Nincs semmije, árnyéka van.
Meg botja van. Meg rabruhája van.

2

Ezért tanultam járni! Ezekért
a kései, keserű léptekért.

S majd este lesz, ÉS rámkövil sarával
az éjszaka, s én húnyt pillák alatt
őrzöm tovább e vonulást, e lázas
fácskákat s ágacskáikat,
Levelenként a forró, kicsi erdőt.
Valamikor a paradicsom állt itt.
Félálomban újuló fájdalom:
hallani óriási fáit!

Haza akartam, hazajutni végül,
ahogy megjött ő is a Bibliában.
Irtóztató árnyam az udvaron.
Törődött csönd, öreg szülők a házban.
S már jönnek is, már hívnak is, szegények
már sírnak is, ölelnek botladozva.
Visszafogad az ősi rend.
Kikönyöklök a szeles csillagokra –

Csak most az egyszer szólhatnék veled,
kit úgy szerettem. Év az évre,
de nem lankadtam mondani,
mit kisgyerek sír deszkarésbe,
a már-már elfuló reményt,
hogy megjövök ÉS megtalállak.
Torkomban lüktet közeled.
Riadt vagyok, mint egy vadállat.

Szavaidat, az emberi beszédet
én nem beszélem. Élnek madarak,
kik szívszakadva menekülnek mostan
az ég alatt, a tüzes ég alatt.
Izzó mezőbe tűzdelt árva lécek,
ÉS mozdulatlan égő ketrecek.

Nem értem én az emberi beszédet,
ÉS nem beszélem a te nyelvedet.
Hazátlanabb az én szavam a szónál!
Nincs is szavam.

Iszonyu terhe

omlik alá a levegőn,
hangokat ad egy torony teste.

Sehol se vagy. Mily üres a világ.
Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy.
Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.
Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.

3

Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön ÉS kerítésen.
Lélekzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.

Akkorra én már mint a kő vagyok;
halott redő, ezer rovátka rajza,
egy jó tenyérsnyi törmelék
akkorra már a teremtmények arca.

ÉS könny helyett az arcokon a ráncok,
csorog alá, csorog az üres árok.

(1952)

Tolnai Ottó: PILINSZKY ÚJVIDÉKEN¹

[1]

Aztán már meg sem is lenne szabad írni-
verselni (pedig hányszor megkísérletem
ÉS ezután is hányszor meg fogom kísérelni még
ahogyan béni skiccelte a wiener bahnhofon bartókot
kikalapálni szép ezüstfejét)
azt amikor pilinszky jános újvidéken
(már előbb járt itt egyszer a tengerre menet
a katolikus portán
akkor írta dubrovnikról
hogy egy város a kegyelem műve is
ki hitte volna hogy annak a magát fallal
mint köpennyel körülfogó városnak
még szüksége lesz a kegyelemre hogy ama pompás köpeny
a történelem mocskos kulisszájává változhat ismét)
azt amikor pilinszky jános újvidéken
a tyirpanov (fogalmam sincs ki volt) munkásegyetemen
odajött hozzám ÉS megköszönte hogy míg egészen közel
a mennyezethez az apokrifet mondta
(ahogyan csak babits mondta)
kapaszkodhatott a szakállamba
mert ha nem kapaszkodhatott volna mondta
elvágódik a szálkás kutyaólszerű kis színpadon
el keresztben mondta még mindig zihálva
teljesen véletlenül ültem az első sorba
tán hogy ne tűnjön olyan üresnek a terem
cirill betűvel írták a plakáton
ПИЛИНСКИ
szép betűk de engem is úgy figyelmeztettek
hogy az a jános ott a plakáton
ÉS nem egy előadás a ludolf-féle viszonzyszámról)
azt viszont valóban éreztem vagy elvágódik
az üvegpalota szálkás zugában keresztben
vagy elrepül rézsút
nádszerkezetre applikált madárfejével
de azt nem hogy éppen az én szakállamba kapaszkodik
mint mondotta erősen két marokkal

néztem finom kézfejét melyet az *ismeritek*
törődött kézfejem-et szavalva maga elé emelt
 válaszom ebből kifolyólag
 (meg azért mert már annyian csimpaszkodtak belé
 sinkó is szerette huzigálni)
 kissé sutábbra sikeredett mint szerettem volna
 (sírni szerettem volna)
 mármint hogy máskor is ÉS egyáltalán áll
 csüng a rendelkezésére akár a villamos nyútt
 zsíros fogantyúja a szakállam
 aztán nagy lászló következett suttogva sziszegvén
 (pische volt egy kicsit ő is mint pilinszky)
 botjával verve ki a város címerét
 hogy eljön a *fekete katona*
 (ÉS lám már el is jött itt van la
 a katona ÉS milyen terepszínű
 a terep maga fekete lyuk azúrral futtatva peremén)
 egyszer már majdnem összefutottunk párizsban
 meséltem később a vacsoránál
 még éreztem nyirkát ott a porte-des-lilas-n
 (legkedvesebb filmem címe is ez egyben
 sok volt arrafelé az arabus
 most meg ahogy kiss daniel mondaná
 a jugoszlavák ÉS más magyarok)
 ott éltem aztán hetekig akárha önnel
 ott kérdezte ámulatában jános lillán sikongva
 ott (celan lejjebb élt a rue ha nem az avenue poincarén
 pilinszky nem ismerte celant ciorannal barátkozott)
 ott abban a házban még a kő is rothadt
 ÉS éjszaka folytatta már nem lillán
 hanem ultraviollán kigyúltak minden villanyok
 ÉS én felijedvén negyven fokos lázban

[2]

elindultam úgy pöndölben ama fényesség elé
 (a műhelyesek mesélték ők gyújtották fel a villanyt
 frissen nyomott könyvet műhelyt pakoltak)
 búcsúzáskor még mondott valamit
 (bori doktor a háttérben darvassal viaskodott

az oroszok seggéből bújtatok ki kiabálta
s valami viadalnak belgrádban ÉS persze
majd pesten is folytatódtak) mondott valamit
a sárga kocsik elnyűtt zsíros fogantyúiról
azt hogy elviselhetetlenül árvák
meg azt hogy várják a kálvin téren az üllői úton
várják felakassza rájuk magát

[3]

néztem vékony fonnyadt nyakát
ÉS néhány év múlva egyszer éjszaka
valóban megpillantottam az üres sárga villamosban

Dubrovnik

zsíros szíjra akasztva csüngött
 pilinszky szép ezüstfeje
 taxit fogtam üldözze mondtam tán még levághatom
 gengszterekkel nem dolgozom mondta dühösen
 ÉS gázt adott
 én a gázzal el gaz (gengszter) akárha elgázolva.
 (A Balkáni babér c. kötetben, Pécs, 2001)

Pilinszkyról szólván² a címben kiemelt „villany” kifejezés bizonyára a *Négysorost* juttatja elsőként eszünkbe, s nem a most szóban forgó félhosszú versremekművet. „Égve hagytad a folyosón a villanyt” – mondja ama szöveg, ám aligha egy valóságos folyosón lévő világítótestre utal a figyelmeztetés. Sokkal inkább a világosság keletkezésének, megragadásának, esetleges megmaradásának kegyelmi pillanatát szeretné rögzíteni a szigorú kimértséggel profanizáló négy sor. Amiképpen a „kelő nap” és a „tüzes ég” az *Apokrif*ban is a fényesség szinonimájaként értelmeződve emeli be vertikálisan a vers terébe az isteni magasságot, s nyitja az égre az emberi tekinteteket. Tolnai Ottó hasonlóképpen profanizálja, ám épenséggel „vízszintesíti” e transzcendens fényességet a hétköznapi „villany” kifejezés nemcsak többszöri említésével, hanem az emelkedettség általános deszakralizálásával („ott abban a házban még a kő is rothadt”); végül pedig már-már ironikus, hangsúlyosan zárójeles narratív megjegyzésével: „(a műhelyesek mesélték ők gyújtották fel a villanyt / frissen nyomott könyvet műhelyt pakoltak)”.

A két szövegnek kétségtelen rendezőelve az isteni fényességre rácsodálkozó emberi tekintet megragadásának és ábrázolásának vágya a térben, s a megvilágosodás kegyelmét remélő pillanat végtelenné tágítása az időben. A kérdés egyrészt, hogy a keletkezésük között eltelt fél évszázad költészettörténeti különbségei tetten érhetők e textusukban, másrészt, hogy olvasható-e a *pilinszky újvidéken* az *Apokrif* parafrázisaként? Hipotézisünk szerint az előbbi költemény ugyanis a Pilinszky-opuszra való egyfajta „ráíródás”-ként, palimpszesztként (is) interpretálható – a költői szándéktól függetlenül. Ha a szövegek között poétikailag releváns összefüggések mutathatók ki, akkor pedig Tolnai „profán Apokrif”-je úgy állít emléket Pilinszky Jánosnak, hogy a léttapasztalás egy szituatív eseménysorozatát sajátosan „lebegővé” téve mintegy „szó-szobrot farag” a költőnek (keretezve a verset éppen e „szobrászati” motívummal: „kikalapálni szép ezüstfejét”, illetve: „zsíros szíjra akasztva csüngött / pilinszky szép ezüstfeje”).

A keretbe benne foglalt tereket elegáns szabadsággal tölti ki a Tolnai-vers abszurdba hajló narratívája, mely – többek között – egy újvidéki költői estet elevenít fel. A magyarországi szocializmus és a titói Jugoszlávia csüggesztő emlék- és hangulatrelikviái között Pilinszky János és Nagy László olvas fel, s meglehetősen kis számú a közönség... Az alapszövegbe korábbi és későbbi, „közös” emlékek is beleékelődnek Párizsból, Belgrádból, Budapestről, s az (újvidéki irodalmi) élet fontos szereplői idéződnek meg a szövegben: Sinkó Ervin, Bori Imre, Kiss Dániel [Danilo Kiš] – de mások alakja is fölsejlik a mögöttes tartományokban, mint például Bányai János Híd-főszerkesztő tanár úré.

Pilinszky három nagyobb egységre tagolja költeményét. Ez a három egység kitapinthatóan – a költő által nem jelölten! – megtalálható Tolnainál is, bár a korábbi versétől eltérő terjedelemben. Am ugyanazzal a gesztussal kezdődnek az egyes részek a két költeményben: az első egység mindegyiküknél egyfajta időn kívüliségbe helyezi a „történes”-eket („Mert elhagynak akkor mindenk”; „Aztán már meg sem is lenne szabad írni-/verselni”). Grammatikai szabályokat sértenek a kezdőmondatok: kötőszóval, módosítószóval indítanak, hogy aztán egyikük az archaikus nyelvhasználat, másikuk valamiféle szórendi neologizmus felé igyekezzenek elmozdítani normaérzékenységünket. Pilinszky emelt sorközzel, Tolnai erőteljes enjambement-nal ad hangsúlyt ennek az első sornak. Utóbbi e felütésben hangsúlyosan tematizálja is magát az írást, mégpedig negatív gesztussal. Pilinszky verse is egy effajta kijelentéssel kezdődik. Vagyis mindketten rákérdeznek magára a nyelvre, a költészetre, a megírandó szöveg létrehozásának értelmére. Az értelmetlenség esetleges belátása azonban nem a nyelvtől való elfordulást eredményezi náluk, hanem egy új nyelv létrehozásának igényét jelenti be.

Mert mint minden remekmű, úgy az *Apokrif* és a *Pilinszky újvidéken* is elemeire bontja, majd egy új struktúrába illesztve, generatív módon teremti újra a nyelvet, hogy aztán majd ez az originális kompozíció (Ignotus kifejezését parafrázálva: a „verstest”) az egyelőre csak eme szövegben érvényes jelentéseket disszeminatív módon vihesse át az esztétikum szféráján keresztül akár a mindennapi nyelvhasználatba is. Nem közvetlenül, hanem modellálva annak mindenkori nagyszerű játékát a rutinszerűvé válható szabályosság és a frissítő szabályszegés veszedelmet sem nélkülöző örök aránykeresésében.

A második részt mindkét vers az „elindulás”, „járás”, „menés” szakralizált motívumával indítja („Ezért tanultam járni! / Ezekért a kései, keserű léptekért”, illetve: „elindultam úgy pöndölben ama fényesség felé”), míg

a harmadik egység a „nézés”, „látás” hasonlóképpen isteni eredetű reminiscenciáira utal – egyaránt két-két sornyi terjedelemben: „Látja Isten, hogy állok a napon. / Látja árnyam kövön és kerítésen”, illetve: „néztem vékony fonnyadt nyakát” és „...megpillantottam az üres sárga villamosban”. Eme utolsó részben az egyéb motívumok is meglepően hasonlóak: valamiféle széthullást és mégis-bizonyosságot fejeznek ki. Ahogyan az egyik versben „törmelék”-ké válnak az arcok, úgy a másikkban a Pilinszky-figurának csupán a képzelete jelenítődik meg. Emitt a rajzolás motívuma, amott a szoborszerűség játszik fontos szerepet (vagyis az ábrázolás maga a lényeges, amely lehet az alkotás, az írás metaforája és/vagy metonímiája is).

Ám e záró egységben (is) legbeszédesebbek talán a József Attila-párhuzamok, hisz végső soron mindkét szóban forgó félhosszú költemény ugyanarra az „ős”-re – az *Eszméletre* – megy vissza, amikor befejezésül az „én” világban elfoglalt helyének koordinátáit rögzíti megmásíthatatlanul (lásd verseinkben az „én” személyes névmás túlreprezentált jelenlétét, mely hasonlóképpen nem lehet véletlen!). De a motívumok szintjén is nagyon élesek a párhuzamok: Pilinszky egyértelműen a „látás” motívumát állítja e sorok centrumába – mint fentebb is jeleztük –, Tolnai szintén a „nézés”-ét. Utóbbi azonban azzal is József Attilára utalhat, hogy hozzá hasonlóan kulcsszerepet játszik a zárlatban az „ablakok” sora, csak míg amott vonat-, itt villamos(ablakok)ban látja meg a lírai én saját magát, illetve „pilinszky szép ezüstfeje”-t.

A szemlélődés közben a világ külső dimenzióinak irányultságát befelé fordító szubjektum önérzékelését szuggesztív erővel megjelenítő képek úgy zárják a verseket, hogy egyben ki is nyitják azok horizontját – nyelvi-filozófiai-retorikai-poétikai értelemben egyaránt (az „ablak” mint tárgy és mint szimbólum egyszerre zár is és nyit is, egyben keretezi a valóságot, vagyis „komponál”!). Hisz az *Apokrif* egyértelműen valamilyen folyamatszerűségre, lezáratlanságra utal, amikor ismétléses önzáró formuláját megteremti: „És könny helyett az arcokon a ráncok / csorog alá, csorog az üres árok”. A Tolnai-vers pedig talán még ennél is inkább „a bizonytalanság bizonyossága” felé vezeti olvasóját, szintén ismétléses alakzattal erősítve a befejez(het)etlenség érzését. Éppen úgy „és”-sel indít e befejező sorpár, mint az *Apokrif*ban, majd a profán szakralitás dimenzióiba emelkedik szókészletét és alakzatait tekintve egyaránt. Olyannyira, hogy már-már szintaxist és szemantikát egyaránt megbénítva zár egy határozói igenévvel, hogy ezáltal fokozottan utalhasson a konkrét idő- és térdimenziók megszűnésére.

A nyelvhez való viszony kulcskérdésként való interpretálása, a nyelv szó szerinti (meg)tagadása (Pilinszky), darabjaira tördelése (Tolnai), a szövegek hiányalakzatokkal való tűzdelése (Pilinszky), ugyanakkor a rájátszás a túlírtságra (Pilinszky), illetve a látszólagos alulretorizáltság és vulgaritás (Tolnai) tovább erősíti az olvasóban a szövegek egymásra vonatkoztathatóságának létjogosultság-érzését. Mindketten alaposan próbára teszik a befogadó elváráshorizontjának küszöbértékeit, kilendítik őt mindenféle közhelyes értelmezés felé való eltérülés hajlamából. Pilinszky a disszeminatív értelemképzés felé való elindulást mutatja meg, mint egy Cézanne-, Matisse- vagy Picasso-kép, Tolnai pedig már eme értelemképzés diadalmenetét járja (mint mondjuk Domonkos István *Kormányeltörésben* című verse, egy Kassák-festmény absztrakciója vagy – további példának okáért – Andy Warhol sok kicsi Marilyn Monroe-ja...)

A szövegegészek belsejébe hatolva pedig olyan jelentéssűrítő, közös értelemtartományokat fedezhetünk fel a két versben – némileg strukturalista alapon szemlélődve –, mint például Pilinszky „kutyaólak csöndjé”-nek és Tolnai „kutyaólszerű színpad”-ának igen erős egymásra rímelése, a „madaras” szintagmák, az „éjszaka”, „árnyék” szócsoportja vagy a „világosság”, „fényesség”, „villany” szóegyüttese, a „nap”, a „járás”, a „szó”, a „(ki)mondás” szóbokrai, az „és” szándékos sűrítettsége, illetve a már említett személyes névmás, az „én” túlreprezentáltsága. Mindezen figuratív jelenségek mindkét vers jelentését hasonlóképpen tovább árnyalják, gazdagítják.

Az *Apokrif* és a *pilinszky újvidéken* egyaránt az „én” által éppen birtokba vehető világról szól. Arról a reményről, hogy a vershős – akit az *Apokrif*-ben leginkább egy Krisztus-figurával szokás rokonítani, Tolnai Ottónál pedig egészen nyilvánvalóan maga Pilinszky lesz az, aki az egyik pillanatban „...elrepül... madárfejével”, majd „néhány év múlva” „zsíros szíjra akasztva” csüng „szép ezüstfeje”; hogy a végső pillanatban angyalként szállhasson tova ezen „árva” és „gengszter” világából... Tolnai úgy írja át és kottázza tovább Pilinszky *Apokrif*-jét, hogy megtartja annak alapszerkezetét, felhasználja-interpretálja jó néhány poétikai funkcióval bíró motívumát, hogy ezek segítségével – s eme „segítség”-től immár megbátorodva – kérdezhessen rá a megváltásra.

A válasz azonban, a szavakba foglalható válasz nála is elmarad. A forma összeáll, a vers elkészül, a Mindenség azonban, mely befogadni készült őt, széthull darabokra, midőn az önreflektív szó-katedrális belépni engedné magába saját megteremtőjét. Ezért lesz a szövegekben hangsúlyos alakzat a hiány, ezért lesz végül megszólíthatatlan a bőrön is érzékel-

hető, de belülről sajgó fájdalom, az üresség. A „gyűrött földek” és az „iszonyú terhek” elegyednek a „szálkás színpadok kutyaólszerű kis színpadai”-val és a „sárga kocsik elnyűtt zsíros fogantyúi”-val. Úgy van remény, hogy nincsen remény. A költészet persze mindig ez utóbbiról beszél, ám az előbbiről szól. Mert ha a vers létrejön, akkor a reménytelenségnek éppen az ellenkezőjét önti szavakba. Amiképpen a többiek, a legnagyobbak: a *Vanitatum vanitas*, *Az emberek*, a *Mindvégig*, a *Hajnali részegség*, az *Eszmélet*...

A biblikus beszédű ember, Pilinszky János és a banálisan, nyelvrongcsoló módon hétköznapi szavú Tolnai Ottó versében úgy elegyít egymással világokat, hogy azok minden elkülönбöződésük ellenére is ugyanannak az értelemhorizontnak a lényegi tartományait gondoltatják újra velünk. A Kölcseytől, Berzsenyitől, Vörösmartytól, Aranytól, Kosztolányitól, József Attilától eredő kérdésekre adandó válaszokat. De nemcsak a „Ment-e a könyvek által a világ elébb?”-et, hanem a kozmikus magány hideglelését is, a „Mi zokog, mint malom a pokolban”³-t *A vén cigányból* vagy a „Romlásnak indult hajdan erős magyar”-t ama másik nagy-nagy versből – de főképpen a költészet általában való értelmére is kérdést nyitó, velőtrázóan végső versből a halhatatlan hattyú-képet: „A szent poézis néma hattyú / S hallgat örökre hideg vizekben” (Berzsenyi Dániel: *[Halljuk, miket mond a lekötött kalóz...]*).

Nincs más út, mint a megváltásban való reménykedés. A szavak nélküli, ám látva látó költészettel mégis áldott megváltásban, mely ott érhető „minden fülke-fényben”, „sárga villamos”-ban, és ott érhető valamennyi kézben, vágyban, akaratban, mely „Szemközt a pusztulással /... lépked hangtalan”. E két vers abban segít, hogy a létezésre való rákérdezés bizonyosságát megerősítse a gondolatokban erős, szavakban már kevésbé reménykedő, „a semmi ága” felé közeledő, a „homokos, vizes sík”-ra először és utoljára tekintő emberben. Annak kimondásában segítenek, hogy a kulcsok a megértéshez a kötőszavakban, a módosítószókban, a „zizzelve röppenő kis álmok”-ban, a kifulladásokban, a sóhajokban, de mindenekelőtt az „és”-ekben vannak. Az „és”-ekben, melyek közvetítenek lent és fönt, kint és bent, múlt és jövő, vers és vers, ember és ember között.

JEGYZETEK

- 1 Bánya János emlékezete és szíves szóbeli közlése szerint Pilinszky János két vajdasági utazásának eseményeiből építkezik a „tényszerűen pontos” vers. 1966-hoz kapcsolódik a Dubrovnik-élmény, egy későbbi alkalomhoz pedig a megidézett, emlékezetes felolvasóest.

- 2 A szöveg eredetileg előadásként hangzott el a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán rendezett, *Ritmikai és retorikai tradíció a kortárs magyar lírában* c. konferencián 2009. november 28-án. Megjelent a Híd 2010/6. számában a 81–91. oldalon, illetve a *Ritmikai és retorikai tradíció a kortárs magyar lírában* című kötetben (szerk. HORVÁTH Kornélia, Bp., Ráció, 2011, 104–113.).
- 3 A kritikai kiadás szerint eredetileg így hangzott Vörösmarty kérdése: „Mi zuhog, mint malom a pokolban?” E tipikus öröklődő sajtóhiba így valószínűleg egyben az első olyan magyar verssor lehet, amely poétikai funkcióval bíró helyzetbe hozza a szerző szövegénél jobb – mert költőibbnek ható! – szóalakot. Ráadásul verssor ekként kanonizálódott alakja közelebb áll „az avantgárd Vörösmarty”-ról az utóbbi években megfogalmazódni látszó képhez is (vö. KAPPANYOS András, *Az avantgárd Vörösmarty = Vörösmarty és a romantika*, szerk. TAKÁTS József, Pécs, Művészetek háza, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet [2001?], 149–157).

NAGY GÁSPÁR CSENDJE¹

(Egy leendő irodalmi emlékház előszobájának falára)

Bő két – két és fél? – évtizede annak, hogy akkor megjelent, *Kibiztosított beszéd* című kötetét olvasgattam valamely estén egy szegedi étteremben. Mint a szombathelyi főiskola oktatóját büszkeséggel töltött el az érzés, hogy egy ilyen nagy költő ebből az intézményből indult útjára, megvívni „földi pöreit”-t.

Aztán a *Jelentkezünk* című folyóirat – melyben korábban az ő első írásai is megjelentek – főszerkesztőjeként ismerhettem meg vele személyesen egy író–olvasó találkozón. – Ha később kéziratot kértem tőle a lapba vagy a pár év múlva *BÁR* címmel megszülető újabb folyóiratunkba, soha nem mondott nemet. Most is jóleső érzéssel nyitom ki első számunkat, s olvasom Vörösmarty-parafrázisát.

Helyzetjelentés Vörösmartynak

Ha majd elunja magát ez a hatalmas testű
nagy és kitartó Télnek nevezett fehérség
hogy a fölöttünk még regnáló ám fölöttébb
olvadékony hatalmát végérvényesen följánlja
a Napnak mely kíméletesen ágyúkat vontat
ama stratégiai pontokra honnan a szikrázó
s mindent beborító fehér tartományt
tisztességes hadüzenetet követően
lassú de állhatatos tűz alá veszi –
nem vér de hatalmas vízfolyamok támadnak
ekkor a legelébb eleső hóczredek/naszádok vakító
ragyogásából még az Ég egyesített erőinek tűzfelelősei
is vakulnak s okulnak immár –
mert a hamari diadal egyben nagy veszedelem is
mivelhogy már emelkedik a fogyó porcukor ára
s az ár a folyók partjain s gátjain bizony túlcsap
sőt az eltűnt fehér paplan alól reggelre
rútul kitakarva ott az esettségében összegyalázott
kifosztott anyaföld: vagy másképpen szólva

őszi penészt téli panasszal elkeverő
s nyirokkal átitatott de újulni – ha hagyják! –
ezer meg száz évesen is kész bazarföld
(1996)

Méltóképpen indultunk, azt hiszem; ma sem választhatnánk odaillőbb verset egy új folyóirat élére.

Akkor sem mondott nemet, amikor évek múlva – már-már barátságformájú kapcsolatunk okán – előadást kértem tőle ottlikos hallgatóimnak. Az ötlet képtelennek tűnt számára, mert – mondta – ő nem ért Ottlikhoz. Kérdeztem, mi lenne, ha közös kedvencünkről, Kormos Istvánról beszélne, s mellékesen Ottlikról is szólna. Ez az ötlet felvillanyozta Gázsit. Aztán előadása – ő csak „vázlat”-nak nevezi, de sokkal több annál – esszéformában nemrég jelent meg létszemléző kötetei egyikében. Kormos legendás pulóverét és Ottlik mitikus zakóját választotta vezérfonalként a posztmodern magyar irodalom e két apafigurájáról.²

Az ezredfordulón készíthettem vele egy televíziós interjút a létösszegző *Szabadrabok* megjelenése alkalmából, majd pár évig csak a könyveinket küldöztgettük egymásnak. A kétezres évek elején, az *Ezredváltó...*-kötet idején, írtam róla egy összehasonlító értelmezést, melyben Parti Nagy Lajos *grafitnesze* volt a párhuzamos elemzés másik tárgya. Azóta sem enyhült lelkiismeret-furdalásom: bármennyire igyekeztem, hogy a két költőt elfogulatlanul értékeljem, Gázi azonnal megérezte a hangsúlyokból – vagy talán a szóközökből? –, hogy a magyar költészet jövőbeli irányát én inkább a Parti Nagy-féle lírában látom. Annál nagyvonalúbban bölcs levelet azonban, mint amelyet ő írt tanulmányom olvastán, nemigen tudok említeni az irodalomtörténetből: nem haragudott vagy sértődött meg, tudomásul vette a hálátlanságot, s bizonyossá tette: ő természetesen megy tovább a maga (költői) útján, a képviseleti líra Nagy László-i nyomdokain – ráadásul barátságunk is töretlen marad.³

Aztán jöttek a rossz hírek. S még egy levél, melyben a lábadozásról s újabb terveiről számolt be. A legutolsó küldeménye is egy könyv volt, de azt már torokszorító hallgatás követte.

Ottlik is, Kormos is képes volt évtizedekig hallgatni – Nagy Gáspár csöndjében az ő hallgatásuk sűrűsödik. Mindhárman régtől tudták, csak a csend az, amely a teljességgel viselős.

Hogy kedves falvainkat, Kistilajt, Nagytilajt, Bérbaltavárt, Zalabért egyszer majd együtt is bejárjuk, lassú léptekkel s hosszan beszélgetve, immár csak terv marad. Neki örökkévalóság, nekem mindennyi hallgatás.

*

Fentieket 2007 elején írtam, Nagy Gáspár tragikus halálakor, a Vasvár-megye című időszaki lap számára – lényegében ugyanebben a formában, de a vers közlése nélkül. A szöveg aztán megjelent *Trieszt felé* című gyűjteményes kötetemben is 2010-ben. Újraközlését és e néhány mondat hozzáfűzését nemcsak az indokolja, hogy ismét nyár közeleg, egy újabb Nagy Gáspár nélküli nyár a zalai–vasi dombokon, hanem még inkább ama tény, hogy idén, év elején⁴ felavattuk a költő emléktábláját szülőházának falán. Szép ünnep volt, a család részvételével, méltó beszédekkel, műsorral, ahogy azt ebben a műfajban tenni illik. Aztán a költő sírjának meglátogatása következett a kistilaji temetőben, majd díszebéd, végül a róla elnevezett vasvári Nagy Gáspár Kulturális Központban a délelőtti lezajlott szavalóverseny eredményhirdetése.

Annak a szülőháznak a falán avattuk a táblát, melyben a család tervei és a Vas megyei Közgyűlés szándéka szerint „Nagy Gáspár-emlékmúzeum” működik majd a talán nem is oly távoli jövőben. Ennek jellegét, „műfaját” az iszkázi Nagy László-emlékházéhoz vagy a csöngői Weöres Sándor–Károlyi Amy-emlékházéhoz tudnám hasonlítani. Ahogy amott,

Az Értől az Océánig... Nagy Gáspár szülőházának udvara (Bérbaltavár)

úgy itt is két (tulajdonképpen három) kis vasi falu és egy város – Kistilaj–Nagytilaj és Bértaltavár, illetve Vasvár – minden erejét mozgósítva igyekszik ápolni a nagy szülött emlékét. A csöngői kiállítás, melyet a Petőfi Irodalmi Múzeum gondozott – s remélhetőleg ilyen lesz majd a bértaltavári is – már szakmailag és technikailag is megfelel a modern kor (irodalmi) múzeum(pedagógia)i követelményeinek.

Az emlékek megvannak a fejekben, szívekben, olykor még a tárgyakban is. Ott sokasodnak a kéklő felhőkben, az ajtórésekben, a szürke falakra zuhanó fényben, a gyerekkori pajtások szomorú egymásnak köszöngésében a falusi porták előtt, ott vannak a magasra nőtt fenyők tartásában, amott, az udvar végében A szándék is megvan a döntéshozókban – talán majd az anyagi erő is összeadódik egykor.

NAGY GÁSPÁR LEVELE FÜZFA BALÁZSNAK
[betűhív átirat, az eredetit lásd a következő oldalon!]

Füzfa Balázs úrnak – Szombathelyre
2004. jan. 18.

Kedves Balázs!

Köszönöm, hogy fáradtál könyvemmel, s megküldted az Életünket. Igazán szép gesztus volt.

Nekem most több okból is⁵ nehéz szólnom a különös tanulmányról⁶, melyben sok izgalmas, jó és továbbgondolható észrevételt láttam. (Persze – lesznek, akik mást akarnak majd látni benne...)

Amúgy P. N. L.-al régebben igen jó barátságot ápoltam; könyveinket cserélgettük – aztán ritkábban találkoztunk, s könyveink is elmaradtak. De azt hiszem, becsüljük egymást. Legutóbb – jó debreceni kezdeményezés! – Költészet Napján fél-félórát olvastunk fel a Vojtina Bábszínházban (Csoóri Sándor,

A szülőbáz ajtaja

Oravecz Imre, Tolnai Ottó, Parti Nagy Lajos, Borbály Szilárd és jómagam). Érdekes kísérlet volt; a közönség, főleg egyetemisták, meglepően jól fogadták a valóban más-más hangú poétákat. A Te feladatod, érdekes megközelítésed nem lehetett könnyű a kényszeres „egyensúlyozás” miatt,

Füzfő Balázs emléke - Szombathelyre

2009. június 10.

Fedves Balázs!

Köszönöm, hogy findhat könyvemmel, s
hogy megküldted az Életünket. Igazán szép gesztus volt.

Nekem most több okból is nehéz volt
mon a különös tanulmányról, melyben sok
írásom, jó + kevés gondolatok dörögtek ki-
tam. (Persze - lemezt, ahelyett amit abba a
bennem...) [Amíg P. N. L.-al ^{előbb} igen jó beszélget
ápoltam; könyveinket csomagoltuk - aztán vitkiben
találkoztunk, s könyveink is elmaradtak. De az
hírem, becsúszk egyenest. Segítőbb - jó debreceni
kerdegetés! - Kétféle napján fel-felőlőt olvas-
tam Jól a Pozitív Bizsimekben (Csóri Sándor, Oravecz
Imre, Tolnai Ottó, Parti Nagy Lajos, Borbály Szilárd s
"jómagam") Erősen kiadott volt; a közönség, főleg egyetemisták
meglepően jól fogadták a valóban más-más hangú poétákat.
A Te feladatod ~~valóban nem~~ ^{valóban nem} könnyű a kényszer-
es "egyensúlyozás" miatt, bár azért valószínűsí-
koms - egyetemen, s én ezt meg is értem.
(Nyilván, ha kétón nőt könyvemről, akkor esszé
már öt "szűk" esztendőben is kelthetett volna [meg]
szöveget, magánéleti [Közelről] avagy művészi, önkifejezési.
"szövegeket" se itt még volt a lét, megítélés, s a társasági
kellék, egy koncepciót igazolni. De ez nem volt könnyű
a munkád. Köszönöm! Sőt megérted az a kedvesség...
Valóban beszélésel körüli öreg barátod is gőp

Oravecz Imre, Tolnai Ottó, Parti Nagy Lajos, Borbály Szilárd és jómagam. Érdekes kísérlet volt; a közönség, főleg egyetemisták, meglepően jól fogadták a valóban más-más hangú poétákat. A Te feladatod, érdekes megközelítésed nem lehetett könnyű a kényszeres „egyensúlyozás” miatt,

bár azért vonzalmad – számomra – egyértelmű, s én ezt meg is értem. (Nyilván, ha külön szólsz könyvemről, akkor ebben az „sűrű” esztendőben is találhattál volna [még] szálakat, magánéleti [olvashatatlan szó – É. B.] avagy szakrális, ontológiai „szívhangokat”; de itt más volt a tét, megérteni, sarkítani kellett, egy koncepciót igazolni. Ezért nem volt könnyű a munkád. Köszönöm! S tán megérted ezt a levelet is...

Változatlan becsüléssel köszönt öreg barátod:

N. Gáspár

Fűzfa Balázs levele Nagy Gáspárnak

Kedves Gazsi,

sajnálom és bocsánat, hogy nem tudok már kézzel írni ? legalábbis olvashatóan...

Először is nagyon-nagyon elnézést kérek Tőled, hogy fontos leveledre (Életünk PNL-lel) és lapodra (Tarján T. könyve) csak most reagálok.

Amikor az Életünknek fölvettem a témát, már gondoltam, hogy igen nehéz lesz megírni (nem is tudtam rendesen), s tudtam azt is, hogy minden mondata bántó lehet számodra ? ezért hát nagyon örültem, amikor levelet írtál „változatlan becsüléssel”, „baráti szívvel”; látszott, hogy mennyire felül tudsz emelkedni, ha kell, minden, s nem sértődsz meg indokolatlanul. Mert számodra a vers a legfontosabb, az alkotás. Másrészt pedig érzékelted az írás igyekvő egyensúlyteremtő szándékát is. Jómagam mindezt e két könyv esetében így láttam. Kétfajta beszédmódot találtam Bennetek, s épp azt szerettem volna elmondani, hogy mindegyik lehet érvényes és hiteles. Ha bármilyen hangsúlyom bántó, azért nagyon szégyenkezem!

Külön köszönöm a verset, amelyet küldtél ? különösen azért, mert diómotívum is van benne (vagy tíz éve írtam egy dolgozatot erről, szintén az Életünkben Berzsenyi–Csoóri–Kányádi–Farkas Árpád kapcsán, s azóta is szoktam tanítani e témát, tehát most a Te versed is belekerül a tananyagba).

Remélem, egészséged azóta már újra jól szolgál, s nincs semmilyen okod semmifajta rosszkedvre.

Derűs napokat kívánok!

Szombathely, 2004. június 14.

Szeretettel üdvözöllek:

Fűzfa Balázs

Ui.: Az indok, amiért ennyit késtem: január másodikától kezdve körülbelül 100 napig megfeszített munkával írtam a PhD-disszertációm (Ottlik), húsvét óta pedig a kiegészítő munkálatait végzem, hogy a jövő héten vagy utána beadhassam. B.

Ui.: Mellékelten küldöm egy tragikusan korán meghalt barátom épp most újra kiadott verseskönyvét.⁷ B.

JEGYZETEK

- 1 Megjelent az Irodalomismeret 2011/2. számában a 72–77. oldalon.
- 2 NAGY Gáspár, *A tweedzakós meg a pullóveres játékos találkozója* = N. G., *Szavak a rengetegből*, Szeged, Tiszatáj, 2004, 114–118 (Tiszatáj könyvek).
- 3 A levél fakszimiléjét, átirat változatát és válaszlevelemet lásd a következő oldalakon!
- 4 2011-ben.
- 5 [a bal oldalon, függőleges sorokban olvasható lábjegyzet szövege] holnap kórházba kell vonulnom, s enyhén szólva is zaklatott vagyok emiatt...; aztán meg a Te nyugodt, bölcs, békét is kereső hangod mellett tudom egyes kritikusok olyan eleve előítéletes vélekedését, akik mondjuk az ÉS-ben 1999-óta egyik könyvemről se írtak kritikát... ellenben érdekes Vilcek Béla (ÁRGUS, 2003/10.) hosszabb tanulmánya.
- 6 FÜZFÁ Balázs, *Létezni részben, egészben* (NAGY Gáspár: *Ezredváltó, sűrű évek*; PARTINAGY Lajos: *grafitnesz*), *Életünk*, 2004/1, 82–87. Átdolgozott szöveggel ugyanez megjelent: *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*, főszerk. SIPOS Lajos, Bp., Krónika Nova, 2006, 696–701, illetve *Trieszt felé* című gyűjteményes kötetemben (Szombathely, Savaria University Press, I, 126–133).
- 7 ZÚGÓ Róbert, *Magamra hagy a vasárnap*, Szombathely, Savaria University Press, 20042.

„MIT KEZDJÜNK A KULTÚRÁVAL
A HARMADIK ÉVEZREDBEN?”

(Margócsy István)

[A SKANDINÁVOKRÓL...]

Kedves Györgyi¹,

(egyelőre) nem az egész tanulmányhoz, csak annak egy „részletkérdés”-éhez szólnék hozzá. Körülbelül egy éve járom az „anyaország”-ot és Erdélyt új irodalomtankönyveimmel. Mindenütt azzal sokkolom a közönséget, hogyha nem teszünk sürgősen valamit az anyanyelvi kultúra megmentése és az irodalomtanítás modernizálása érdekében, akkor rövid időn belül meg fog szűnni az iskolákban ez a „luxustantárgy”, a magyar irodalom. Az még a jobbik eset lenne, ha pusztán beolvadna a nyelvtanba, és annak illusztrációs példatárává válna. A rosszabbik eset a teljes negligálás lenne, a mondottad érvek alapján: ennyi „időpocsékolás”-t ma már nem engedhetünk meg magunknak az oktatási folyamatban... Aztán elmesélem Gordon Győri János barátom példáját Szingapúrról, ahol nincsen irodalomtanítás (pontosabban nem kötelező) – és mégis egészen jól eléldékelnek az emberek...² Percek kérdése, hogy ezt a hallatlan lehetőséget egy minisztériumi tisztviselő észrevegye minálunk is, és áthúzza a *Nemzeti alaptanterv*-ben azt a pár oldalt, amely a magyar irodalommal foglalkozik, aztán kitöltse a keletkező üres helyet valami „nagyon funkcionális” ismeretanyaggal... Ezt a szegény tantárgyat már úgyis lenézik az iskolákban, aki pedig továbbtanulási irányként választja, szó szerint szégyenkeznie kell osztálytársai és tanárai előtt. – Ám azt is bevallom Neked, hogy húsz évvel ezelőtt, amikor öt országból jártak nálunk fiatal skandináv vendégek, megdöbbenett bennünket, hogy jobban tudjuk az ő irodalmukat és történelmüket, mint ők (kicsit rákészültünk az esti beszélgetésekre, az igaz, de akkor is furcsa volt, hogy Ibsentől vagy Strindbergtől többet olvastunk náluk – mert, mint kiderült: többet tanultunk a magyar iskolákban az ő nagyjaikról). Ők viszont kommunikációs kultúrában, nyelvtudásban és nyelvhasználati intelligenciában már akkor fényévekkel előttünk jártak (mert ezt preferálták az oktatásban: minimum öt nyelven beszéltek, köztük természetesen a szomszéd országai nyelvén!). Továbbá: életervükbe eleve beépítettek legalább egy esztendőt, melynek során elmentek Afrikába éhezőket, betegeket segíteni, ápolni. Vagyis a szolidaritás, az együttérzés elveit nemcsak megtanulták az iskolában, hanem keményen gyakorolták is a saját életükben. – Nos,

szóval a dolgok továbbra is elég bonyolultak, s szerintem talán valami okos átmenetre volna szükség e kétfajta világlátás, oktatási struktúra, szemléletmód között. Mindenekelőtt azonban el kéne hitetni a döntéshozókkal, az oktatásirányítókkal s mindenkivel, hogy az irodalom egyszerűen a mindennapi élet nélkülözhetetlen része. S hogy a közgazdaságtan, a kémia, a biológia tudománya, de még a matematika is az értelmes olvasással kezdődik! Ezt pedig – vagyis a világ megértésének és az annak működésében való alkotó részvételnek a készségét – csakis magas színvonalú – és nem dilettáns (hogy dolgozatod egészéhez is hozzászóljak...) – irodalmi alkotások segítségével lehet megtanulni! Szóval mindannyiunknak, ebben a rozoga csónakban, el kéne végre hinnünk, hogy irodalom nélkül lehet élni, csak éppen nem érdemes. A dolog ennyiben végül is egyszerű.

JEGYZETEK

- 1 A szöveg apró eltérésekkel eredetileg PÉCSI Györgyi, *A dilettánsok már a spájzban vannak – mit tehet egy kritikus az irodalmi nagyüzemben?* című írásához (= <http://www.irodalmijelen.hu/node/3659>) történő hozzászólásként jelent meg az Irodalmi Jelen honlapján = <http://www.irodalmijelen.hu/REGI/?q=comment/reply/3659/2228> [2011. 09. 06.]
- 2 Vö. ugyanerről kicsit más összefüggésben a 114. oldalon!

„A 12 LEGSZEBB MAGYAR VERS”¹

„Az a kérdés, hogy egyáltalán mit kezdünk a kultúrával, mit kezdünk a költészettel a harmadik évezredben?” – fogalmazott Margócsy István irodalomtörténész Koltón, 2007 őszén, a *Szeptember végén* című Petőfi-vers születésének 160. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia zárszavában.

Bizony ma, amikor egyre inkább az értékek pusztulásától hangos a média s hangosak a hétköznapiak, meg kell becsülnünk minden olyan törekvést és gondolatot, mely az általános elsivárosodás ellen perel. A tudós szerint az élményközpontú irodalomtanítási program és a szatmárnémeti, szombathelyi irodalmárok által kezdeményezett konferencia azért volt sikeres, mert ezen az úton tett előre egy lépést.

A tanácskozás létrehívásához az ötletet és ihletet Petőfi Sándor és Szendrey Júlia mézesheiteinek helyszíne, Koltó szolgáltatta, amikor 2007 tavaszán kéttucatnyi főiskolással meglátogattuk ott a Teleki-kastélyt. Az őszön aztán a napsütéstől derűs nagybányai Teleki Ház – a gróf később oda költözött át – és a Németh László Líceum tényleg otthonos háttérrel adott a tudós előadók gondolatainak, de még a nyitó estén cseperészgető eső hangulata is illett a koltói gyülekezeti teremben és templomban öszvesereglett irodalmárok emlékező-derűs kedvéhez.

Ezekben a felejthetetlen – élményközpontú, s a vershez igazán közel jutó – napokban érlelődött meg bennünk az elhatározás, hogy egy olyan könyv- és konferenciasorozatot indítsunk, amely a legegyszerűbb kérdést teszi fel, melyet irodalommal kapcsolatban feltenni lehetséges: melyik a 12 legszebb magyar vers? Ha van „budapesti 12” a filmek világában, ha van 12 legjobb és legszebb ez és az, akkor miképpen lehetséges, hogy eddig alig történt kísérlet a legszebb magyar versek egybefogására?

Néhány éve a *Korunk* című kolozsvári folyóirat ugyan intézett már körkérdest magyar írókhoz, költőkhöz, művészekhez, hogy küldjék el listájukat, melyek szerintük legszebb költeményeink, de ez a kísérlet még nem volt igazán átütő erejű, s csak a XX. századra vonatkozott. („Versek versenye” címmel lehet utánanézni az interneten. E „felmérés” szerint a legeslegszebb Kosztolányi Dezsőtől a *Hajnali részegség*. A második–harmadik helyet pedig József Attila *Eszmélete*, illetve Pilinszky János *Apokrifja* foglalja el.)

Egy ilyen „verseny” nemcsak azért lehet fontos, mert csatlakozik a mai világállapot vetélkedőktől átítatott szelleméhez, hanem mindenekelőtt azért, mert az irodalom és annak tanítása ma egyáltalán nincs könnyű helyzetben.

Átalakult körülöttünk a világ – hála Istennek –, s már nincs szükség arra, hogy az irodalom a rejtett közlések, a szabadon ki nem mondható lázadások, gondolatok hordozója legyen, mint amilyen volt Petőfi, Ady, Nagy László korában és költészetében. Az általános medializálódás miatt továbbá egyre kevésbé juttatható el bármi a közönséghez és a fiatalokhoz, ami kizárólag betűk formájában jelenik meg világunkban. A posztmodern versek szövegezése pedig nehéz, s egyáltalán nem találkozik a közízlés elvárásaival.

Olyan ez, mint amikor Picasso megalkotta a maga „háromarcú” embe-
reit, kubista festményeit. Mára már rájöttünk: ő látta jobban nálunk – ak-
kori hétköznapi embereknél – a világot. A perspektíva ugyanis csak egy
(talán nem esetleges, de mindenképpen mesterséges) megállapodáson
alapuló felfogás, mely a reneszánsz idején alakult ki. Leonardo da Vinci
is megtehetette volna, hogy három nézetben mutat meg egyszerre arcokat.
Akkor ma az általunk megszokott perspektivikus ábrázolás újszerűségén
csodálkoznánk értetlenkedve. De ugyanígy történt ez a zenében Bartók-
kal, Schönberggel, Sztravinszkijjal. Az általuk hangjegyekben megérz-
kítendő világ követelte magának a diszharmonikus harmóniát mint le-
hetséges új nyelvet, beszédformát.

A vers, az igazán nagy vers is ilyen nyelv, beszédforma, közlés, jel: az
egyik embertől a másik ember felé irányuló, megértésre vágyó szándék.
Am ha ez így van – s nincs okunk feltételezni, hogy másképpen legyen
–, akkor az idők változásával kötelességünk újragondolni legnagyobb
szövegeink jelentésvilágát. Mit is adtak, s mit is adhatnak nekünk immár
az új évezredben?

A költői konferencián például megtudhattuk, hogy a *Szeptember végén-*
nek 16 (!) román fordítása van, s 9 (!) szerb, illetve horvát. Már ezért az
egyetlen tudományos eredményért érdemes volt megrendeznünk a ta-
nácskozást! Hisz végképp rájöhettük, amíg a hatalma(so)k az egymás
gyűlöletére való buzdítással, háborúkkal és acsarkodással voltak elfoglal-
va a huszadik században, addig az emberek és a versek tették a dolgukat.
A nyelveket, a népeket, az embereket hozták közelebb egymáshoz.

Az alábbiakban vázolt rendezvény- és könyvsorozat – melyet a költői
konferencia sikerének örvendő kezdeményeztünk – célja, hogy kísérle-
tet tegyen a magyar irodalom 12 remekművének újraértésére és újraér-
telmezésére. A versek közismert és kedvelt költemények, az egyetemi

képzés és a középiskolai tananyag fontos darabjai, melyek nemegyszer a tudományos gondolkodást is megtermékenyítették az elmúlt évtizedekben. Részai mindannyiunk közös emlékezetének.

A konferenciák (és könyvek) tervezett sorrendje és helyszínei:

1. *Szeptember végén* (Koltó–Nagybánya) – 2007. ősz
2. *Apokrif* (Szombathely–Bozsok–Velem) – 2008. tavasz
3. *Szondi két apródja* (Szécsény–Drégelypalánk) – 2008. ősz
4. *Esti kérdés* (Esztergom) – 2009. tavasz
5. *Levél a bitveshez* (Abda–Pannonhalma) – 2009. ősz
6. *Hajnali részegség* (Szabadka–Újvidék) – 2010. tavasz
7. *Ki viszi át a Szerelmet* (Veszprém–Ajka–Iszkáz) – 2010. ősz
8. *Kocsi-út az éjszakában* (Nagykároly–Érmindszent–Nagyvárad) – 2011. tavasz
9. *A közelítő tél* (Szombathely–Celldömölk–Egyházashetye) – 2011. ősz
10. *A vén cigány* (Székesfehérvár–Kápolnásnyék) – 2012. tavasz
11. *Eszmélet* (Budapest, egy vasúti pályaudvar) – 2012. ősz
12. *Valse triste* (Szombathely–Csöngye) – 2013. tavasz

Alkalmanként a konferenciákon nemcsak az adott költő életművének avatott ismerőji mutatják be legújabb eredményeiket, hanem olyan, a szóban forgó verssel szakkutatóként nem foglalkozó irodalmárok is, akik a 12 ülés mindegyikén – vagy majdnem mindegyikén – kifejtik álláspontjukat.

A tudomány képviselői mellett aktív résztvevőként jelennek meg a középiskolai tanárok is, akik előadásokon, pódiumbeszélgetéseken, vitákon osztják meg nézeteiket a versek tanításáról, illetve tankönyvi szerepéről. Mindig meghívunk előadóként szépírókat és más művészeket is.

Rendezvényeink utolsó egységében ismétlődően olyan vitákat, beszélgetéseket szervezünk, melyeken a tudósok és a tanárok – esetleg tankönyvszerzők – mellett diákok is részt vesznek, s elmondják véleményüket, gondolataikat a szóban forgó költeményről.

Célunk, hogy a tudomány és a közoktatás számára a legkorszerűbb kutatási eredményeket foglalhassuk össze, és jelentethessük meg néhány év leforgása alatt – a helyszínek biztosította élményközpontúság szempontjával kiegészítve – „a 12 legszebb magyar vers”-ről. (Terveink szerint minden kötetet a sorrendben következő konferencián mutatunk be.)

Szándékaink szeretnék kifejezni a résztvevők és a kultúra sokszínűségében rejlő értékeit, melyek között mindenki megtalálhatja a neki tetsző

helyet és művet. Előadóink Újvidékről, Kolozsvárról, Szatmárnémetiből, Szegedről, Debrecenből, Pécsről, Budapestről, Szombathelyről s még tucatnyi helyről érkeznek. Érzékelhetően és szándékolatlan átfogják a szakma és a művelődés sok-sok területét és irányzatát, nézetrendszerét.

A következő konferenciát – mint látható a tervezetből – Vas megyében, Velemben és Bozsokon rendezzük Pilinszky Jánosról és az ő *Apokrif* című verséről. Szeretnénk ezzel elindítani a Vas megyei Pilinszky-kultuszt is, hiszen költőnk utolsó éveinek jelentős részét – Töröcsik Mari színművésznő invitálására – a számára olyannyira fontos Velemben töltötte. Előadónk lesz több professzor a hazai és szomszédos országokbeli egyetemekről: Jelenits István, Bányai János, Bókay Antal, Faragó Kornélia, Láng Gusztáv,

*Nagy Versmondás Szabadkán Jordán Tamással 2010 tavaszán
(Kosztolányi Dezső: Hajnali részegség – részletek)*

táv, Nagy J. Endre, Odorics Ferenc, Tverdota György és mások. Szeretettel várjuk az érdeklődő szakmabelieket és nem-szakmabelieket egyaránt!

Végezetül kötelességem még elmondani, hogy a fenti 12 vers e sorok szerzőjének legszebb tizenkettője... – Aki kedvet érez hozzá, állítsa össze az ő „egyutcat”-ját a maga és mindannyiunk örömére; hiszen ez a költészet igazi értelme: hogy akár mindennap gyönyörködhessünk benne!

JEGYZET

1 Megjelent a Vas megye 2008/1-es számában a 6. oldalon, illetve a Taní-tani 2008/2-es számában a 65–68. oldalon.

A LEGSZEBB MAGYAR VERSEK¹ – HATÁROKON INNEN ÉS TÚL I.

Nagy Versmondás: Kosztolányi Dezső:
Hajnali részegség – Szabadka, 2010. április 23.

A *12 legszebb magyar vers* elnevezésű konferencia- és könyvsorozat immár a hatodik állomásához érkezett az elmúlt hét végén. Április 23-án, déli 12 órakor a vajdasági Szabadkán – Kosztolányi Dezső szülővárosában – rendeztük meg az immár hagyományossá vált Nagy Versmondást, melyből tévéfelvétel is készült. Az első ilyen film a szombathelyi „Apokrif-kórus”-ról szólt 2008 tavaszán, 1300 középiskolás diák felemelő élményt nyújtó versmondásával. Azóta háromszáznál is többen szavaltuk el a *Szondi két apródját* a legméltóbb helyen, Drégely várában, mintegy ezren Babits Mihály *Esti kérdés*ét az esztergomi Bazilika lépcsőin s hatszázan a *Levél a bitvesbezt* Abdán, Radnóti Miklós meggyilkoltatásának helyszínén (ahova még körmendi iskolások is elzarándokoltak, hogy résztvevői lehessenek e felejthetetlen eseménynek). A Nagy Versmondást most is, mint minden alkalommal, Jordán Tamás Kossuth-díjas színművész, a Weöres Színház igazgatója vezényelte nagy beleéléssel és alázattal.

A hatéves programsorozat lassan visszaérkezik Vas megyébe: 2011-ben Berzsenyi, 2013-ban Weöres Sándor egy-egy költeménye lesz a témája a közös versmondásnak és a konferenciának. Legközelebb, idén ősszel – szeptember végén – Nagy László jól ismert költeménye, a *Ki viszi át a Szerelmet* kerül terítékre Ajkán és Iszkázon.

Szabadka a magyar irodalom- és kultúrtörténet egyik legjelentősebb városa: nemcsak Kosztolányi Dezső, hanem a költő unokatestvére, Csáth Géza is itt született. Mindketten a magyar irodalom modern korszakának meghatározó jelentőségű alkotói voltak. Csáth ma is népszerű a középiskolások, sőt, a filmrendezők körében is: az utóbbi években több feldolgozás is készült műveiből. Kosztolányi pedig az ezredforduló körüli évek életérzéseit talán a legteljesebben megragadni képes író, költő. S munkássága abban is különös jelenség a magyar irodalomban, hogy nemcsak költőként tartozik a legnagyobbak közé, hanem regényíróként is olyan remekművek létrehozója, mint az *Édes Anna* vagy az *Aranyvárkány*, s novellistaként olyan gyöngyszemek megalkotója, mint a *Fürdés* vagy *A kulcs*.

A *Hajnali részegség* kétségtelenül a magyar irodalom egyik legszebb, sokak szerint „a” legszebb verse. Szabadkán hatszázan elmondani önmagában is élmény lett volna, de a program rendszeres résztvevői számára még inkább felejthetetlenné tette az eseményt, hogy most jártunk először a Nagy Versmondással a határainkon kívül. Megrendítő volt a világhíres, szecessziós Városháza falai tövében valami olyasmit tenni, ami ugyan látszólag percekben belül semmivé foszlik majd a valóságban, ám mégis örökkévalóvá kövesül amott belül, a lelkekben. Azokban a lelkekben, akik itt élnek, vagy „kövek és göröngyök közt botolva” eljöttek megnézni az eseményt Izraelből és az USA-ból éppen úgy, mint Budapestről, Szegedről, Veszprémből, Piliscsabáról, Szombathelyről s még mennyi magyar városból, egyetemről. Mert professzorok, doktorjelöltek, egyetemi hallgatók, tanárok, diákok és szabadkai járókelők lelkesen szavalták egy nagy-nagy magyar költő amott olykor talán már idegennek tűnő, ám mégis megint otthonosan csengő szavait: „Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinne, / s azt is tudom, hogy el kell mennem innen, / de pattanó szívem feszítve húrnak / dalolni kezdtem ekkor az azúrnak, / annak, kiről nem tudja senki, hol van, / annak, kit nem lelek se most, se holtan. / Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak, / úgy érzem én, barátom, hogy a porban, / hol lelkek és göröngyök közt botoltam, / mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak / vendége voltam.”

Bányai János professzor zárszava a Hajnali-részegség-konferencián

Ma már elmondható, hogy a több száz fős közös versmondások hagyományt teremtettek ezen a tájon az utóbbi években. Azt hiszem, különösen egyetértenek ezzel a kijelentéssel azok, akik velünk voltak az idei magyar kultúra napján a körmendi színházban vagy azok, akik március 15-én együtt mondták el velünk a *Nemzeti dalt* Szombathelyen. Életkorra, felekezetre, pártállásra való tekintet nélkül. Hiszen a költészet nem más, mint az egymás-értés lehetősége az ember számára. A közös versmondás visszavezet bennünket oda, ahonnan ez a művészet, az irodalom elindult: az ősi, szóbeli, közösségi, derűvel övezett élményszerzéshez.

JEGYZET

- 1 Az itt következő két írás a Papiruszportálon jelent meg 2010 tavaszán: <http://www.papiruszportal.hu/site/?lang=1&f=9&p=34&n=5222> [2011. 01. 26.]

A LEGSZEBB MAGYAR VERSEK – HATÁROKON INNEN ÉS TÚL II.

Hajnali részegség-konferencia,
Újvidék, 2010. április 23–25.

A szabadkai Nagy Versmondást három napos tudományos konferencia követte az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén Kosztolányi Dezső verséről. Azon a tanszéken, amely nemcsak fél évszázados szakmai múltjára tekinthet vissza büszkén, hanem olyan szellemi műhelyként gondolhatja el magát, amely meghatározó volt a huszadik század második felének magyar értelmiségi közgondolkodásában.

A tanszék egy igen jelentős magyar író, Sinkó Ervin alapította 1959-ben. Őt nemcsak a középiskolások, de a magyartanárok is alig ismerik ma már, hiszen az egyetemi tananyagának sem része a munkássága. Holott talán ő tekintett először a modernség szemüvegén keresztül például a Csonkai-életműre a költőről szóló szabálytalan monográfiájában. *Optimisták* című nagyregénye pedig, mely a Tanácsköztársaság idején játszódó kulcsmű, minden magyar értelmiségi örök döntéshelyzeteiről szól. Manapság pedig talán még ennél is érdekesebb az eme regény „ki nem adatás”-ának történetét feldolgozó *Egy regény regénye* című, könyv terjedelmű esszéje, amely a posztmodern korban később divatossá vált szemléletben fogant: a mű születés- és kiadástörténete adja az elbeszélés tárgyát...

A '60-as–'70-es évekből legjelentősebbként az Új Symposion című folyóirat körét tartjuk számon Újvidékhez kapcsolódóan, illetve a Híd című folyóirat törekvéseit. De ekkor indult a szenttamási legendákat örökkévalóvá fogalmazó Gion Nándor is, aki *Latroknak is játszott* című kötetével (benne a *Virágos katonával* és a *Rózsamézzel*) az egyik legjelentősebb magyar prózaafordulatot jegyzi a hetvenes években – nem csak a Vajdaságban.

Az újvidéki Magyar Tanszék az irodalomtudományban a múlt század hetvenes–nyolcvanas éveiben a modernizáció bölcsője volt. Ők vetettek először fényt olyan életművekre, mint Kosztolányi Dezsőé (Bori Imre) vagy Ottlik Gézáé (Bányai János). Több olyan kérdésfeltevés is megerősödött gondolkodásukban, amelyek mára az irodalomértelmezés megkerülhetetlen szempontjaivá váltak. Ilyen például a rövidtörténet (Thomka Beáta) és a tér poétikája (Fragó Kornélia) vagy a művészregény kérdései a huszadik századi magyar irodalomban (Harkai Vass Éva). E különös

tény – ti. hogy olykor a periféria a centrum – magyarázata, hogy a szerb nyelv közvetítésével az irodalomtudomány Nyugatról induló modern törekvései előbb jutottak el Újvidékre, mint a budapesti tanszékekre és intézetekbe – továbbá a viszonylagos szabadság titói időszakában itt valamelyest tágabbak voltak a kimondhatóság határai.

Szegedy-Maszák Mihály akadémikus – a magyar irodalomtudomány és irodalompedagógia szintén az ezerkilencszázhetvenes években induló „új hullám”-ának jeles képviselője – új Kosztolányi-monográfiájának egyik bemutatóját is ezen a konferencián tartottuk. Nyitó előadásában a professzor azt mondta el, „ami a monográfiából kimaradt”. Egyike ő azoknak, akik a legmagasabb tudományt is közérthetően tudják megragadni – így tett a magyartanítást megújító, az 1970-es évek végén megjelent középiskolai tankönyveiben, s így tesz most Kosztolányi-könyvében is.

A *Hajnali részegségről* az újvidéki tanszék hét oktatója és hallgatója mondta el nézeteit valamilyen kiemelt szempont alapján. Külön színfoltot képeztek mindannyian a majdnem 40 előadó között egységes – ugyanakkor nem erőltetett! – szemléletmódjukkal. Hasonlóképpen testesítettek meg egy egész értelmezői „iskolá”-t azok, akik Kovács Árpád professzor-féle nyelvszemlélet híveiként vizsgálták a verset, illetve azok, akik poétikai szemlélődésük eredményeit mutatták meg tanulmányukban.

A vasárnap mindig a módszertani előadásoké ebben a programban. Ezen alkalommal különösen eltűnődhettünk azon, hogy a vajdasági magyartanításnak vajon miért nem része ma már a *Hajnali részegség* című vers, hogy Újvidéken ezt a nyelvet 2010-ben mindössze 12 ezren beszélik...

S azon is eltűnődhettünk az itt szinte valószínűtlenül keskeny szorosként kanyarodó Dunán 1999-ben (!) lebombázott, majd újjáépített, karsú híd büszke ívén végigfuttatva tekintetünket az időt fordítva mutató erőd-óratoronyig (mert a hajósok így jobban látják a mutatókat): vajon mily különös elegye sorsnak és véletlennek, hogy a túlparti Péterváradon született az a Jellasics bán, aki egykoron felavatta a kőszegi alreáliskola épületét...?

*Az újvidéki–péterváradi híres óratorony,
melyről csak a dunai bajósok tudják leolvasni a pontos időt...*

DE MI LESZ VELÜNK
AZ OLVASÁS UTÁN?

„HATÁROLT VÉGTELENSÉG”

avagy az irodalomtanítás dilemmáiról

egy fontos könyvben megjelent

Hajnali részegség-parafrázis kapcsán¹

A *Hajnali részegség* tanítása során leküzdendő problémák a magyartanítás alapidilemmáival kapcsolatosak: mit kezdjünk az iskolában azokkal a versekkel, amelyek alapvetően az elmúlást, a betegséget, a halált tematizálják? Miképpen reagálunk a középiskolás korosztálynak ezzel szemben az életörömrre, derűre vágyó és arra szavazó hajlandóságaival úgy, hogy közben „szövegközelben” is maradjunk? S egyáltalán: (például) eme minden ízében versszerű és mégis „versszerűtlen” költemény „égi bál”-jának képzete megérintheti-e még egyáltalán azokat, akik tananyagként találkoznak eme erősen kanonizált szöveggel?

2010 könyvhetén jelent meg Dreff János/Tóth Dezső: *Az utolsó magyartanár feljegyzései* című könyve a Kalligramnál, mely többek között a fentiekhez hasonló kérdéseket feszeget egy pályaelhagyó magyartanár szemszögéből, aki éppen kortárs prózaíróvá válik. A kötet szerves része egy *Hajnali részegség*-parafrázis, amely az eredeti szövegnek sok szempontból hű tolmácsolása és továbbértelmezése. Ennek okán célravezetőnek látszott számomra egy afféle tűnődő esszé megfogalmazása arról a József Attila-i „határolt végtelenség”-ről, melyet a magyartanár fölé boruló ég mindig is jelentett a szárnyaló nyelv és fantázia ama művelői számára, akik sohasem csak egy terembe, hanem mindig az irodalom egész világába léptek be magyarórán.

A Dreff/Tóth-cím többféle értelmezési lehetőség felé nyit ajtót – mondhatnánk „disszeminatív”-nak is, mint a szöveg egyik szóban forgó tárgyát, magát a kortárs prózát. A szerző ugyanis egyszerre írja bele magát egy tantárgy historiográfiájába és a kortárs magyar irodalom prózai szakosztályába. Meglehetősen malíciával kezelve mindkét „célsoport”-ot.

Néhány éve a szakirodalomban olvashatók már utalások arra vonatkozóan, hogy a közoktatásbeli magyar irodalom tantárgy presztízse csökken, pozíciója ingadozni, sőt megrendülni látszik. Tartja ugyan azt még kicsinyég a hagyomány megbonthatatatlannak látszó (t)rendje, az elvárás, mely szerint eme tantárgy a nemzeti identitásképzés egyik legfontosabb eszköze. Tartja másrészt minden poroszos oktatási rendszer tehetetlenség-

gi nyomatéka, mely bármifajta innovációt évtizedekre képes kitolni, elcsúsztatni, megakadályozni, elszabotálni. Lássuk be, a mi oktatási rendszerünk pedig éppenséggel ilyen. Vagy eleve a rendszerszemléletű gondolkodás hiányzik belőle, vagy gyakorta az aktuálpolitika foglya – rosszabb esetben szolgálóleánya – válik belőle.

A válság a szakadék a generációk kulturális nyelvei, szimbólumrendszerei, elképzelései, értékrendje között azonban oly mérhetetlen, hogy a felnövekvő nemzedékek csak pár évig fogják még elnéző mosollyal szemlélni magyartanáraik vergődését a szép emléktű lúzerek, Kukorica Jancsi, Nemesek Ernő, Nyilas Misi megszerettetésért. A világ útvesztőiben boldogulni képes Harry Potterek vagy Jedi lovagok pedig azért lesznek tizenévesek eszményképévé és viselkedési mintáivá, mert egyrészt ők tudják, mitől döglök a légy, másrészt ők maguk nem hajlandók lúzerre válni. Nem hagyják magukat megalázni, kihasználni, odakenni a falhoz. Ehelyett megtanulnak túljárni az agresszívek, a hatalmasok, a gőgösök eszén. Nem szavakban élnek, hanem az ő tetteikről szólnak a szavak – s nem utolsósorban a (mozgó)képek.

Ezt a hősi harcot, a lúzerek érdekében vívott felesleges csatát adja fel „az utolsó magyartanár”, Tóth Dezső, és változik át a szemünk láttára Dreff János prózaíróvá (vagy fordítva...?). Rendes posztmodern íróhoz méltón megírja-reflektálja magát az átváltozási folyamatot is, bőséges bölcsésszösszal öntve le az iskolai élet napi eseményeit és saját olvasmányélményeit Tandoritól Borgesig, Szentkuthytól Krúdyig, Ottlikig és Rejtő Jenőig. A reflexió reflexiójának reflexiójaképpen pedig végül is elbizonytalanodik mindenben(?), ami nem képes vagy nem hajlandó a szövegben való világértelmezés oltalma alá hajtani fejét.

A *Sorstalanság* kezdőmondatának szintén felütésként – akárcsak az eredetiben – való ismétlése („Ma nem mentem iskolába”) vagy a *Hajnali rézszege*re alludáló mottó („levarázsoltam az égből a bálod”) egyértelműen jelzi a szöveg olykor szinte hetykén-túlzón hangsúlyozott és vállalt irodalmiságát, konstruáltságát (az egész Kosztolányi-költemény nem kevésbé szellemes-keserű parafrázisát is megtaláljuk a kötetben a 267–271. oldalon).

Az *utolsó magyartanár feljegyzései* a posztmodern prózával szemben már szinte általános kritériumnak eleget téve önmaga megszületésének történetét is adja – annyiban különbözve a sinkói–ottliki–esterházy hagyománytól, hogy még egyet csavarint a szöveg alakítottóságán: egyúttal önmaga paródiáját is megteremti. Az első mondatban finoman jelzett „nézőpontváltás” – ti. nem a diák (alias Köves Gyuri), hanem a tanár (alias

Dreff?!) nem megy iskolába – azonnal jelzi a(z) (ön)íroniának nemcsak vállalását, hanem az elvárást is, mely az olvasót effajta olvasat generálására kötelezi.

Az egyik befejező passzus is Kertész Imre-regényt hozza aztán szemközbe – vö. „kötelező olvasmány!” –, annak a végsőkéig szarkasztikus-tragikus mondataival állítja párhuzamba a magyartanár sorsát („sorstalanság”-át?): „...hiába minden megfontolás, ész, belátás, józan értelem, mégsem ismerhetem magamban félre valami halk vágyakozás-féle lopott, mintegy az esztelenségtől szégyenkező s mégiscsak egyre macakodó szavát: szeretnék még kicsit tanítani ebben a szakközépiskolában” (303.).

A látszólagos-viszonylagos szervezetlenségben olykor szinte komponátlannak tűnő egymást követő „feljegyzések” nem is óhajtanak szigorú rendbe sorakozni. Méltán kapcsolják azonban ezzel is horizontunkba a modern próza egyik emblematikus kezdőpontját, az erős „szervezetlenség”-et és megalkotottságot szintén egyszerre megkísértő *Ulysses*t, melyből az „egy nap maga az élet”-típusú elbeszélő poétika vétetett – de hadd utaljunk itt az e vonatkozásban sokszor méltatlanul feledett Márai Sándorra is, aki a ben Joyce-hoz hasonló, és ha tetszik, a posztmodernre hajzó – pontosabban azt előző – módon beszéli el a Krúdy-élet teljességét mindössze 24 órába sűrítve.

Hogy jó regény-e *Az utolsó magyartanár feljegyzései*, nem tudom. Hogy akar-e egyáltalán regény lenni, az sem bizonyos. Hogy kegyetlenül, önmarcangolóan őszinte szöveg, abban azonban bizonyos vagyok. Egy olyan magyartanár – olykor dühös és tehetetlen – töprengései ezek a szövegek (másképpen szólva: ez a szövegáradás), aki tisztában van vele, hogy amiként eddig volt, úgy nem mehet tovább az irodalomtanítás, mert különben az is elveszik hamarosan, ami ma még „maradék”-ként velünk van az elmúlt évszázadok irodalmából.

„Én akarok most az egyetlenegyszer mondani nektek valamit. Ezt már soha többé nem fogom elmondani senkinek. Borzalmas dolog irodalmat tanítani. Hátborzongató. Hátborzongató egy osztály kedvéért aprópénzre váltani az irodalmat. Az utolsó két tanévemet ezért tudtam én személy szerint csinálni, mert egy irodalmi elhatározás ambicionált és egy születő próza terve fűtött: visszaadni magamnak a hitet, hogy nem kell feltétlen lemenni kutyába, hogy van mit óvni tőletek. Hogy lehet még néma magyartanárként halálmegvető bátorsággal szembenézni a döghalálnak ezen a fennsíkján. Hogy lehet még gúzsba kötve is katatonnak lenni ebben a kurva országban. Hogy nem kell beszarni tőletek se, meg a szülei-

tektől se, meg a kollégáim szúrós pillantásaitól sem. Ez adta a hitet, hogy miért érdemes ezt csinálni. Nagy dolog volt. Imádtam. Életem legjobb része volt.” (145.)

Hadakozás és emlékmű tehát egyszerre ez a könyv. Hadakozás ész nélkül való tantervekkel, but(usk)a oktatásügyi koncepciókkal, az irodalom lényegétől „okosan” távolságot tartó tanítással, mely az iskolák minden napjait jellemzi. S emlékműve annak a fajta irodalomtanításnak, mely miatt még akár élni is érdemes.

*

Fentiek fényében az alábbi parafrázis (?) aligha szorulna önmagán kívüli, további kommentárra, témánk szempontjából azonban mégsem hagyható szó nélkül legalább az a keserűség, mely a szöveget minden ízében átjárja. Miközben azt érzékeljük olvasóként, hogy valószínűleg minden benne van, öröm és bánat egyaránt, amely ma az irodalomtanítás sajátos viszonyrendszeréről, iskoláról, diákról, tanárról, az irodalomhoz való (v)iszonyunkról elmondható, azt is érezzük, hogy egy nagyon nagy vers szavai és gesztusai szólnak hozzánk, de mintha már más nyelven beszélnének ezek a szavak, ezek a gesztusok.

Az utóbbi évtized(ek) valószínűleg legismertebb iskola-filmjére utal a cím, de ennél sokkal többet mond az eredeti szöveg egyes számú formára való átváltoztatása. Ezzel persze máris az irodalomtanítás egyik alapkérdésére reflektál a szerző: vajon miért „holt költők”-et tanítunk mi az iskolában a rendelkezésünkre álló idő 90 %-ában (vagy 98 %-ban?)? Vajon miért nem része a magyartanításnak a kortárs irodalom, hogy az egészen fiatal költőkről, írókról ne is beszéljünk. Az önironikus indítás aztán „elviszi a hátán” az első egységet, majd egy rövid sorokba tördelt, de mégiscsak afféle „prózarészlet” következik, a feszültség fokozása okán paradoxonként állítva egymással szembe szerep és személyiség feloldhatatlan ellentmondását – a Karinthy-féle „Nem mondhatom el senkinek, / elmondom hát mindenkinek” alapvető esztétikai állásfoglalását egy szakma személyes ars poeticájaként megfogalmazva.

Majd egy hosszabb, novellisztikus „életkép” következik, minden magyartanár rémálma: a buta diák esete Kosztolányival mint tananyaggal. S persze az örökkön megkötözött kezű tanár – merthogy élnie valamiből muszáj – esete a butasággal. Az arcpirító érdektelenséggel. A soha meg nem érthető távolsággal, szakadékkal, Grand Canyonnal, mely egy nagy vers és az iskolai-magántanítványi megértés végső lehetőségei között táng. Találkozás ez az irodalom alapvető feleslegességével, a miérttel, a

szkepszissel, hogy Neki(k), Gyermekeinknek nemhogy soha-soha nem lesz olyan fontos Kosztolányi verse, mint nekünk, tanároknak – még azt is megengedem: elvetélt költőknek –, de legalább a megértés minimumának reménysugara bontakozna ki amott az asztal túlsó oldalán...

A felismerés katarzisa ezúttal azonban a magyartanárban remeg tovább, a megértés az ő lelkébe költözött át: a paradoxon – „...az élet ünnep. / Akkor is ünnep, ha nem az” – nem intelligenciát, nem érettséget, nem létezés-tapasztalatot, hanem kompetens nyelvhasználatot feltételez. A nyelvhez való esztétikai viszonyt. Annak a valamelyest való fejlettségét. Ennek léte és jó értelmű kondicionáltsága pedig csakis attól függ, hogy az adott nemzedékek milyen fajta irodalomtanításban részesültek. Ha (neo)pozitivistá irodalomtörténetet hallgattak, s bifláztak tizenkét éven keresztül, akkor aligha érthetik meg a jelentések nyelvbe való bezártóságának és nyitottságának, fegyelmezetségének és játékoságának a fentihez hasonló paradoxonait. Akkor megmaradnak a direkt és közvetlen nyelvhasználat primér szintjein, az összetett nyelvi jelenségek leírhatatlanságát rossz tapasztalatként tételezve s csalódottan mindenben, ami a (nyelvi) megértéssel kapcsolatos. Lehetetlennek gondolva mindent, ami a nyelv által, ám mégis a nyelven túli tartományokkal tarthat rokonságot. A tudást, hogy a létezés legméltóbb terhei sohasem magunkkal, hanem mindig a Másikkal kapcsolatosak. S hogy a „holt költők” éppen eme tudás átadásában segíthetnek nekünk. Annak a tapasztalatnak a konverziójában, mely képes elbeszélni, hogy a jelentések kifejezése tekintetében a nyelv egyszerre alkalmas önmaga nagyságának, nélkülözhetetlenségének, ugyanakkor alkalmatlanságának, feleslegességének a tételezésére is. (Mondanunk sem kell, hogy e nyelvi kódolásmód egyik első művelője költészetünkben éppenséggel Kosztolányi Dezső; s innen veszi kezdetét a József Attila-i, Szabó Lőrinc-i „objektív” beszédmód is: *Tiszta szívvel; Eszmélet; Semmiért Egészen* stb.)

Ehelyett, a létezés végtelen bonyolultságának nyelvben modellezhető érzékeltetése helyett a(z utolsó) magyartanár még arra sem képes, hogy az eszeveszett konkrétságon túl bármiféle elvontság felé tegyen vagy tessen diákjával lépéseket. Szárnyalása legtetején, amikor ő már érteni vél bizonyos dolgokat, okokat és jeleket, mindössze ennyi a „visszajelzés” (hát hogyan is hinne a fülének, amikor ő már egészen más régiókban jár[t]?):

„– Az anyukám is hivatalos a bálba?”

Talán, hogy a tanítás örök és kényszerű, ám talán mégis elkerülhető profanizálásával szemben („Kosztolányi ott áll az ablakban, néz fölfele”)

van valami remény, arról szól ez a könyv és ez a vers keményen, elemi erővel, kérlelhetetlenül. Amiképpen a *Hajnali részegség*-parafrázis lírai én-je átadja-átengedi a szót K. D.-nek, kérlelve, hogy ő válaszoljon a kislánynak – ti. hogy az anyukája hivatalos-e a bálba...? –, úgy neki csak egyetlen dolga marad: a bocsánatkérés, amiért minden vágya és ellenkező akaratára ellenére is megpróbált (t) szembeszállni az érdektelenséggel és nyelvi tapasztalatlansággal, s valami olyasvalamivel próbálkozott, amivel minden magyartanár minden pillanatban, akkor is, ha diákjai csak a szomszéd szobába vagy az udvarra szeretnének kinézni; ő mégis minduntalan a végtelenre veti tekintetét – mert tudja, hogy más szándékkal nem érdemes benyitni egyetlen osztályterembe sem.

Viszont – ha csak így van értelme, akkor – számolnunk kell azzal is: miközben holt költőkkel társalkodunk, aközben mai diákjaink nagyon mai problémáiba is belebotlunk. Vagyis a meghívás mindkét oldalról, még mindig, fennáll.²

Dreff János/Tóth Dezső
HOLT KÖLTŐ TÁRSASÁGA³

Dezső, vagy Desiré, ha így jobb,
nekem nem kenyerem ez a *jobb*,
nem tudok gondolkodni rímben meg hasonlók,
én csak olyan vagyok, mint a nagy meghasonlók,
így hát rövide fogom a nótát,
ennyivel tudom csak megütni a kvótát;
– lásd hát, Desiré, mit tettem, ha nem bánod,
én ugyanis levarázsoltam az égből a bálod.

(Más tanárokkal ellentétben és sohasem voltam tanár.
Azt ugyan nem hiszem, hogy azok közül, akik szintén így
vagy ehhez hasonlóan gondolkodnak, bárki is
eljuthatna az önstilizációnak arra a szintjére, ami már
költőileg is igazolná paradox megállapításuk esztétikai
érvényességét, mégis önisméltásbe fogok most
bocsátkozni, mert bármilyen kiharcolt identitásunk
megérdemli, hogy egyértelmű személyes
emléket állítsunk neki: Más tanárokkal ellentétben így
gondolom, hogy a tanár csak én vagyok.)

Akkor kosztolányizzunk, mondom a(z utolsó)
magántanítványomnak, azt mondja, felírom,
kérdem: micsoda, hát, amit mondtam, mondom,
mit mondtam, hát hogy Kosztolányi, mi Kosztolányi,
amit mondtam, na de mit mondtam,
Kosztolányi, itt már nem hagyom annyiban, Kosztolányi micsoda,
Kosztolányi, elmereng a szentem, Dezső, Dezsőt én nem
mondtam, én azt mondtam, hogy akkor kosztolányizzunk,
nem mondtam se azt, hogy írj föl bármit is,
nem mondtam azt, hogy Dezső, azt mondtam: Kosztolányizzunk!,
és elkezdtem volna egy másik mondatot, merthogy
kosztolányizni itt azért elsősorban is egyelőre még csak én fogok,
ha majd kapok rá lehetőséget, persze. Erre benyögi nekem,
hogy az *Édes Anna* vers. Kapásból belendítettem neki a lófaszt.
Megsértődhetett, mert azonnal beduzzadt a szeme alja.
Verbális pimaszkodásomra nem reagált, a mozdulat meg
úgyis kikíváncsított már a repertoárból, sértődjön
is meg ölkelméje, menjen innen a Római körútról hazafele,
ne is lássam többet. Már ötödik vagy hatodik alkalommal beszéltem
épp rólad, és tudod, képtelen voltam közben felfogni,
kivel is ülök szemben, hogy mik is lehetnek itt az öntudat
esélyei tulajdonképpen,
hogy tehát túl az indokolható megvetésen, mégis
ki ez az ember, akinek én óraszám elemzem a *Hajnali részegséget*.
Mert elemeztem, ma ezt úgy mondanák: klózridingeltem
a versed, szoros olvasatban haladtam sorról
sorra, szóról szóra, kínomban már szinte fonémáról
fonémára, csak hogy juthassunk végre egyről a kettőre.
Hinnéd, hogy bármi értelme lett volna? Újabb háromezer forint
a negyedéves járulékadóra, nekem ennyi volt az értelme,
úgyhogy legközelebb kezdtem előlről az egészet.
E legfrissebb nekibuzdulásomkor különben is kifejezetten
elememben voltam, és jó voltam, ha nem jobb,
mint bármikor is adatott lehetnem
[...]⁴ tanári pályafutásom alatt.

De ne nosztalgiázzak, zoomoljunk inkább vissza arra a pillanatra,
Amikor úgy forgott kockán visszamenőlegesen is összes tanári
identitásom, mint most ez egyetlen költőie éppen.

(A kezdés első versszaka, meg a cím is, egyébként innen.)
 Ül velem szemben ez a becsületsértésig ostoba kiscsaj, és én próbálok mindent elkövetni, csak hogy ne szólaljon meg.
 Inkább dumálok kilóra, csak ne, nem bírja a fülem a frekvenciáját.
 Ráadásul egy tőmondat, nem több, de annyit se tud, most komolyan, kinyögni. Fos az egész, kabaré, kérlek, pürébe hányom a falra a borsót, röhej. Ez a kislány itt, Dezső, ez maga a csőd, sajnálom. Hiába sajnálom. Az oralitás fiaskója. Tényleg sajnálom. Akkor is. Ha, ne adj' isten, de mondjuk leszopna önként és dalolva..., de talán még akkor se. Inkább csak fogja be végre a lepcsest, figyeljen rám síri kussban, nekem annyi már elég. Elég. Ahhoz képest tehát egészen bájos és értelmes a kicsike, hogy még csak nem is létezik. Igen, ez a taktikám: pozitívumok után nyomozok. Megpróbálok magam mellé felsorakoztatni irigylésre méltónak éppen nem mondható helyzetem szellemileg kiprélhető helyzeti előnyeit. Olyan sok azért nincsen, de megerőltetem magam. Feltételezem, hogy figyel, ha már ilyen erőfeszítéssel csinálok hiúsági kérdést a metafizikából, csakhogy legalább az ontológiáit kapiskálja. Ott tartunk éppen, hogy az élet ünnep. Akkor is ünnep, ha nem az. Ezen már az ún. tanítványaim is fennakadtak mind egy szálig, egyszerűen nem tudták helyre tenni ebben a paradoxonban, hogy ez nem paradoxon. Valahol a lelkében kéne tán bütykölniük ehhez, vagy én nem is tudom. Jó, ne fogják fel értelmét a tanári szónak, csak ne hóbörögjenek nekem, hogy ez az értelmezés nincs is benn a tankönyvben. (Megtörtént.)
 Na de én erre még rá is erősítek, ugyanis Király Jenő zseniális *The Shining*- (Stanley Kubrick, 1980) értelmezéséből idézem a bál kapcsán írt, és itt használható és itt is gyönyörű gondolatát: *Hol van és hogyan létezik a bál? Nem ez a kérdés vezet be a bálba. Ami a bál létezését illeti, nem a létezés módja a döntő, hanem a mód létezése. Nem az, hogy miként és hol van, hanem az, hogy van.* (Mit szólsz? Stephen King regényének, *A ragyogásnak*, Kubrick filmjének és a te (egyik) lírai fő műved főmotívumának együttese Király Jenő *ragyogó* mondatainak szintézisében!) (Ebben a versben, de csitt.) Sőt, hogy idáig eljussunk, én még meg is tekerem előtte, mert kapásból

mindig eltéveszttem és azt mondom: ami pedig a létezés bálját illeti, nem a mód létezése a döntő, hanem a létezés módja, ezután korrigálok csak királyi módra, majd a már-már valóban horzsolt sejtés árnyékából egyszer csak előjövök a farbával: az élet ünnep, gyerekek, és akkor is az, ha nem az – és ez hirtelen annyira érthetőbb lesz az előbbi szószonglőrködéshez képest, hogy öntudatlan hálából inkább érteni vélük, mint sem. Na most én itt rendszerint megállok. Megértettem velük valami igazán fontosat. Valami életre szólót. Ilyenkor rehabilitálok magam az összes kudarcoméért. Ilyenkor úgy érzem, valamit sikerült megértetnem másokkal is, amit én – köztünk szólva – ugyanúgy nem értek, mint ők, de ami ettől függetlenül mégis igaz, és még akkor is igaz, ha nem az. Ez a pillanat is egyébként ilyen, csak most meg költőileg, mert tanárként már soha többé nem élhetem át. Így döntöttem, tehát inkább úgy kéne mondanom, hogy mert t.ként már többé nem élem át. Csakhogy itt most az én kis-önként-se-dalolóm miatt nem álltam, nem állhattam meg, Dezső. Ez a kiscsaj tényleg annyira rettenetesen ostoba volt, hogy meg kellett kockáztatnom az indokolható önhittségem pedagógiai számításait esetlegesen keresztülhúzó tűnődő öntudatlanság reakciójával való számvetés lehetőségét is, mert így még mindig [rádöbbenhetek, hogy nem vagyok ott a célnál, még rá kell tennem egy lapáttal, még argumentálnom kell, még nincsen minden egészen veszve. Ezért így folytattam. A bál örök, a meghívás mindig is fennáll (Lásd még ide, csakis a cím miatt: de a cím miatt föltétlen: Tandori/Thoreau: *A meghívás fennáll*, TD első madaras regénye, amelyet én elejétől a végéig, orrvérzésig, kétpofára, ahogy kell, ISBN 963 270 868 7), és azt ugyan elhallgattam, hogy zártkörű rendezvényről van szó, ahol akárki nem lehet csak úgy tag (VIP meg pláne), azt mondtam, hogy értse, pedig ilyet én nem szoktam fülleníteni, vagy szoktam, de csak, mint most is, indokolható esetben, néha: – Mindenki vendég oda, te is, én is, Hannibál is. Kosztolányi is, a nőm is, mindenki, de mindenki, aki valaha is élt ezen a világon.

És még mindig nem lehettem egészen biztos, értette-e,
 hogy ez ilyen egyszerű. Ezért és ekkor
 kezdtem el újra előlről az egészet.

Nézd, kislány. Kosztolányi ott áll az ablakban, néz fölfele,
 az égre, és egy bál látomásra tárul fel előtte
 az éji hosszúra nyúlt munka után végre.
 Ott áll az ötvenéves, ínyrakos, és valószínűleg hullafáradt, mámoros
 költő, és őszinte hálával köszöni a pompát – na mármost,
 törjük csak fel ezt a plombát. Minek örül, mert hálás,
 miért ujjong az éjben, mikor a bál ott fönt van,
 [és nem itt lent, hanem
 az égben. Nem hívták meg oda, nem vendég, költő ő csak, aki
 szemlél, innen letről hiszi azt, hogy ilyen is lehet
 egy vendég, aki eszmél. Lásd hát meg még egyszer, ha mondom,
 a költő lenn, a tömeg fenn bolondul, zajlik a nagy szemfényvesztés,
 öntudat az ára; legyen mégis ki megmondja, minek ide a könyv,
 minek ide a pára... Egyszeri élmény, megváltással rokon,
 na de ilyen hőfokon ez érthető is, hiszen alkotott, volt is rá joga,
 beláthatod, megtárgyaltuk, ne most légy ennyire ostoba.
 Figyelj! Miről is van szó? Rántsuk csak le azt a leplet,
 Ami akkor hajnalban a költő szeme előtt lengett! És azóta is,
 meg ne tudd, szemfedél helyett borul arra, ki ettől megbutul,
 mert nem látja senki, hogy ez itt iszony,
 amire a költő igent mond, az tulajdonképpen nem más,
 mint horrorviszony, még hozzá horrorviszony a javából,
 hadd ne idézzem most Király Jenőt a tanulmányából,
 amit a *King Kong*-ról írt, onnan ugrott be most egy textus,
 ha nincs hozzá gusztusod, ez akkor is intertextualizmus;
 nem idézem, gondolkodj csak el a tényen, a költő alatt, a bál
 felette, na gondolkodj csak, gondolkodj keményen:
 mi indokolja mégis a halálát, a katarzist, ha nem ez a horror,
 – Jack Torrance sorsában is a tanulság az,
 ami a leginkább orrol –; *miért ne!* ennek lenne hálás,
miért ne! ezt igenelné, hisz nincs ok, én hülye,
 ami a bált leterelné,
 vagy ha van is, az nem ok,
 ennyire ne legyünk már boldogok,

egyszerű füllentés lenne csak, nevezzük végre néven a gyereket:
ez bizony kőkemény horror, metafizikai végrendeleted.

És ekkor jött a döbbenet – nem tudom abbahagyni –
Ekkor jött a ráadás, ki gondolta volna,
megszólalt a kislány, hogyaszonygya: –
de csak így, most szó szerint idézem,
emberismeretre vágytam, kaptam is egészben –:
– Az anyukám is hivatalos a bálba? – Mit kérdeztél, gyöngyöm?,
és éreztem, mint hull fentről fejemre göröngyöm,
az anyukám is hivatalos a bálba, teszi fel újra,
igen, hacsak odafele valaki jól meg nem kúrja,
igen, persze, hogyne, hivatalos ő is,
ekkor viszont a felsorolásból kihagytam már
magamat meg a nőm is,
ez a kérdés akkor inkább néked szólt, mint nekem,
és hát dönts is el erre te, ha tudod, a feleletet,
bíbelődj vele, te talán tudod már a választ,
(én vakkantottam neki egyet), de tényleg, csak ha nem fáraszt,
halott vagy, neked tudnod kell, én csak blöfföltem, kérlek,
nejedet üdvözlöm, és ezennel elnézésedet kérem.

P. S.: P. S.-t is üdvözlöm. Nem a *postscriptumot* persze,
bár elidétlenkedhetném, hanem személyesen ŐT magát.
Mondd meg neki, kérlek,
hogy már nem utálok. Annyira.
Na jó, most elidétlenkedtem.
Részeimről szent a béke, vagy valami ilyesmit.
Vagy tudod mit, ezt:
Irgalom, édesapám, Dezső, nézd, jaj kész ez a vers is!
...és nem tudom, mit tegyek.

JEGYZETEK

- 1 Az újvidéki *Hajnali részesség*-konferencián – rövid beszámolómat lásd e kötetben a 64–66. oldalon! – a Krónika Nova Kiadónál 2009-ben megjelent *irodalom_11* című tankönyvem *Hajnali részesség*-fejezetéről tartottam előadást. A tankönyvfejezet lényege az élményközpontú megközelítés, mellyel már főiskolás hallgatóimmal is kísérleteztem, amikor a verssel egy féléven keresztül foglalkozó szemináriumot hajnali öt, illetve hat órakor tartottuk (1997-ben). – Ez a dolgozat nem reprezentálja az előadást, mert a tankönyvfejezetet értelmezn

itt öncélúnak tartanám. (Az utalás arra vonatkozik, hogy e szöveg eredetileg a F. B. szerkesztette *Hajnali részegség* című konferenciakötetben jelent meg [Szombathely, Savaria University Press, 2010, 482–494].) Ennél fontosabb a nézetem szerint túlzás nélkül korszakhatárt jelölő, egyre rosszabb magyartanári közérzetünket okosan és vitára készítő prózaírói erővel s gondolatokkal megfogalmazó Dreff János/Tóth Dezső-kötetre való szakmai reflexió. Különösen jogosultnak gondolom a reflexiót ama kötetben, mert a szerző a *Hajnali részegség* poétikáját, beszédmódját, világfelfogását valóságos és önironikus értelemben egyaránt ön- és szerepértelmező könyve egyik sarkalatos pontjának, igencsak hangsúlyos szöveg helyének szánja – *Holt költő társasága* címmel. (Mondanom sem kell, hogy Boldog Zoltán kollégánk Újvidéken elhangzott előadása – *Kibez beszél ez a költő?*; lásd a fenti tanulmánykötetben a 451–453. oldalon!) mély rokonságban áll Dreff János/Tóth Dezső parafrázisával.) (Ezen esszé rövidebb változata recenzióként megjelent az Irodalmi Jelen című internetes oldalon = <http://www.irodalmijelen.hu/node/6366> [2011. 09. 04.]

- 2 Másfél évvel ezelőtt (2010. szeptember 8-án) jelent meg az [origo]-n egy összefoglaló írás, melyben tudomásom szerint először mondatik ki az irodalom tantárgy óraszámcsökkentésének már nemcsak sejthető, hanem konkrét oktatásstratégiai ötlete. Vagyis a meghívást elfogadnunk végképp muszáj. (Vö. FA-BÓK Bálint: *Janus Pannonius lebet az új oktatási rendszer vesztese* = http://www.origo.hu/itthon/_/20100908-az-oktatasi-allamtitkarsag-tervei-az-uj-nemzeti-alaptantervrol.html [2011. 09. 04.] – Lásd még e témához kötetünkben az *Egy tantárgy balálára* című glosszát a 7. és a *Kell-e nekünk Janus Pannonius?* című esszét a 104–111. oldalon, melyek arról számolnak be, hogy 2011. szeptember elsejétől az előrehozott szakiskolai képzésben Magyarországon megszűnt az irodalomtanítás (!).
- 3 A vers teljes szövegét a szerző szíves engedélyével közöljük – hálás köszönet érte. (*A szerk.*)
- 4 A három pont és szögletes zárójel az eredetiben szerepel, tehát nem kihagyást jelöl. (F. B.)

KÉT SZATYROS FÉRFI, AKIK MEGVÁLTOZTATTÁK A VILÁGOT

Tapasztalataim szerint a ma iskolába járó középiskolás korosztály számára a legnehezebb fogalom a *szabadság* mibenlétének megvilágítása. Annak megérttetése, hogy jelen létállapota nem mindig volt ilyen, hogy történelmünk során jóval hosszabbak voltak azok az időszakok, melyek éppenséggel a szabadság hiányától voltak terhesek. Mindezen ellentmondások érzékeléséhez jó támpontot nyújthat a „két szatyros férfi”, akik képének értelmezését akár a tananyag részévé is tehetjük.

Mihail Gorbacsov a mai diákság szemében lényegében egy ismeretlen férfi (sőt, ezen a képen elsősorban egy utazó, jó módú „nyugdíjas”-ként, „nagypapa”-ként, és a legkevésbé sem aktív, a világ sorsát befolyásolni képes politikusként jelenik meg a szemlélő számára). A montázsolt reklámfotó többrétegű jelentésképzése azonban sok szempontból kiaknázható. A szlogen („Egy utazás szembesíti az embert önmagával”) még történelmi háttértudás nélkül is értelmezhető. A Photoshop program többcélú felhasználása szintén érdemes a megvitatásra. A háttérret néhányan

Annie Leibovitz munkája

(Forrás: <http://bvg.hu/vilag/>)

20090521_gorbacsov_putyin_medvegyev_orsz_politika [2011. 09. 04.]

Forrás: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20090604-kina-az-1989es-tienanmen-teri-tuntetesek-leveresenek-20-evfordulojat-hallgatja.html> [2011. 09. 04.]

vélhetően felismerik, mert az – pontosabban a róla való tudás – már valamelyest része az életüknek. S ha ez, vagyis a berlini fal ismerős, akkor már fölépíthető az a bonyolult jelzésrendszer, amely visszavezethet a szabadság hiányának érzékeltetéséhez s természetesen Petőfihez. (Jómagam a Petőfi-fejezetben hívnám segítségül ezt a két képet, mint ahogyan ezt *irodalom_10* című tankönyvemben igyekeztem megtenni [Bp., Krónika Nova, 2010]).

A másik képen látható ismeretlen férfi, aki megállítja a tankhadoszlopot a Tienanmann téren 1989-ben, megrendítő erővel beszél az ember gyengeségéről és erejéről egyszerre. De külön elemezhető a képek véletlen és szándékosság létrehozta kompozíciója is: az első tudatosan imitálja a véletlent, s játszik rá az utazás toposzára, a második egyetlen, véletlenül elkapott másodpercben tömöríti a világ teljességének érzékelhetőségét (lásd például Robert Capa *A milicista balála* című fotográfiáját!)

A „fő mondanó”, a Louis Vuitton-táska háttérben marad a gorbacsovos képen; ez a reklám azért is jó, mert nem hat ránk nyomasztóan, nem erőszakoskodik bele az életünkbe. S azért is jó, mert – mint egy vers – „másról beszél”; nem a látszatról, hanem a mögötte való lényegről stb.

Nem önmagát tartja a legfontosabbnak, hanem csak mintegy „mellékesen” van ott a képen egy rokonszenves férfi mellett, aki talán éppen a múlton töpreng... Aztán egyszercsak tényleg rájövünk, hogy valóban a múlt járhat a fejében ennek a férfinak. A térbeli utazás tehát, melyet lát-szólag látunk, melynek a részeseivé válunk, valójában nem a térben történik, hanem a lélek mélyében történő és igazából időbeli (vissza)utazás a világfordító, 1989 körüli időkbé.

DE MI LESZ VELÜNK AZ OLVASÁS UTÁN (?)¹

„Mi, emberek nemigen látunk bele a világ, a dolgok lényegébe. Nincs betekintésünk például a szellemi alkotások valódi szerkezetébe, abba, hogy (például) a művészetekben, zenében, irodalomban igazán miről is van szó. Mégis, ha valaki bele tudja élni magát valamelyikbe, és érzi, sejtí, talán a hátgerincében, hogy mi is ez a lényeg mondjuk Vörösmarty versében, akkor el tudja képzelni, még ha botfülű is más-különb, hogy – mondjuk – Beethoven zenéjében is erről van szó: és rögtön láthatja, hogy ezt a lényegyet sem idő, sem tér, sem atomháború nem pusztíthatja el, olyasféléképpen, ahogy a derékszögű háromszögre vonatkozó tételeket vagy a hiperbola egyenleteit sem. Ez az ábra.”²

(Ottlik Géza)

1. MI (VOLT) AZ OLVASÁS, ÉS MIÉRT (VOLT) OLY FONTOS NEKÜNK?

Már-már az érthetlenséggel határos számomra, hogy miközben a digitális adathordozók és médiumok világában és magán a világhálón – vagyis a létez(het)ő legnagyobb betűtengerben – rohamléptekkel követik egymást az új és új események, szoftverek, technikai vívmányok, azokban nem kevesen még mindig hisznek a lassú és elidőző olvasás „győzelme”-ben, többségi érvényesülésében, az emberi viselkedést komolyan befolyásolni képes, sőt kizárólagos és üdvözítő erejében...

A „hívők” – akiket természetesen minden tisztelet megillet – általában megszállott pedagógusok, olvasáskutatók vagy akár egyszerű olvasók, akik el sem tudják képzelni, hogy létezhetnek emberek, akik orcájukon szégyenpír nélkül ki mernek menni az utcára akkor is, ha nem olvasták a *Bűn és bűnbódést* vagy a *A kőszívű ember fiait*.³ E „hívők” legfőképpen azon sajnálkoznak, hogy mi lesz az olvasással, illetve hogy a „mai fiatalok” miért nem olvasnak (eleget). Nézetem szerint azonban ma ez a „hozzzáállás” nagyon-nagyon kevés a jövő megmentéséhez. Ma már elsősorban azon kellene meditatálnunk, hogy egyáltalán mit adjunk a fiatalok „kezébe” az

olvasás helyett. Azon kellene gondolkodnunk, hogy vannak-e olyan esz-közeink s ötleteink, melyek legalább részben pótolhatják a pótolhatatlant, azt a tevékenységet, mely az emberiség jelentős része – de nem egésze, ezt azért sosem árt hangsúlyoznunk – számára félezer éven keresztül egyre tömegesebb méretekben jelölte ki az önteremtés irányait, adta fel-emelő élmények sorát, s jelentett szórakozást.

Mielőtt továbblépnénk, szögezzük le, hogy eddig tulajdonképpen a szépirodalmi jellegű „betűolvasás”-ra gondoltunk, amikor a szót leírtuk, holott tágabb értelemben „olvasás”-on valójában a körülöttünk lévő világ megértését, valamennyi, érzékeinkkel felfogott jelrendszer dekódolását értjük.⁴ S ha ekként fogjuk fel e kategóriát, máris derűsebb a kép, hiszen azt mondhatjuk, valójában minden „körülnézés” olvasás, illetve hogy önmagunknak a világban való legegyszerűbb meghatározása – vagy akár csupán tér- és időkoordináták mentén való definiálása egy éppen fennálló helyzetnek – valamiféle „olvasás” jellegű megértés eredményeképpen lehetséges.

Kétségtelen azonban, hogy jelen esetben nem erről van szó, hanem éppenséggel a lineáris betűolvasás hegemoniájára és jövőjére kérdezzünk rá. Sőt, még talán azt is hozzátehetjük, hogy vagy egyfajta jó értelmű nosztalgiával, vagy valamilyen ki nem mondott, csak a szavak mögött létező pozitív elvárással fogalmazódott meg az olvasás jövőjét e kötet címében⁵ is firtató szerkesztői kérdés.

Az olvasás – válaszolhatnánk röviden – egyszerűen azért (volt) olyan fontos nekünk, ma élő középgenerációknak és idősebbeknek, mert el sem tudjuk képzelni, hogy belső lelki tartalmaink, élményeink pontosabb rögzítésére és ezáltal való újraélésére, átadására más jelrendszerek is képesek lehetnek legalább ilyen hatékonysággal. Ezért számunkra az olvasásnak nincs alternatívája. (Mivel magunk is meglepődtünk, hogy ennyire egyszerű volna a válasz, ezért a továbbiakban eme állítás részletesebb vizsgálatára teszünk kísérletet.)

2. A NEMZEDÉKEK „IDŐÉRZÉKELÉSI OLLÓ”-JA ÉS A DIGITALIZÁCIÓ

A harminc-negyven-ötven évesnél idősebb generációk tudata és emocionális kondicionáltsága ugyanis alapvetően a múlt egyfajta élménnyelítettségre és állandó újrafeldolgozására épül, míg a „digitális nemzedékek” lélektani kondíciói messzemenően a jelenben nyerik el kiteljesedésüket, és nem érzik veszteségnek azt – tudniillik önmaguk elmúlását –,

amit az idősebbek csakis akként könyvelnek el. Az elmúlás az időben járatosabbak számára azonban első renden értékvesztést, szomorúságot, vigasztalanságot jelent, s a jelenben való élés – ha tetszik, a „carpe diem!” filozófiája – pedig komolyabb etikák szerint sem túl értékes életelv. Ám mivel az egyén alapvetően nem szeret kognitív disszonanciákkal terheltten élni, ezért azt mondja-gondolja, hogy jobb, ha „kiegyezés”-t köt szülők, iskola, illetve a saját vágyai és lehetőségei közt. Vagyis az egyik fél elfogadja azt, amit diktálnak neki egy felülről vezérelt, erősen túlszabályozott, a kreativitást és az öntevékenységet majdnem teljességgel kizáró, poroszos nevelési-oktatási rendszerben⁶, s ímmel-ámmal ugyan, de eleget tesz a követelményeknek, így aztán végül leérettségizik... A másik fél pedig lényegében nem tesz semmit – hangsúlyos tisztelet a számos kivételnek! –, mert félti az egzisztenciáját és a kényelmét – bár nagyjából látja, mit kellene tennie: értékvilágában, oktatási tartalmaiban és módszereiben végre a jelen felé fordítani tekintetét...

A digitalizáció új korszakának eljövetele ugyanis korántsem csak jelek és jelrendszerek rögzítésének az eddigieknél hasznosabb, hatékonyabb és célszerűbb módját jelenti, hanem sokkal inkább másfajta gondolkodásmódot, a világhoz való jóval szabadabb és kreatívabb viszonyrendszer létrejöttét biztosíthatja. Az individuum önmegismerő és önértékesítő szándékainak és akaratainak soha nem látott intenzitású érvényre jutását. Mert a digitalizáció egyértelműen nem mennyiségi – mint a könyvnyomtatás –, hanem minőségi ugrás az emberiség fejlődéstörténetében. Sokan azonban még ma is szeretik mennyiségi kategóriaként értelmezni, jelentőségét és jelentését az információrögzítés technológiáira szűkíteni. Holott a lényegyet illetően egyáltalán nem (csak) arról van szó, hogy egy pendrive-on vagy DVD-n elfér-e egy könyvtár vagy nem, hanem mindenekelőtt arról, hogy azt a minőségi ugrást, amelyet az oldalszámozott könyv feltalálása jelentett a papiruszhoz képest (elsősorban az információkeresés hatékonysága szempontjából), nagyságrendileg magasabb szinten ismétli meg a digitalizáció. Úgy tud sűríteni kis helyre – bár ez a „hely” gyakran sérülékeny, ám mégiscsak végtelen számban sokszorozható – sok-sok információt, hogy az akár végtelen számú egyedből álló halmazt a másodperc tört része alatt, megadott algoritmusok mentén, új struktúrákba képes rendezni.⁷ S ezekben az új és új struktúrákban valamennyi egyedi, egymástól megkülönböztethető alkotórészt megtalálhatjuk századmásodpercek alatt, illetve kereshetünk vissza korábbi elemeket és struktúrákat. A világnak nem a jelek szaporodó számával való rögzítése lesz sokkal differenciáltabb a digitális eszközök segítségével, hanem a

világ lényegi viszonyainak megragadására tett kísérlet lesz nagyság(t)rendileg intenzívebb a digitalizáció által (mint ahogyan a betűk segítségével valaha is lehetséges volna). (A szépirodalom tulajdonképpen nem más, mint az önismétlő és az időben végtelenné szétmálló hétköznapi „digitális algoritmizálás”-ára tett egyfajta kísérlet – az egyes „rögzítési mód-szerek” megfelelnek az egyes műfajoknak, maguk a művek pedig a sűrített idők és terek adott alkotói-írói képleteinek. Az amúgy jelölhetetlen, és a maguk lineáris elmondásában csupán végtelenül unalmas és struktúrálatlan ismétlésekből álló, egymástól megkülönböztethetetlen életnapok azáltal válnak jelölteké és megkülönböztethetőkké, ezáltal egyedivé, hogy egy olyan zárt összefüggésrendszerbe kerülnek, amilyen egy regény, dráma, vers. Ezekben az adott szerző nem más tesz, mint hogy egy bizonyos, közösen elfogadott kódrendszerben mozogva s azt részben megújítva rögzíti az éppen-létező lényegét. [„Másként menti” ugyanazt a „való világ”-ot.])⁸

Digitális tartalmak létrehozására tehát már képesek vagyunk, digitálisan sűrített jelrendszereket azonban még csak „olvasást könnyítő”, közvetítő tárgyak – számítógépek, mobiltelefonok, CD- és DVD-olvasók (milyen jellemző az eszközök neve is: „olvasók”!) – segítségével tudunk dekódolni, hisz fiziológiailag „nincsen szemünk” az ilyesmihez. Ám jó volna, ha legalább nem tagadnánk mereven annak lehetőségét, hogy a miénktől eltérő olvasásfogalmak is létezhetnek e Földön – civilizációnként, nemzeteként, koronként, társadalmi csoportonként mások és mások. Vagyis nem biztos, hogy a CD-olvasónkat kell kicserélnünk, ha akadozni látszik, hanem valószínű, hogy a saját érzékelőinket kell átállítanunk a közeljövőben egy másik fordulatszámra, s megtanítanunk ma még számára láthatatlannak tűnő jelrendszerek olvasására.

Az „időérzékelési olló” még szinte becsukott állapotban van. De már beledugta ujját fogantyújába a Nagy (Idő)szabász. Talán lesz hozzá elég bátorságunk, hogy ne csak nézzük, hanem lássuk, sőt el is „olvassuk” az új szabásmintákat.

3. JELRENDSZEREK VÁLTOZÁSA AVAGY A „DEKÓDOLÁSI OLLÓ”

Lassan be kell látnunk, hiába hiszünk mi abban, hogy olvasás vagy irodalom nélkül lehet élni, csak nem érdemes; mert egyszer mégiscsak kiderülhet, hogy a fentebb jelzett, generációk és jelrendszerek közötti, egymással ellentétes vágyak és akaratok, lehetőségek feszültsége tovább már

fenn nem tartható, mert maradandó személyiségkárosodást okozna. Ekkor következnek be generációk és „nyelvek”, beszédmódok egymás elleni „lázasai”. Eme lázadások egyik első jele a közös jelrendszereken nyugvó közlések megközelítőleg azonos dekódolásának értelmére való rákérdezés. Második lépcsője pedig már e jelrendszerek közlésre, megértésre való alkalmasságának kétségbe vonása. Nézetem szerint nagyjából itt tartunk ma, vagyis ott, hogy az iskolába járók többsége még éppen elfogadja kényszerűségéből, hogy neki ilyen és ilyen feltételeket kell teljesítenie az „érett ember”-ré váláshoz, a társadalom életébe való „egészséges” betagozódáshoz. Maholnap azonban az oktatási rendszer e látszatnyugalmon alapuló konszenzusa felborulhat, hisz már most is eresztékeiben recsegropog a rendszer egésze, és sokkal nagyobb bajok következhetnek be, mint ha a várható történésekre előre felkészültünk volna. (Lásd ismét azt is, amit fentebb mondtunk az „időérzékelési olló”-val kapcsolatban!)

Nézetem szerint társadalmunkban mára ugyanis egyre nyílik a „dekódolási olló” is. Még éppen annyira használhatók a hagyományos jel- és dekódoló rendszerek – ilyenek a betűk s maga az olvasás is –, hogy a felnővekvő nemzedékeket bevezessék a létezés és a kulturális, továbbá biológiai áthagyományozás titkaiba, hogy önmaguk – ti. e jelrendszerek – használatára szocializálják őket, ám már ma is erősen megkérdőjeleződik e módszerek érvényessége (s nem is csak közvetítő képességük), ha az iskola zárt világán kívülre merészkedünk kérdéseinkkel.

Mert hát mit is kezdjen a tanár vagy a szülő egy napi 6-8-10-12 órát youtube-ozó, twitterező, msn-ező, sms-ező, e-mailező, playstation-öző stb.-ző gyermekkel, aki „ráadásul” meglehetősen otthonossággal képes létezni egy egészen bonyolult és differenciált, a felnőttek számára azonban erősen idegen jelvilágban, s még csak boldogtalannak sem érzi magát – sőt! Aki ellentétesen él e felnőtt világ elvárásaival, mely éppenséggel azt szeretné, ha az ő szemében „felszínes”, „ócska popularitás” dermesztő hidegéből mielőbb át tudná menteni gyermekeit – „másként”... – Mikszáth és Jókai és Móricz felemelő méltósággal mozduló, festőien szép írói szféráiba, ahol az értékek a helyükön vannak, ahol minden világosan érthető és örömteli... Hogy eme szerzőknél olykor oldalakon keresztül csak susog a nádas?⁹ – az nekünk öröm, ám a mai gyerekeknek tömény unalom... (természetesen akadnak kivételek).

Vajon miért nem fogadunk el valamennyit az ő virtuális világuk örömeiből és értékeiből? Miért idegenkedünk mi, idősebbek, de az egész magyar oktatási rendszer, attól, hogy azt a beszédmódot, amelyet ifjaink a mindennapokban anyanyelvként beszélnek, egyáltalán észrevegyük?

Hisz ha ezt nem tesszük, nemcsak elszakatol a szomszédban az évszázad, de elszáguldanak mellettünk a saját gyermekeink is úgy, hogy közben szóba sem elegyedtünk velük... Mert már nincsenek, vagy alig vannak közös szavaink, közös jelhalmazaink, amelyek mentén elindulhatna egy-egy mélyebb beszélgetés. Egy nagy-nagy nevetés. Valamely utazás, közös biciklizés, korcsolyázás, szánkózás, focizás, házi úszóverseny vagy sakkcsata... Talán ha mi is fogadókészebbek lennénk, előbb-utóbb még megérnénk, hogy valamely gyermekünket egy szép téli estén Jókaival a kezében látjuk lefekvéshez készülődni – mondván, hogy „hát, ha Anyának meg Apának és a Tanár néninek ennyire fontos ez a fickó, legalább belenézek valamelyik könyvébe”...

4. A SZÖVEGFOGALOM VÁLTOZÁSA ÉS A „HELYESÍRÁSI OLLÓ”

Nem vesszük észre azt sem, hogy az általános jelrendszerek-beli távolodás és a keletkező feszültségek mellett a meglévő s a nemzedékek, kulturális szótárak¹⁰ közötti közlekedést még éppen lehetővé tevő csatornák legfontosabbikáról, az ábécéről, illetve a szövegek világáról s a szövegről mint olyanról vallott felfogása is mennyire különböző a jelennel társalkodó generációknak, illetve a kultúra egyéb, inkább múltbéli jelrendszereit használóknak. Hisz miközben a mában élünk, például egyre többféle helyesírást tanulunk meg, sőt, a különböző jelrendszereket még használni is képesek vagyunk. Lassan elfogadjuk azt is, hogy Nemecsek Ernő nevét bizonyos feltételek mellett szabad, sőt, szinte kötelező kisbetűvel írni – például ha e-mail-cím része ez a név... –, illetve hogy a másodlagos írásbeliségnek-szóbeliségnek éppen olyan fontos (nyelvi) jellemzői lehetnek, mint az elsődlegesnek. Sőt, ezek nem feltétlenül hibák ama akadémiai szentírás sokadik kiadásához képest sem, hanem egyszerűen „mások”, más törvények szerint szerveződnek, s másféle szabályoknak engedelmeskednek.¹¹

Nemcsak „dekódolási olló”-ról, hanem „helyesírási olló”-ról is beszélhetünk tehát, amikor a generációk jelhasználati szokásainak és preferenciáinak eltérései fölött tünődünk az olvasás jövőjéről. Ha ugyanis a múlt idők egyetlen szabályzatban összefoglalható helyesírási rendszerét kizárólagosnak elfogadó jel(entés)használók mielőbb nem barátkoznak meg az alternatív jelrendszerekkel, aligha juthatunk belátható időn belül előbbre az egymásértésben. A „helyesírási olló” tágra nyílása ma már nem az Akadémia szerint megfelelően írni tudók, illetve írni nem tudók

közötti különbségtevést jelzi – ahogyan korábban, némi éllel, vélhettük –, hanem sokkal inkább a nyelv polifón használatára utal: a többféle helyesírás létezésének bizonyítéka.

5. AZ OLVASÁS- ÉS AZ IRODALOMTANÍTÁS (SZÜKSÉGES ÉS SZÜKSÉGSZERŰ) PARADIGMAVÁLTÁSA

(E témákról az utóbbi években több helyen értekeztem és nyilatkoztam¹² – elsősorban az irodalomtanítás kapcsán –, itt most összefoglalom a várható, illetve nézetem szerint szükséges tendenciákat.)

Ma már aligha kétséges, hogy az emberi civilizáció alapvetően valamiféle – egyelőre jobb szó híján „képolvasás”-nak nevezett – erősen vizualizált és „egészleges” információszerzési módszer felé tart. A bonyolult és differenciált, de lineáris jelhalmazoknak ugyanis – mint amilyen például egy kinyomtatott sorokból építkező könyvoldal – rendkívül fáradtságos a „visszazafejtés”-e. Sőt, a többszörös elvonatkoztatással létrejött grafikai jelsor újraért(elmez)ése, majd elvont és alineáris tartalommal való (újra)felruházása csak igen magas hibaszázalékkal lehetséges. E rossz hatásfokú – a Gutenberg előtti korhoz képest persze sokkal hatékonyabb, a digitálishoz viszonyítva azonban igen gyengén teljesítő – „jelfejtési” és megértési stratégiák helyett a jövőben sokkal inkább a vizuális megértés eszközeit mozgósító, egy-egy könyvoldalt például csak néhány részre (ezek lehetnek szöveg és kép egységei is) bontó és akként „megértő” stratégiák kerülnek majd előtérbe. Vagyis nem a Részek felől, azok összerakásával fogjuk dekódolni és megérteni az Egészt, hanem a folyamat megfordul: egészteljesen tekintjük át az (elsősorban vizuális) információforrásokat. Sőt, invencióink és impresszióink alapján azonnal szelektáljuk is a jeleket és jelcsoportokat, s csak azokkal foglalkozik az agyunk tovább, amelyeket érdemlegesnek tart a megjelenített s a másodperc tört része alatt felismerhető és dekódolható „részecskéik” – a fentebb mondott részegységek részei – által. (Ilyesfajta szimbólumok például a fogyasztói társadalom márkajelzései, melyek alapján közvetlen érzékelés, kipróbálás, sőt, megtekintés nélkül azonnal képesek vagyunk [nem csak fogyasztói] döntéseket hozni a mindennapi életben. Ezeket az ikonokat, jel[zése]ket ráadásul egyfajta minőségi garanciaként fogjuk fel, holott egyre inkább csak a divat manifesztumai, illetve a csoport-hovatartozás és a csoport-hierarchiában elfoglalt státusz jelölői.¹³)

Az olvasástanításnak e tendenciát nem észrevenni s nem alkalmazni hiba volna, hiszen ha továbbra is csak a „lassú olvasás” lineáris technikáira készítjük fel gyermekeinket az iskolában, mérhetetlenül sok időt és energiát

pazarolunk el (elsősorban) az ő életükből. Felnőve ugyanis legfontosabb dolguk az lesz, hogy megtanuljanak eligazodni egy olyan (jel)világban, melynek alaptörvényei számos lényeges ponton különböznek az iskolában megtanulhatótól. Ez a jelvilág ugyanis elsősorban képekre alapozott és nem betűkre épülő, ez a jelvilág mindenekelőtt szabad asszociációkkal dolgozik, s nem szigorú és megmásíthatatlan törvények szerint működik, ez a jelvilág az állandó alkalmazkodásra tanít az egyre gyorsabban változó világban...

Az irodalom tanítását illetően pedig elodázhatatlanul szembe kell vég-re nézni a legfontosabb kérdéssel: ha az irodalom nem tudja beláttatni a társadalommal s benne a döntéshozókkal saját nélkülözhetetlenségét, akkor megkérdőjeleződik az oktatási rendszerben elfoglalt jelenlegi, viszonylag erős pozíciója. (Valljuk meg: Magyarországon a nyugati iskola-rendszerekhez képest még ma is túlreprezentált az irodalom, s főképpen az irodalomtörténet tanítása.) A pozitivista irodalomtanítás kreativitást nélkülöző felfogásától haladéktalanul el kell szakadni, hogy ezt a jelentékeny szerepet megőrizhessük, mert különben – ismételjük – a tantárgy léte kerül veszélybe, mivel végképp eltávolodik a mindennapoktól, s ekkor lehetetlenné válik a főt mondott beláttatás.

Ha ugyanis percekben belül nem történik meg az elszakadás az irodalomtörténet-tanítástól a tematikus, problémacentrikus és/vagy élményközpontú oktatás felé, akkor végképp önmagunk – ti. az irodalomtanítás – státuszcsökkenésével, eljelentéktelenedésével, sőt megszűnésének lehetőségével (és rémálmával) kell szembenéznünk. Ha nem veszi át az írók életrajzának helyét és szerepét a tankönyvekben és a tanítási-értékelési folyamatban – már holnaptól! – néhány fontos emberi és aktuális érték, mint első renden a környezettudatosság és a szolidaritás megjelenítése az irodalmi művekben; ha nem kerül sor a nemek szerinti tematizációk bevezetésére az irodalomtanításban, illetve a serdülőket erősen érdeklő témák szerinti tananyag-átrendezésre (csak példaképpen: zene, zene, zene, sport, sport, a teremtés kérdései általában, a világegyetem és létezés titkai, az erotika, a homoszexualitás stb.), akkor nem nehéz megjósolni ez ezer sebből vérző magyartanítás szomorú összeomlását.

6. AZUTÁN?

Aligha kell bizonygatni, hogy ezen a Földön olvasás, sőt, olvasni tudás nélkül is leélhető boldogan egy emberi élet. Még azt sem kell bizonyítani, hogy az emberiség jelentős részével ez ma is így történik meg – mégpedig úgy, hogy ők e képességnek a hiányát sem érzékelik. A varázslat, amelyet

az olvasás az európai kultúrában nevelkedett ember számára jelent, nem mindenható. Vannak még egyéb varázslatok, nyelvek, melyek segítségével a létezés éppen ilyen differenciált megértése véghez vihető (hogy csak a legkézenfekvőbbekre utaljunk ismét, más vonatkozásban: zene, tánc, sport stb.). Nem ártana nekünk sem tanulnunk ezektől a kultúráktól: mindenekelőtt megértést, türelmet a másik ember iránt, örülni tudást, a jelenben való benne-létezés teljességélményét (ne feledjük: az olvasás kitágítja ugyan az idő „függőleges dimenziói”-t a múlt és a jövő képzetével, de megszűnteti a térérzékelés tágasságát a zenével, a tánccal vagy a sporttal szemben!).

Hogy lesz-e „azután” – ti. „olvasás után” –, majd csak sejthető. A kérdés, hogy végképp megszűnik-e az emberi információszerzés és kultúrabefogadás folyamatában a közvetítő médiumok szerepe, mert eme közvetítés – vagyis a tanulás és tapasztalatszerzés maga – egyszer majd egészében fiziológiai síkra tevődik át, nemrég még a sci-fi-irodalom kedvelt témája volt. Ma már vannak erre sikerrel biztató kísérletek, egyelőre kicsi, de jelentős eredmények. Lehetséges akár az is, hogy tablettával szedjük majd magunkba minden olimpiák eredménytáblázatait vagy a csillagászat eredményeit s a Beethoven-szimfóniák kottáit. Nem lehet kizárni azt sem, hogy pár évtized múlva sikerül kiküszöbölni az emberi egyenlőtlenségek legfontosabbikát, a születésből eredőt úgy, hogy mégsem válunk egymás klónjaivá. De azt az érzéki-szellemi-érzelmi örömet, melyet a megnyert verseny után legördülő könnycsepp reszketése vagy a végtelenbe ívelő tekintet csillogása okoz egy új meteor felfedezésekor, melyet egy színházi előadás katarzisa, egy Vörösmarty-vers borzongtató megértése a hátgerincben¹⁴, egy Móricz-regényben való elmerülés boldogsága hoz létre, továbbra is csak úgy érhetjük el, ha „olvasni” tudunk. Ám elsősorban talán nem is a betűkben, hanem a végtelen égbolt csillagainak és a közeli porszemek egymáshoz képest való létezésének viszonyrendszereiben. Egymás tekintetében. Mert ehhez képest végül is a betűolvasás csak másodlagos része(se) a teremtsének – ami persze nem baj, csak „ténymegálapítás”, hisz hasonlóképpen „működik” minden művészet és vallás is.

A tekintetek világosságának megértésében nélkülözhetetlen és fontos szerepe volt, van és lesz a betűkre alapozott kultúrának, de nem kétséges, hogy e tekinteteket most már más horizontok felé is ki kell nyitnunk. Hogy ne csak nézzük, hanem látva lássuk is a körülöttünk lévő világot s a benne otthonát kereső, a másik megtalálásában és a teljesség kibetűzhetőségében örökkön reménykedő embert.

Szombatbelyen, 2009–2010 fordulóján

JEGYZETEK

- 1 Először megjelent a SZÁVAI Ilona szerkesztette, *Az olvasás védelmében* című kötetben (Bp., PONT, 2010, 153–165), majd *Trieszt felé* című gyűjteményemben: Szombathely, Savaria University Press, 2010, 200–212).
- 2 OTTLIK Géza, *A másik Magyarország* = O. G., *A Valencia-rejtély* = <http://mek.oszk.hu/00900/00958/00958.htm> [2010. 01. 09.]
- 3 Lásd példaképpen *Olvasni jó!* című, az egyik legutóbbi ilyesfajta, szintén SZÁVAI Ilona szerkesztette kiváló kötetet (Bp., PONT, 2009)! Ebben talán BENCZIK Vilmos tanulmányát kivéve (*Az olvasás alkonya?*) valamennyi szerző úgy látja, hogy az olvasás (a betű-, illetve könyvolvasás) az emberiség igen hasznos és nélkülözhetetlen találmánya, adománya, melyet „vissza kell állítani jogaiba”.
- 4 Vö.: GADAMER, Hans-Georg, *Épületek és képek olvasása* = G., H.-G., *A szép aktualitása*, Bp., T-Twins, 1994, 157–168, illetve például: „Az a népenként és egyénenként változó mértékű képesség, hogy jelentéseket olvasunk ki festményekből (vagy költeményekből, dallamokból, épületekből, edényekből, drámákból, szobrokból), minden más emberi képességhez hasonlóan olyan kollektív tapasztalatok terméke, amelyek jóval meghaladják ezt a képességet, akárcsak azt a másik, sokkal ritkább képességet is, hogy az így kiolvasott jelentést tekintsük e dolgok legfontosabb vonásának” (GREETZ. Clifford, *A művészet mint kulturális rendszer* = G., C., *Az értelmezés hatalma*, Bp., Osiris, 2001, 289 [Osiris könyvtár]).
- 5 Az utalás az eredeti megjelenés helyére vonatkozik, ti.: *Az olvasás védelmében*...
- 6 A minap (2009 novemberében) hallottam, Nagyváradon járva, egy magas rangú oktatási minisztériumi tisztviselőtől, hogy Finnországban – a NOKIA házjáról van szó! – egyszerűen nincsen számítástechnikai képzés az iskolában, mert – mint indokolják az ottaniak – nincs olyan diák, aki ne tudna többet bármelyik tanárnál... A rendszer tehát képes kezelni a mindennapi tényeket, képes a fennálló követelmények szerint racionálisan (át)alakítani önmagát, hogyha szükséges, és nem hajlandó felesleges (oktatási) időt pazarolni kézenfekvő tények elmagyarázására-megtanítására (némileg túlzó [?!] példával élve: hogy mi a 486-os számítógép lényege, vagy hogyan kell bekapcsolni azt...).
- 7 Lásd a WORD szövegszerkesztő program egyik leggyakrabban használt, könyvünk címében is reflektált utasítását: „Mentés másként”!
- 8 Vö.: „...az irodalom mint művészet minden nyelven *jelölt* beszédmód. Egyik meghatározó sajátossága szerint éppen azáltal, hogy a dolgokra való utalás rögzített, tehát egyértelmű kapcsolatformáját számolja fel – a jelentések átvihetősége érdekében” (KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Az esztétikai [?] tapasztalat nyomában. Irodalmi tankönyveink az évtized nyitányán* = UÓ: *Az új kritika dilemmái. Az irodalomértés helyzete az ezredvégen*, Bp., Balassi, 1994, 109).
- 9 Egy kaposvári kollégám példája – köszönet érte! – tizenéves unokaöccséről, akinek Fekete István *Tűskevár* című könyvét adta kezébe, majd néhány hét múlva a kérdésre, hogy miképpen tetszik neki a regény, a gyermek nagyjából e szavakkal válaszolt: „De hisz ebben tíz oldalon keresztül csak susog a nádas, és nem történik semmi!”

- 10 Lásd és vö.: RORTY, Richard, *Esetlegesség, irónia, szolidaritás*, Pécs, Jelenkor, 1994, 17?38, különösen: 17 (Dianoia sorozat).
- 11 Lásd és vö.: BALÁZS Géza, *Az új média retorikája*, Világosság, 2003/1, 12–18.
- 12 Lásd például: F. B., *12 év irodalomtanítás után miért nem váltunk tömegesen olvasókká a fiatalok?* = Könyv és Nevelés, 2002/4 = <http://www.opkm.hu/konyvesnevelés/2002/4/FuzfaB2.html> [2011. 09. 04.]; F. B., *Irodalomtanítás ma és holnap* = Eső, 2003/ősz, 76–81; F. B., *Irodalomtanítás, de meddig? Egy lebetésges válasz: irodalom_12_11_10_9*, Könyv és Nevelés, 2009/2 = http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/fb_0902.htm#2, [2011. 09. 04.] [EKÉN]; Szondi 300 apródja, KALINA Judit interjúja FÜZFÁ Balázssal = <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=605> [2011. 09. 04.]; *Nem félttem a költészetet*, ONAGY Zoltán interjúja FÜZFÁ Balázssal, Irodalmi Jelen = <http://www.irodalmijelen.hu/?q=node/1949> [2011. 09. 04.]; *Örömforrásunk a vers. Beszélgetés Füzfa Balázs irodalomtörténéssel* [riporter: SZILÁGYI Aladár], Várad, 2009/9–10, 103–114. – Az interjú rövidebb változatai itt jelentek meg: *A költészet utazó nagykövete. Műfajt teremtett a tömeges versmondás*, SZILÁGYI Aladár interjúja FÜZFÁ Balázssal, Erdélyi Riport, 2009. nov. 27, 16–19, illetve szintén *Örömforrásunk a vers. Beszélgetés Füzfa Balázs irodalomtörténéssel* címmel a Tempevölgy 2010. szeptemberi számában, a 15–19. oldalon.
- 13 Gondoljuk csak meg, hogy most is hány és hány ilyen, felhívó és azonosító ikonnal és (képi) szimbólummal vagyunk körülvéve, s a design-nak milyen fontos szerepe van életünkben! Sőt, mennyire relatíve túlértékelt a piacon a formaművészek, a jelteremtők státusza stb. Egyszerűen éppen azért, mert olyan jeleket-jelzéseket képesek létrehozni, amelyek gyors „olvasói”-fogyasztói döntéseket motiválnak.
- 14 Lásd dolgozatunk mottóját!

IRODALOMTA(LA)NÍTÁS – DE MEDDIG?¹

Egy lehetséges válasz: *irodalom_12_11_10_9*

„Az internet jelentősége
a kereszténység felvételéhez mérhető.”²
(Kányádi Sándor)

„...végső soron sobasem a műalkotás,
hanem mi magunk volnánk a tét.”³
(Kulcsár Szabó Ernő)

I. AZ IRODALOM(TANÍTÁS) FUNKCIÓVÁLTÁSA

Mára már Magyarországon is bizonyossá vált, hogy tovább nem tartható a középiskolai irodalomtanítás irodalomtörténetre való alapozottsága és koncentráltága⁴ – mindenekelőtt az alábbi okok miatt:

1. Európa e régiójának 1989 utáni politikai átrendeződése révén megszűnt az irodalomtanítás – történelmi okokból – eddig nálunk egyik legfontosabbnak tartott funkciója, a „haladó eszmék közvetítésének kötelezettsége”.
2. Az elmúlt években a PISA-típusú vizsgálatok egyértelműen bizonyították, hogy bármilyen fontosnak is tartjuk a kulturális örökség közvetítésében az irodalmat (irodalomtörténetet) és magát az irodalomtanítást, ezeknek egyre kisebb szerep jut a mindennapi életben való későbbi eligazodásban. Vagyis egyre több holt anyagot tanítunk, miközben a társadalom igénye mindinkább az alkalmazkodó- és kommunikációképes, nyelveket beszélő, minél több „kulturális szótár”⁵-t használni képes fiatalok iskolai képzésére, nevelésére irányul.
3. Az irodalomtanítás nemzetközi tendenciái⁶ is egyértelműsítik, hogy a világban már több évtizede pozícióikat veszítették az irodalomtanítás politikai-világnézeti funkciói, s előtérbe kerültek a kommunikációs és kompetencia alapú, a szövegértésre koncentráló tanítás-nevelés alapelvei és taneszközei.
4. Ugyanezek a tendenciák jelzik az irodalomtörténet háttérbe szorulását a magyartanításban, s az irodalomnak elsősorban mint kulturális kö-

- zegnek – beszédmódnak – a használatára vonatkozó tanítási módszerek, tananyagok szükséges és elengedhetetlen előtérbe kerülését.
5. Hasonlóképpen erősen érzékelhető igény mutatkozik – fentiekkel összefüggésben – az irodalom jelenének megismerésére, az iskolai kánonba való beemelése, továbbá az irodalom új típusú, illetve eddig figyelmen kívül hagyott jelentésszereinek megértésére (gondoljunk például „*A nyelvrontás poétikai elvének szerepe a mai magyar lírában*”⁷ vagy az „*Írói bibák, tévedések mint poétikai jelentésképző mozzanatok*”⁸ című, könnyűszerrel elképzelhető, ám eddig az irodalomtanításban vagy az irodalomkönyvekben meg sem említett témakörökre).
 6. A funkcióváltás kevésbé érzékelhető, de talán másik legfontosabb jellegzetessége, hogy az irodalomtanításnak a jövőben egyre inkább a világban létrejövő szöveges és egyéb típusú szimbólumok, szimbólumrendszerek megértésére, gyors működtetésére kell felkészítenie a diákokat.
 7. A kétszintű érettségi mindezen elvárásoknak – 1–6. – igyekszik eleget tenni a vizsga strukturális és tartalmi újjászervezése által. Egy leendő tankönyvsorozatnak feltétlenül számolnia kell az új érettségi preferenciáival, sőt bizonyos értelemben túl is kell lépnie azokon, még előrébb kell látnia – vagyis már nemcsak a jelen állapotot kell figyelembe vennie, hanem erőteljesen szükséges a jövő, a várhatóságok felé fordulnia (mind irodalmi-tartalmi, mind technológiai értelemben).
 8. Fentiekkel összefüggésben várható, hogy az irodalomtanításban – és az egész magyar oktatási rendszerben – végre előtérbe kerül a reprodukтивitással szemben a produktivitás, az ismétléssel szemben az örömelvű alkotás elve, összességében a kutatásnak mint állandó szellemi készenlétnek a tanítása, illetve az erre való felkészítés, a szellemi javak önérvényesítésén alapuló kreatív gondolkodási és létformák gyakorlása.⁹

II. AZ IRODALOM(TANÍTÁS) ESZKÖZRENDSZERÉNEK MEGVÁLTOZÁSA

1. Az elmúlt másfélszáz év megszokott s szinte egyetlen taneszköze az olykor szentírásként kezelt tankönyv volt. Az irodalomtankönyvek eme utóbbi szerepét – hogy egyetlen lehetséges véleménynek tartsuk a benne foglaltakat – mindenképpen el kell felejtenünk, s meg kell bárátkoznunk ama ténnyel is, hogy gyermekeink, tanítványaink ma már legalább olyan határfokkal (sőt!) szereznek információt az interneten szörfölve, mint egy valóságos könyvtárban téblábolva.

2. A közelmúltban alapvetően átalakultak az irodalomtanítás „alapanyaga”-nak, magának a könyvnek, illetve az írásművek születésének technikai körülményei, a könyvnyomtatás munkafolyamata és technológiája, a folyóiratok, a heti- és napisajtó jellege és összetétele. Látnunk kell ezzel összefüggésben, hogy az írásművek nagyobb része ma már eredendően nem kézzel írva, még csak nem is írógépen születik, sőt ezt a nagyobbik részt ki sem nyomtatják papírra, hanem mindörökre „megmarad” egy virtuális világban. – Mindezen technológiai változások következtében új beszédmódok, új poétikák és új irodalmi értékrendszerek, értelmezési módok, eddig ismeretlen korpuszok, textúrák születtek és vannak születőben; közöttük digitális kritikai szövegkiadások is.
3. Ugyanekkor megváltozni látszik nemcsak az írás, hanem az olvasás technológiája is. Sokkal nagyobb teret nyer az eddig megszokott, alapvetően lineáris, néma és individuális olvasástípus mellett a gyorsolvasás, a dinamikus olvasás, a képernyőolvasás, s helyenként megjelentek a közösségi, illetve a hangos olvasás alkalmai is a hétköznapokban.

III. A KÁNONOK ÁTALAKULÁSA

1. INDIVIDUÁLIS SZAKMAI KÁNON: A (magyar)tanárok sajátos helyzetére jellemző, hogy már eddig is kénytelenek voltak szakmai életük során kánonváltás(oka)t elviselni, ám mindenképpen új tendencia várható a jövőben azzal, hogy ilyesfajta kánonváltás – immár nem politikai, hanem mentális, közízlésbeli, tudományos stb. okokból – egy szakmai életút során többször nemcsak lehetséges, hanem szükséges is lesz. Erre pedig gondolni kellene már a tanári képesítés megszerzése idején, illetve eleve ilyen típusú átrendeződések lehetőségeire szükséges felkészíteni már középiskolai tanítványainkat is. Egy új tankönyvsorozatba tehát bele kell kódolni – a könyvek struktúrájába és szövegébe egyaránt – az állandó változtatási lehetőségeket.
2. KÖZÖSSÉGI-TUDOMÁNYOS SZAKMAI KÁNON: Az 1989 után újraíródó irodalmi hagyomány egyre mozgékonyabb, dinamikusabb: egyfelől az oktatásban mind erősebb az igény a jelennel való állandó szembesülésre, a posztmodern irodalom tananyagbeli reflexiójára, másfelől pedig az egész magyar irodalomtörténet újraírását követhettük és követhetjük nyomon az ezredforduló körüli évtizedekben – az irodalomtudomány egészének átalakulása közben (filozófiák, elméleti preferenciák, kutatási módszerek stb.).¹⁰ Különösen tekintettel kell lennünk egyfelől

„az irodalomtudományok kultúratudományokká tágulása”¹¹-ra, vagyis arra a már részben bekövetkezett horizontváltásra, mely egyáltalán az irodalomtanítás tárgyának kijelölését érinti.¹² Másrészt a szöveg- és papírkor utáni gép-¹³ és képkorszak – melyben már javában benne élünk –, illetve az irodalom (költészet) egyaránt egyik legfontosabb alkotó- és szervezőeleme, a költői kép lehetséges párhuzamaira az eddigieknél sokkal nagyobb hangsúlyt érdemes fektetnünk.¹⁴

3. IRODALOMSZEMLÉLET: Alapvető kérdés, hogy mi kerül be a tananyagba, hogy milyen szemlélet alapján választjuk ki az irodalomtankönyvben is tárgyalandó műveket. Az oktatásügyi dokumentumok meghatározzák a mindenképpen tárgyalandó alkotások körét – ezek természetesen nem hagyhatók ki. Ugyanakkor azonban célszerű elmozdulást kezdeményeznünk az egyes életműveken belül – a NAT és a Kerettanterv erre lehetőséget ad! – a derűs életszemléletű, humoros, ironikus, a mai kor embere életszemléletének, illetve a diákok életkori sajátosságainak jobban megfelelő művek tárgyalása felé.¹⁵
4. KANONIZÁCIÓ: Egyfajta de- és rekanonizálásra is kísérletet teszünk bizonyos művek, szerzők esetében; tankönyveink anyagát ama fő szempont szerint igyekszünk kiválasztani, hogy a tárgyalandó művek első sorban szerzőjük életművének, saját műfajuknak, illetve a kortárs befogadó világának legyenek reprezentánsai, s így nyújtsanak szellemi örömet s élvezetet a mai fiatal olvasó számára.
5. MAGYAR IRODALOM - VILÁGIRODALOM: A világirodalmat elsősorban a magyar irodalommal való közvetlen összefüggéseiben tárgyaljuk, de általában sem választjuk el őket élesen egymástól sem a könyvek szerkesztésében, sem szövegezésében.¹⁶

IV. A LEENDŐ TANKÖNYVSOROZAT

ÁLTALÁNOS ELVEI ÉS MÓDSZERTANA

1. Tankönyveink a hatályos kerettantervi szabályozás „B” változatának elveit¹⁷ is szeretnék figyelembe venni, ám összességében az „A” változat elvárásai szerint rendezik a tananyagot érettségi-előkészítő jellegűvé.
2. Emellett a tankönyvek felépítése a kétszintű érettségi előírásait és fogalomrendszerét tekinti mérvadónak, s szemléletük első sorban nem irodalomtörténeti jellegű, hanem problémacentrikus és élményközpontú.
3. Ennek jegyében köteteinkben a tananyagszervezés általában koncentrikus és asszociatív (téma, modul, motívum stb. szerint), illetve a

- jelentősebb szerzőknél (életművek) portré jellegű – az irodalomtörténet érzékelhető háttérmotívumként való jelenlétével.
4. Az egész szöveghez képest szinte 50 %-nyi kreatív, humoros feladat, kérdés, projektmunka szerepel (majd) a tankönyvekben – kutatásra, alkotásra, az irodalommal való élményszerű foglalkozásra biztatva az olvasókat.
 5. A sorozat szemléletmódjára nem az eldöntöttség és befejezettség, változtathatatlanság, hanem a gondolkodtatás, az Umberto Eco-i szemlélet lesz jellemző: vagyis hogy minden irodalmi műnek annyi értelmezési lehetősége van, ahány olvasója.
 6. A kreatív írás szépirodalmi lehetőségeit is szeretnénk megteremteni (verselés kötött és szabad formákban, novella-, drámaírás stb.).
 7. Hasonlóképpen fontosnak tartjuk, hogy diákjaink megismerkedjenek az irodalomszakma határterületeivel, néhány irodalomhoz közeli hivatás jellemzőivel (tartalmi szerkesztő, olvasószerkesztő, műszaki szerkesztő, grafikus, korrektor, nyomdász stb.). – Elképzelhetőnek tartjuk, hogy tanítványaink maguk tervezzenek, szerkesszenek verseskönyvet, újságot stb. – tankönyvünk az ilyen munkához is szeretne ötleteket, adalékokat nyújtani.
 8. A színjátszást általában, illetve a drámajátékot különös fontossággal kezeljük.
 9. A korábban megszokott szöveghordozók mellett a CD-ROM, a DVD és az internet fokozott használatát erősítjük.
 10. A legérdeklődőbb diákok számára biztosítjuk a lehetőséget az irodalomtörténeti, irodalomtudományi kutatás módszertanával való megismerkedésre (elsősorban gyakorlati munka, valódi kutatási feladatok segítségével).

Frissítve: 2010. január 22-én, a magyar kultúra napján és 2012. január 26-án

JEGYZETEK

- 1 2008 és 2011 között megjelent az alcímben jelzett irodalomtankönyv-sorozat (az először napvilágot látott 12.-es kötet Szép Magyar Könyv-oklevelet kapott – designer: Szabó László). Ennek kapcsán több konferencián tartottam előadást az elmúlt években e címmel határainkon innen és túl, természetesen más-más hangsúlyokkal. Az előadások alapját képező és alább olvasható dolgozat „ösváltozata” a Krónika Nova Kiadó kérésére készült 2006 nyarán, az új középiskolai tankönyvsorozattal kapcsolatos munkafolyamat elindulásakor. Lényege – frissítve – szerepel a 12. osztályos kötethez készített tanári kézikönyvben, mely megtalálható a kiadó honlapján: www.kronikanova.hu [2010. január 22.] – A koncepciótanulmány 2009-ben egy Magyar Olvasástár-

saság-beli előadásom nyomán megjelent az Elektronikus Könyv és Nevelésben (eKéN), néhány bibliográfiai adat frissítésével és egy új, különösen fontos Kányádi Sándor-móttó beemelésével, de a lényegét illetően változatlanul. 2010-ben párhuzamosan látott napvilágot a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Karán a felsőfokú tanítóképzés elindulásának 50 éves jubileumát ünneplő konferenciakötetben, a VEAB Pannon Tudományos Napján elhangzott előadásokat sorjázó gyűjteményben (Tudományos Előadások 2010, Veszprém, MTA VEAB, 2010, 207–216.) továbbá Trieszt felé II című könyvben (Szombathely, Savaria University Press, 2010, 109–118.). – E széles körű érdeklődés jelzi számomra, hogy a téma tényleg aktuális, az irodalomtanítás valóban megújulásra szorul, de jelzi azt is, hogy a nemes szándék véghez viteléhez immár nemcsak a szakmai elhatározás, hanem a társadalmi akarat és a „magasabb” – ha tetszik: akadémiai – tudományos szándék is megvan. (Legalábbis így gondoltam ezt még 2010 nyarán. Ma már másképpen látom. *A szerző 2012. januári jegyzete.*) Ezért tankönyvíróként külön is köszönöm a fent nevezett intézmények és szervezetek érdeklődését. (A dolgozathoz tartozó prezentáció a Krónika Nova Kiadó, illetve a Magyar Olvasástársaság Társaság honlapján érhető el: http://www.hunra.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=92:konferencia-a-koetelez-olvasmanyokrol&catid=1:hirek&Itemid=50 [2010. január 22.]

- 2 *Aki az íbletre vár, nem jut sebova* (MÉZES Gergely interjúja KÁNYÁDI Sándorral), Vasárnapi Kisalföld, 2009. március 29, 15.
- 3 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Irodalom és hermeneutika*, Bp., Akadémiai, 2000, 18.
- 4 Lásd például KERBER Zoltán kutatásösszegzését 2003-ból: „A középiskolai tanárok körében végzett 2003-as OKI PTK-s obszervációs felmérés megerősítette, hogy a magyar nyelv és irodalom tantárgy korszerűsítése elodázhatatlan. A tantárgy megítélése a diákok körében fokozatosan romlik. A korábban kedvelt tantárgy mára nehéz, magolni való tantárgy lett, mellyel valamilyen vizsgára, felvételtíre, érettségire kell készülni, s a tantárgy eredeti céljai, melyeket minden tantervi dokumentumban olvashattunk az elmúlt másfél évtizedben, lassan, de biztosan háttérbe szorultak. A tanárok maguk is érzik a megváltozott helyzetet, rosszul is érzik kicsit magukat a bőrükben, de hatásos megoldásokat nem tudnak a problémákra. A tanári munkát befolyásoló tényezők közül a tankönyvek és taneszközök helyzetén is változtatni kell. Hiányoznak az érdekes, motiváló, az idővel arányos tananyagtartalmú tankönyvek, másrészt ideje lenne korszerű, az IKT [információs és kommunikációs technológiák] lehetőségeit kihasználó taneszközöket kifejleszteni, annak ellenére, hogy a magyartanárok ezt kevéssé igénylik még. A magyartanárokat tovább kell képezni a korszerű tanulás-szervezési módszerek megismertetésére, illetve az IKT alkalmazására. A szövegértési és olvasási képességek fejlesztése mellett kitüntetett szerepet kellene kapnia a kreatív szövegalkotási gyakorlatoknak. Az irodalomórakon jóval nagyobb szerepet kellene adni a diákokat érdeklő olvasmányok, ifjúsági irodalom, TV-műsorok, filmek megbeszélésére. Ezek segítségével talán közelebb lehet hozni őket az irodalom megértéséhez és megszerettetéséhez” – <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=kozepfoku-Kerber-magyar> [2008. július 6.] – Továbbá UÓ: *A magyar nyelv és irodalom tantárgy*

- belyezete egy felmérés tükrében – <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=kerdoives-Kerber-Magyar> [2008. július 6.] – Az irodalomtörténeti jellegű tananyagszervezés alól kevés, bár jelentős kivétel ismert, ilyen például az ARATÓ-PÁLA szerzőpáros jegyezte (nem teljes) tankönyvsorozat: ARATÓ László, PÁLA Károly, *I. Bejáratok, II. Átjárók, III. Kitérők*, Bp., Műszaki, 1991–2001 (sorozatcím: *A szöveg vonzásában*). Sikeres kísérletet tesz az irodalomtörténetiség dominanciájának megszüntetésére DOMONKOS Péter és a DIÓSZEGI-FÁBIÁN szerzőpáros is, de sorozataikra egészében mégsem ez jellemző (DOMONKOS Péter, *Irodalom 1–4*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998–2001; illetve: DIÓSZEGI Endre – FÁBIÁN Márton, *Irodalom I–II.*, Bp., Raabe Klett Kiadó, 1998, 1999 [szintén nem teljes sorozat]). – Lásd még saját tankönyvkutatásunk eredményeit az alábbi kötetben: *Irodalomtankönyv ma*, szerk. F. B., Bp. – Szombathely, PONT – Savaria University Press, 2002 (Élményközpontú irodalomtanítás).
- 5 Richard RORTY fogalma (R. R., *Esetlegesség, ironia és szolidaritás*, Pécs, Jelenkor, 1989).
 - 6 Lásd GORDON GYÖRI János e témával kapcsolatos írásait, különösen pedig az általa szerkesztett kötetet: *Irodalomtanítás a világ kilenc oktatási rendszerében*, szerk. G. GY. J., Bp., Pont, 2003 (Élményközpontú irodalomtanítás).
 - 7 Lásd – más szöveghelyek mellett – a PARTI NAGY Lajos-szakirodalomban, például: PAYER Imre, *A rontott újraírás poétikája Parti Nagy Lajos költészetében*, Bárka, 2003/1, 73–81.
 - 8 Például: SZILÁGYI Zsófia, *Irodalmi mű-bibák* = SZ. Zs., *A féllábú ólomkatona*, Pozsony, Kalligram, 2005, 7–16, illetve UŐ: *Féllábú ólomkatona vagy levélnebezek* (*A biba az irodalmi műben*) = UŐ., *Uo.*, 17–32.
 - 9 Lásd bővebben a magyar pedagógiának, illetve a 11–14 éves korosztálynak a kutatáshoz való viszonyáról, illetve arról, hogy már ekkora gyerekek is képesek önálló kutatómunkát végezni: ZSOLNAI József, *A tudomány egésze*, Bp., Műszaki, 2005, különösen: 21–30.
 - 10 Lásd például és különösen az alábbi műveket: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *„Minta a szőnyegen”: A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi, 1995; KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története, 1945–1991*, Bp., Argumentum, 19942; UŐ., *Az új kritika dilemmái. Az irodalomértés belyezete az ezredvégen*, Bp., Balassi, 1996; UŐ., *Beszédmód és horizont*, Bp., Argumentum, 1996; HIMA Gabriella, *Az irodalomtudomány jelenkori irányzatai*, Bp., Eötvös, 1999; *A modern irodalomtudomány kialakulása*, szerk. BÓKAY Antal, VILCSEK Béla, Bp., Osiris, 2001; *Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. ROHONYI Zoltán, Bp., Osiris–Láthatatlan Kollégium, 2001; *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. Szöveggyűjtemény*, szerk. BÓKAY A., VILCSEK B., SZAMOSI G., SÁRI L., Bp., Osiris, 2002. *Irodalomelmélet az ezredvégen*, szerk. ÁRMEÁN Otília, FRIED István, ODORICS Ferenc, Budapest–Szeged, Gondolat Kiadói Kör–Pompeji, 2002 (Dekon könyvek). SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Magyar irodalomtudomány a huszonegyedik század elején* = <http://www.matud.iif.hu/06jul/03.html> [2008. július 6.]; illetve: Villanyспенót. *Hálózati magyar irodalomtörténeti kézikönyv*, főszerk. HORVÁTH Iván = <http://irodalom.elte.hu/villanyспенot/index.php/Kezd%C5%91lap> [2010. 01. 22.]

- 11 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *A közvetlenség visszatérése? (Materialitás és medialitás az irodalmi kommunikációban)* = K.-SZ. Z., *Hermeneutikai szakadékok*, Debrecen, Csokonai, 2005, 84–116; idézet: 86 (Alföld könyvek). – Lásd még: *Történelem, kultúra, medialitás*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZIRÁK Péter, Bp., Balassi, 2003; *Az internetkorszak kommunikációja*, szerk. BALÁZS Géza–BÓDI Zoltán, Gondolat–Infonia, Bp., 2005 (Információ és társadalom); *A látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*, szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin, Szeged, 2006 (Tiszatáj könyvek); MÜLLNER András, *A császár új rubája. Esszék a könyv és a hipertext kapcsolatáról, valamint más médiuumokról*, Bp., Józsefveg Műhely, 2007.
- 12 Lásd mindezen következményeket általában és bőven kifejtve, illetve koncepcionalizálva az itt tervezett könyvsorozat elméleti alapját is képező „nagy-monográfiá”-ban: *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*, főszerk. SIPOS Lajos, Bp., Krónika Nova, 2006.
- 13 Itt természetesen a „számítógép” metonímiájaként használjuk a szót.
- 14 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Kép és jelentés a retorikai olvasásban* = K.-SZ. Z., *I. m.*, 198–214; különösen: 213, illetve lásd az idézetet Paul de MAN-tól: „meg kell tanulnunk inkább *olvasni* a képeket, mint *elképzeln* a jelentést” (202.) (kiemelés az eredetiben, a forrást is lásd ott – F. B.). – Továbbá: a hatályos jogszabályok tételesen előírják a tankönyvekben a képek relatív számát, sőt azt is, hogy a szövegnek konkrétan és milyen arányban kell kapcsolódnia a képekhez.
- 15 Lásd erről például a Papiruszportal nevű internetes folyóirat kezdeményezte vitát a *Kiből lesz az olvasó?* című, FENYŐ D. György szerkesztette kötet (Animus, Bp., 2006) kapcsán s ott a legutóbbi írást BOKÁNYI Péter tollából (2006. aug. 28): <http://www.papiruszportal.hu/site/?lang=1&f=&p=35&n=947> [2008. július 6.] – illetve a szerkesztővel készült interjút, melynek végén egy új tananyagkánon-ajánlás is olvasható: „A magyartanítás jelentős megújulás, módszertani és tartalmi átforgatódás előtt áll” – interjú Fenyő D. Györggyel: <http://www.papiruszportal.hu/site/?lang=1&f=&p=5&n=892> [2008. július 6.]
- 16 Korábban ugyanerre tettünk kísérletet *Klasszicizmus, romantika, realizmus az irodalomban* című (tan)könyvünkben (Bp., Önkönet, 2000).
- 17 „Ez a kerettanterv-változat a magyar középiskolákban uralkodó kronologikus tananyag-förlépítés kizárólagosságának oldására született kompromisszumos javaslatnak tekintendő. Sajátossága, hogy a gimnázium első évében, azaz a kilencedik évfolyamon közvetlenebbül célozza meg a *képességfejlesztést*, és a műértő olvasóvá nevelést nem rendeli alá az irodalomtörténet időrendi logikájának. [...] // A kilencedikes anyag afféle »bevezetés a műértelmezésbe« jellegű részprogramnak tekintendő, amelynek laza kereteit egyrészt műnemi fogalmak (pl. *Drámai művek olvasása*), másrészt átfogó irodalomelméleti, esztétikai, szövegtani kategóriák (*Hétköznapos és művészi kommunikáció, Az ismétlődés és a bírány*), harmadrészt a műértelmezés iskolájától az irodalomtörténet tanítása felé átvezető témakörök (pl. *Az irodalom nagy kódjai 2.; A Biblia és a magyar irodalom*) alkotják. [...] // E változat a kilencedik évfolyamon elsősorban magyar és elsősorban 19–20. századi művek tanítását kívánja sugallani. Távoli korok – eredetileg nem magyar nyelvű – irodalmának megismerése előtt, illetve részben helyett, 19. és 20. századi magyar novellák, regények és versek közös

értelmezésével kíván az irodalomtörténeti tárgyalásmód belépése *előtt egyfajta olvasói érdekeltséget és értelmezői rutint kialakítani a diákokban*. Abból indul ki, hogy az újabb irodalom talán közelebb áll a diákbefogadókhöz, illetve abból, hogy a 12. évfolyamon túl késő a mai, illetve a közelmúltbéli irodalom tanításához hozzáfogni. // A lírafejezet (*»Lírai művek olvasása – kreatív-produktív gyakorlatok«*) címében is arra utal, hogy ez a tantervváltozat tananyag-elrendezésében is helyet kíván biztosítani az irodalom aktív, együttalkotó megközelítésének. // Mind a kilencedikes tanterv utolsó fejezetei, mind a 10. évfolyam indítása kifejezi, hogy ez a változat a világirodalmat inkább csak a magyar irodalomra tett hatásában vizsgálja, és a hatás és befogadás folyamatait figyelve újból és újból kilép az időrendből. A mechanikus történetiség helyett az *irodalmi konvenciók természetének és történetének* vizsgálatára, illetve a *szövegközi kapcsolatok* működésének tanulmányozására sarkall.” (*Kerettantervi segédletek a középfokú oktatás tantárgyaiboz és tantervi moduljaiboz* [HORVÁTH Zsuzsa, *Magyar nyelv és irodalom*] <http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=390&ctag=articlelist&iid=1&articleID=689> – kiemelések az eredetiben, F. B.)

KELL-E NEKÜNK JANUS PANNONIUS?¹

I. EGY (TAN)TÁRGY MEGTISZTÍTÁSA

2011 szeptemberétől az ún. „előrehozott szakiskolai szakképzés”-ben – vagyis az ismét hároméves szakmunkásképzésben – nincsen *Magyar irodalom* nevezetű tantárgy. Az ezen iskolák számára készült *Kerettanterv*ben (lásd a Nemzeti Erőforrás Minisztérium honlapján) csak mint – a *Nemzeti alaptantervből* ismert kifejezést használva – ‘műveltségi terület’ fordul elő a *Magyar nyelv és irodalom* szókapcsolat.

E *Kerettanterv*ben néhány fogalom, anyagrész emlékeztet az irodalom egykori létére. Sőt, hiányzó tantárgyunkkal közvetlen összefüggésbe hozható az *Anyanyelv* műveltségterület. Ebből a 9. és az 10. évfolyamon 72 órát, a 11.-en 18 órányit találunk. (Például az „időmértékes verselés” alapelemeit kéretik tanítani a „Nem beszélt nyelv és beszélt nyelv kapcsolata – zene” című tematikus részben, amely összesen 6 órával bír. Részletesebb tematikus bontásban egyébként ilyesmikkel kellene itt foglalkozni: „Rap, hip-hop, metál, rock, emo zene és szövegek: argo, hangsúly, ritmus, hangléjtés, rím.” Ez önmagában természetesen nem baj, sőt, örülhetünk neki, hogy a tervezet nem holt ismeretek megtanítását erőlteti (például réges-régen élt költők és felmenőik életrajzát), hanem olyasmiket tart fontosnak, amelyek a diákokat feltételezhetően igazán érdeklik, illetve a mindennapi életük szempontjából számukra érdekesek.

Ennek okán találhatunk további példákat korszerű ismeretek és készségek, képességek közvetítésének szándékára „Az információátvitel digitális eszközei, módjai. Levelezés és telefonálás a világhálón: e-mail, Skype. Interaktív tv” címszó alatt és másutt is. A szóban forgó műveltségterületet érintően elsősorban hétköznapi szituációk minél differenciáltabb nyelvhasználatát erősítő tervezet szándékai nem rosszak, s még tartalmilag, önmaga rendszerén belül sem elvetendő. Hiszen aligha nélkülözhetők ma az effajta ismeretek: „Hasznos honlapok, információforrások böngészése (pl. moziműsor, időjárás, menetrend, térképek, útvonaltervezők). (Osztály)kirándulás tervezése.” Vagy az ilyesféle feladatjavaslatok: „Tanári prezentációval ismerjék meg a tanulók az Europass CV formátumát, az egyes fejezetek tartalmát. A tanulók készítsék el az önéletrajz vázát (minden CV-ben azonos elemek). Ezután

tanári segítséggel a kiválasztott hirdetésre igazítva írják tovább megfelelő tartalmakkal az önéletrajzot.”

Kérdés azonban, örök pedagógiai kérdés: vajon a mindennapi hasznosság mint (m)érték előnyben részesítése okán „kidobhatjuk”-e Adyt, József Attilát, Petőfit, Kosztolányit, Babitsot és a többieket a jövő szakmunkás-nemzedékeinek tudatából – avagy volna esetleg másik lehetőség is e két véglet között... Arra gondolok, hogy az irodalomtanítás kánonjának, taneszközeinek, módszertanának radikális megváltoztatásával megmenthetnénk-e annyit a magyar és a világirodalom történetéből (igen, még abból is egy csipetnyit!), de főképpen klasszikus alkotásaiból, példázataiból, amennyi feltétlenül szükséges egy emberélet értelmes leéléséhez a Földön? Kevésbé patetikusán szólva: szakmai és pedagógiai, továbbá oktatásirányítási konszenzusban reménykedve kijelölhetők-e irodalmunk múltjából és jelenéből olyan korpuszok, amelyek továbbra is elengedhetetlen részét kell, hogy képezzék a magyar nemzet tantárggyá is konvertálható identitásának, kulturális emlékezetének – az oktatás minden szintjén? Ilyennek gondoltuk korábban például – az utóbbi évtizedben a tanárok számára már dzsungelharccal sem védhető – *Egri csillagok* s *A kőszívű ember fiai*t. Ezek ma már rövidített, sőt, megfilmesített formában sem képesek a megváltozott érdeklődésű, radikálisan más kulturális és tárgyi környezetben élő fiatalok érdeklődésének kielégítésére. Nem tudnak harcba szállni a Darth Vaderrel vagy Harry Potterrel. Sajnos poétikai értelemben sem. A lassú, elidőző olvasás nemcsak kiment a divatból, hanem az iskolák falain kívül a használatból is (már ami a társadalom nagyobbik részét, főképpen a dolgozatunk elején említett társadalmi réteget illeti).

Siránkoznunk azonban az olvasás és az irodalomtanítás háttérbe szorulásán nemigen érdemes. Nézetem szerint ehelyett inkább azokat a csatornákat és lehetőségeket kellene megkeresnünk, amelyek közvetíteni volnának képesek a hagyományos – értsd: betűre alapozott – kultúra elemei és alkotói, produktumai, illetve a valamiképpen mégiscsak a szabadság (ál?)élményével kecsegtető fogyasztói társadalom kísértéseinek ellenállni nem képes, gyarló emberek között.

Annál is inkább, mivel (tan)tárgyunk megtisztítása a felesleges politikai sallangoktól immár sikeresnek mondható. Végre azzal lehetne foglalkozni az iskolákban „irodalomtanítás” címszóval, amellyel igazán érdemes lenne, amiért az a „valami”, amit jobb híján irodalomnak – vagy Karinthyval szólva „iroda-lom”-nak – nevezünk, egyáltalán létrejött. Az emberi megértés eszközeinek minél gazdagabbá árnyalásával, az elkerül-

hetetlen elmúlás megértésének szövegművekben megjelenő, előzetesen megszerezhető tapasztalataival, a kreativitás határtalanságával, az örömmel, melyet a katarzis, a világos értelem és a felfogható érzelem kimeríthetetlenségével való találkozás okoz az embernek.

II. KELL-E NEKÜNK JANUS PANNONIUS?

Könnyen megjósolható, hogy mi következik ellenkező esetben: a szakiskolák *Kerettantervében* törvényerőre emelkedett tendencia folytatódására bizonyára nem kell sokat várnunk. Már nemcsak mondjuk és érezzük néhányan ezt a fenyegetést, de pár hónapja – éppen tanévkezdéskor, lehet-e ez véletlen? – bekövetkeztének valószínűsége hivatalosan is megerősítettett a „Janus Pannonius lehet az új oktatási rendszer vesztese...”² című összefoglaló jellegű írásban.

A másik óraszámcsökkentésre ítélt-jöendőlt tantárgy (merthogy erről van szó az idézett cikkben) – vajon miért, talán csak nem azért, mert az is eléggé „haszontalan”, hisz éppen csak gondolkodásra nevel? – a matematika...

A magyar oktatáspolitikai eme hivatalos rangra emelkedett állásfoglalásával szemben nem árt tudnunk – ha máshonnan nem, aktuális olvasmányokból –, hogy az agy olvasási készségének fejlesztését három terület határozza meg alapvetően: a matematika, a nyelv és irodalom, illetve a zene.³ Utóbbit már sikerült száműzni Kodály országának tanterveiből, most következne a másik kettő eróziója?

A szalagcímbe emelt kijelentéssel nemcsak az a baj, hogy megkérdőjelezi Janus Pannonius tanításának szükségességét a magyar iskolákban, hanem az, hogy bizonyos szempontból még igaza is van. Tényleg nem valószínű, hogy a mondott költő műveinek ismeretére elengedhetlenül szüksége van egy mai 15-16 évesnek – még akkor sem, ha eleve tudja, hogy „EdDIG ITÁLIA földjén termettek csak a könyvek” –, megoldást azonban nem javasol a magyar oktatásirányítás.

Ezért lehet-e más dolga egy magyartanárnak, egy írónak, egy (bölcész) értelmiséginek, hogy körömszakadtáig védelmezi az oktatás kánonjában elfoglalt – valljuk meg, amúgy nem túl jelentős – pozícióit? Azzal a hittel, hogy irodalom nélkül lehet élni, csak nem érdemes, azzal a reménységgel, hogy van értelme az a célkitűzésnek, mely szerint a lényeg mégiscsak az volna, hogy a kulturális nyelv- és paradigmaváltás minél kisebb veszteséggel történjen meg. Ehhez pedig törhetetlen szándékkal, ám nem mereven, keresni kell a belátás, a megegyezés és az együtt-

működés lehetőségeit az irodalommal foglalkozók, tudósok, diákok, tanárok és a(z oktatás)politika döntéshozói között.

A fogyasztói társadalom térnyerése világunkban egyértelmű – ez számos, itt most nem részletezhető okkal magyarázható –, a globalizáció megállíthatatlan. De annak ellenére, hogy tudjuk, e tendencia folytatódik, és aligha el- vagy megkerülhető, „lassítás”-ára még lehet esélyünk. Nemcsak a magyar virtus és irodalmunkban jelentős korpussszal rendelkező „mégis-morál”-hagyomány okán, hanem azért is, mert bízunk benne, hogy az emberi értelem ezen a nyelven gondolkodva képes felismerni az ilyen – és bármilyen – nyelvű irodalomban rejlő önmegismerési lehetőségek és – ha tetszik – „terápiás technikák” szépségét és gazdagságát.

Amiképpen Kosztolányit – aki Péterfy Jenőtől veszi a szót – szoktuk idézni irodalomóráink zárásaképpen, ha máskor nem, legalább az érettségi előtt, matrózbúzós lányainknak (bocsánat: hölgyeinknek) és nyakendős-öltönyös fiainknak, remegő térdekkel, búcsúzóul: „Mindenki, aki magyarnak született, s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”⁴

III. KÍSÉRLETEK A SZEMLÉLETVÁLTÁSRA

Az irodalomtanítás egészének újragondolása több irányból kezdeményezhető. A különböző nyugati és magyar programok, komplex elképzelések ismertté váltak, illetve kialakultak a rendszerváltás utáni évtizedekben. Az érettségi béklyójában táncolni-vergődni kénytelen (magyar)tanárok azonban ténylegesen soha nem választhattak a problémacentrikus vagy a művelődéstörténeti jellegű, netán az élményközpontúságra alapozott irodalomtanítási programok, később taneszközök, módszertanok között. Nemcsak azért, mert porosz utas oktatási rendszerünk egészéhez soha nem illeszkedtek harmonikusan e rendszeridegen elgondolások, hanem azért sem, mert bármelyiknek alkalmazása el nem várható többletmunkát jelentene „az irodalom napszámosai” számára.

Amíg a szemléletváltás igénye ugyanis nem párosul személyes érdekek és csoportcélok vezérelte cselekvéssorokkal, addig néhány bozótharcos programalkotó magányos próbálkozásainak lehetünk csak tanúi a jövőben is. Ám ha sikerül érdekeltté tenni a váltásban-változtatásban az irodalomtanítás főbb szereplőit, a tanárok s diákok mellett az iskolaigazgatókat, a tankönyvkiadókat, tankönyvszerzőket, érettségítél-gyártókat és másokat is, akkor van remény.

Azok a fajta elképzelések, amelyekkel jómagam az elmúlt évtizedben próbálkoztam, az irodalom(tanítás) új szerepének a körülírásához szerettek volna hozzájárulni. Ennek okán például 2004-ben több, mint 200 résztvevővel olvastuk fel Kőszegen és Szombathelyen, három napon keresztül az *Iskola a határont* az országhatárok megszűnése – virtualizálódása – tiszteletére. Magunk sem gondoltuk, hogy a hangos, közösségi olvasásnak ilyen értékmegtartó ereje lesz, ezért néhány év múlva Széchenyi István szombathelyi „érettségi”-jének tiszteletére először 24, majd 48 órás felolvasást szerveztünk főiskolás és egyetemista diákjaimmal. Az első 24-en, a másodikat 48-an csináltuk végéig – utóbbit Döblingben kezdve, Sopronon, Fertődön, Nagycenken és Kőszegen keresztülhaladva Szombathelyig. Felemelőbb élményben aligha volt részem – akkor éppen negyedszázados – magyartanári pályám során, mint amikor a halálosan fáradt, de a föld felett éppen 48 centivel lebegő résztvevők nevét felolvastuk az utolsó 48 másodpercben az egykori bölcséleti líceum emléktáblájánál.

Másik útkereső kezdeményezésünk a *12 legszebb magyar vers*-program (www.12legszebbvers.hu), mely 2007–2013 között zajlik. Ennek során 12 ezer diák (!) mond hangosan verset Jordán Tamás vezényletével, mely alkalmakról 12 db 25 perces tévéfilm is készül. E Nagy Versmondások mindig egy tudományos konferenciát nyitnak meg, melyen a határainkon innen és túl működő magyar nyelven oktató egyetemek, középiskolák tanárai és doktoranduszok, egyetemi hallgatók – sőt, olykor még középiskolások is – tartanak előadásokat. A konferenciákat követően megjelentetünk egy kötetet az elhangzott előadások bővített és szerkesztett anyagával. A versek kiválasztása önkényes, de mindegyik a magyar közoktatás jelentős darabja; tanárok és egyetemi hallgatók számára szeretnénk elsősorban segítséget nyújtani azzal, hogy a tudomány legújabb eredményeit adjuk a kezükbe – egészen frissen. Legutóbbi kötetünk mintegy 650 oldalnyi *Hajnali részegség*-interpretációt tartalmaz. Célunk, hogy az irodalom közelében élők életkorra és szűkebb szakmára való tekintet nélkül találkozzanak, s párbeszédbe elegyedjenek egymással. Túl a 7. konferencián, a 6. kötetben és az 5. filmben, úgy érzem, sikerült valamit tennünk az irodalom(tanítás) megmaradása érdekében. S talán azért is vélhetjük így, mert természetesen ez a program, mint az irodalom egésze, mindig egy kicsit játék is. De örömmel állapíthatom meg azt is, hogy az évek során kialakult egy olyan közösség, amely örömmel fogad be bárkit, akinek az adott versről fontos és színvonalas mondandója van.⁵

2008-tól évente megrendezzük frissdiplomásainknak Csöngén a Weöres Sándor Olvasótábort és Nyári Egyetemet – főképpen a Petőfi

Irodalmi Múzeum segítségével –, elsősorban azzal a céllal, hogy (volt) diákjaink olyan témákról is halljanak, amelyek nincsenek benne (!) a hivatalos tananyagban. Így indítottuk el az *Irodalom szélárnyékban?* című projektünket az ostffyasszonyfai szélerőmű tövében irodalom és ökológia kapcsolatáról szólva, vagy ezért volt többször vendégünk Láng Gusztáv professzor, aki az erdélyi irodalomról tartott nagyszerű előadásokat. De a cigány irodalom (Beck Zoltán), irodalom és film (Sághy Miklós), irodalom és sport (Császár Gábor válogatott kézilabdázó) vagy az irodalmi kultuszok és a kortárs irodalom (Kukorelly Endre, Szilasi László, Vári György, Szabó T. Anna, Dragomán György) kérdéskörei is osztatlan tettszést aratnak minden évben. S egyáltalán, a forma maga: egy irodalom iránt igazán elhivatott falu – Petőfi is ide járt az evangélikus templomba egy nyáron át, s itt volt szerelmes Csáfordi Rózába – életében való néhány napos intenzív részvétel s a közösen rendezett Weöres-ünnep is igen fontos élmény a leendő magyartanárok számára.

Két és fél évtized szakmai törekvéseit mintegy összegezve az utóbbi években *irodalom_12_11_10_9* címmel négy középiskolai tankönyvben véltem megfogalmazhatónak törekvéseimet, melyek az élményközpontú, asszociatív irodalomtanítás szükségességéről szólnak. Mindenekelőtt azonban igyekeznek a diákok nyelvén beszélni, s a posztmodern kor felhasználatát, kulturális szótárait figyelembe vevő, a vizualitásra nagyon erősen építő gesztusrendszert létrehozni. Hogy ez mennyire sikerült, azt természetesen majd eldönti a szakma és a piac, pontosabban az ama kérdésre adandó válasz, hogy vajon jelen vannak-e már társadalmunkban és szűkebb szakmánkban a szemléletváltásra mutató igények (és az ezekhez elengedhetetlen érdekek) olyan erővel, hogy a tanárok képesek legyenek – a *Nemzeti alaptanterv* és a *Kerettanterv*, továbbá az érettségi szabályzatok által egyébként megengedett! – szabadabb utakra lépni, s az irodalomórákat immár nem felesleges ismeretek halmazának bemaigoltatására használni (tisztelet a nagyon számos kivételnek!). (Ne feledjük, hogy a *Magyar nyelv és irodalom* tantárgy ma nagyon is a nemszeret kategóriába tartozik az iskolákban, de még a tanári szobák presztízs-rangsorában is. S a helyzet tovább romlik mindaddig, amíg – példának okáért – bizonyos egyetemeken a felvett magyar alapszakos hallgatók között több a szakközépiskolai végzettségű diák, mint a gimnáziumban – jelenleg még: ráadásul csak középszinten! – érettségizett. A kontraszelekció egyik időzített bombája tehát már itt is ketyeg: nemsokára olyan tanárokat fogunk az iskolákba engedni, akiknél okosabb diákok ülnek majd a padosorokban – merthogy ők maguk szakközépiskolai végzettséggel ta-

níthatnak/tanítanak majd gimnáziumban. Természetesen itt is akadnak üdítően tehetséges kivételek, de a tendencia mégiscsak efelé mutat.)

*

A tavalyi könyvhéten jelent meg Tóth Dezső/Dreff János: *Az utolsó magyartanár feljegyzései* című könyve (Kalligram).⁶ Jeladásnak gondoltam ezt a könyvet a szakma számára. Recepciója azonban messze elmaradt várakozásaimtól. A szeptemberben megjelent, írásunk elején megidézett Janus Pannonius-os dolgozatra sem reflektált talán senki az irodalom(tanítás) világából. Most a szakiskolák *Kerettanterve* van soron. Ez lenne „a vég kezdete”? Merthogy erről sem olvastam-hallottam még reflexiót. Nem szeretném azonban, ha úgy tűnne, semmit nem láttunk időben. Hogy mindenki homokba dugta a fejét. Nem szeretném azt sem, ha nem látszódnék: vannak törekvések, melyek igyekeznek világossá tenni, hogy voltak, akik észrevették – némi képzavarral szólva –: a jövő már itt hever az osztályajtók előtt. S nem fog sokáig toporogni. Vagy meghallgatjuk őt, vagy átadjuk a helyünket. Más tanároknak, más időknak, más tantárgyaknak. Ha azonban hallgatunk a szavára, akkor belátjuk, hogy az új fajta irodalomszemléletnek, a kortárs irodalomnak, a kreativitásnak, az örömlvasásnak, az élményszerzés szabadságának éppen ideje volna beköltöznie a magyar iskolákba. Túl sok időt vesztegettünk már el a jövőből.

Mert a kérdés ma már nem úgy szól, hogy *mi* az, ami megmenthető, hanem sokkal inkább ekként hangzik: az egésznek vajon még *mekkora* töredéke fér bele a jövő iskolatáskájába?

Szombathelyen, 2011. február 2–5-én

JEGYZETEK

- 1 A 2010–2011-es tanévben több könyvtárban, iskolában, konferencián tartottam előadást *Kell-e nekünk Janus Pannonius?* címmel – igyekeztél alkalmazkodni az adott közönség szakmai érdeklődéséhez, életkorához (nemegyszer középiskolásoknak beszéltem a témáról). Mindenütt a legfontosabb gondolatom volt, melyet próbáltam körüljárni, az irodalomtanítás jelenkori helyzete és lehetőségei a jövőben. Az előadások anyagát esszéformában 2011 februárjában is megírtam. Ez a szöveg olvasható itt, melynek problémafelvetése erősen rövidített formában megjelent a *A 12 legszebb magyar vers*-sorozat *Ki viszi át a Szerelmet* című kötetében (Szombathely, Savaria University Press, 2011, 341–345), illetve e bővebb változat a Fordulópont című folyóiratban is napvilágot látott 2011 nyarán (52. szám, 5–11).
- 2 FABÓK Bálint, *Janus Pannonius lebet az új oktatási rendszer vesztese* =

<http://www.origo.hu/itthon/komment/20100908-az-oktatasi-allamtitkarsag-tervei-az-uj-nemzeti-alaptantervrol.htm> [2011. 02. 04.]

- 3 A Csépe Valéria akadémikus előadásán elhangzottak alapján (Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely, 2011. február 3.).
- 4 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Arany János* = K. D., *Lenni vagy nem lenni*, Bp., Kairosz, é. n. (hasonmás kiadás), 153—201, idézet: 160.
- 5 Az esszé megírása óta újabb történésekkel gazdagodtunk, tehát a sorozatban lezajlott 10 konferencia, megjelent 9 kötet, és elkészült 8 film – 2012 februárjában.
- 6 Lásd bővebben a könyvről e kötetben a „*Határolt végtelenség*” avagy a *magyar-tanítás dilemmáiról egy fontos könyvben megjelent* Hajnali részegség-parafrázis *kapcsán* című írást a 69–80. oldalon!

MIÉRT JÓ TANKÖNYVET ÍRNI?

Azért jó, mert az ember egy bizonyos mennyiségű szakmai tapasztalat megszerzése után szeretné átadni töredékes tudását tudását a következő nemzedékeknek.

Azért jó, mert az ember, ha már tanár, akkor azzal a hittel mozog a pályán, hogy képes a meglévő tudást új rendszerbe ágyazni s azt érdekessé tenni fiatalok számára.

Azért jó tankönyvet írni, mert olyankor az szerző egyszerre érezheti magát tudományt művelő szakembernek, akár még humorral is bíró okítónak s egy kicsit tanulónak is – hiszen mindig legalább három szemmel kell olvasnia azt, amit létrehozni igyekszik.

De amiért a legeslegjobb tankönyvet írni, az a szellemi öröm, amelyet az alkotás élménye jelent: olyan alkotásé, amely éppen félúton van a mindenség felé vezető ösvényeken. S ha félúton van, akkor ott már remény is akad egy hátizsákravaló.

Szombathelyen, 2011. április 9-én

AZ IRODALOMTANÍTÁS DIGITALIZÁCIÓJA FELÉ¹

Tisztelt Hölgyeim és Uraim,

ebben az új korszakban, amelyről beszélünk, elsősorban az idősebb generációknak kell alkalmazkodniuk, idomulniuk a fiatalokhoz, mi több, tanulni tőlük, igen, elsősorban tanulnunk kell azoktól, akik azt a nyelvet, amely számunkra még idegennek tűnik, tudniillik a digitalizáció nyelvét, anyanyelvként beszélik. Azt hiszem, meg kell fordítanunk az oktatás szokásos (t)rendjét, vagyis hogy a tanár kiáll, dirigál, ehelyett az oktatásban is mellérendelő viszonyokra van szükség. Nem is csak arra, hogy a tanár elsősorban moderátor legyen, s hogy diákok és pedagógusok együtt induljanak a tudáshoz és az önmegismeréshez vezető úton, hanem az oktatónak mintegy nyitott lélekkel kell a diák felé fordulni, és elfogadni nemcsak azt, hogy tanulhat ő is a diáktól, hanem általában azt, hogy a diák lelkéhez és lelkesedéséhez egy ilyen „visszavezető” út adhat „hozzáférés”-t. Egyszerűbben szólva, hogyha én megtanulom, hogy mi az a twitter és hogyan lehet sms-ben írni verset, akkor lehet, hogy ő el fogja olvasni a *Háború és békét*, vagy utánanéz az *Idegen szavak szótárában*, hogy mit jelent az, hogy „Ösztövr kútágas, hórihorgas gémmel”.

A kultúrához vezető utak ugyanis nagyon sokfélék, és így az irodalomhoz vezető utak is nagyon sokfélék. Ez az új korszak, amelyben élünk, ezen utak az „utazási lehetőségek” egész tárházát nyújtják mindannyiunk számára, csak az a kérdés, hogy e lehetőségekkel miképpen gazdálkodunk, hogyan leszünk képesek sáfárkodni. Van-e igényünk arra, és ha van, akkor milyen minőségű igényünk abban a korszakban, amelyben „minden Egész eltörött, de valamennyi darab elérhető egy gombnyomás segítségével” – Milosevits Péter Ady-parafrázisát idézem –, azt a rengeteg tudást, azt a rengeteg ismeretet, amelyet az internet biztosít számunkra, valamiképpen – mert ez a kérdés – szeretnénk-e, szándékozunk-e strukturálni, összerendezni bizonyos kategóriák mentén, műveltségterületek, tantárgyak, oktatási tartalmak szintjén, hogy az emberiség felhalmozott tudását valamiféle okos és hasznos elrendezettségben adjuk át a következő nemzedékeknek.

Mert az irodalomtanítás sem más, mint a civilizáció és a kultúra egy szeptetének bizonyos elvek, értékek szerinti rendezettségben való átadása. Ám míg korábban azt hittük, hogy a gyerekek el kell mondani, hogy ez az eposz, majd ő megtanulja, én meg visszakérdezem, és milyen jó, hogy nyolcvanéves korában is tudni fogja, álmából fölkelte, hogy mi az eposz. Ma azonban a tudáshoz való eljutás útjai egészen mások – már nem azt kell megtanítani, hogy mi az eposz, hanem azt, hogy hogyan kell megtanulni, mi is az eposz, meg mi az a teljesen más dolog, amely tartozzon akár az irodalomhoz, tartozzon akár más műveltségterülethez, de az életünk, szellemi környezetünk része. Vagyis mindenekelőtt a tudáshoz való eljutás útjait kell megtanítani, azt, hogy ezeket a lehetőségeket, ezeket az utakat, horizontokat miképpen kell kinyitni, és hogyha sikerül őket kinyitni, akkor azt hiszem, hogy az a fajta zártság, amely a magyar oktatási rendszert idáig jellemezte, az a fajta nyomasztó zártság lesz kinyitható. S hogyha leszünk elég bátrak az elkövetkező években, évtizedekben, hogy a tudás és a kultúra átadását bizonyos értelemben újratervezzük, olyan értelemben, hogy az új struktúrákat mindenekelőtt a szabadság lehetőségei mentén, azok kiteljesítése mentén gondoljuk újra, akkor tettünk valamit az irodalom és az irodalomtanítás érdekében.

Gordon Győri János kollégánk írja egyik tanulmányában, hogy van olyan ország a világban, ahol nincsen irodalomtanítás (illetve nem kötelező).² Engem mindig ez a szörnyű vízió kényszerít cselekvésre. Mert ebből az látszik, kissé ironikusan szólva, hogy irodalomtanítás nélkül is lehet élni, netán lehet boldogan is élni, mert olyan ország(ok)ban nem tanítanak irodalmat, ahol viszonylag magas életszínvonalon élnek az emberek (Szingapúr az ő példája). Csak nehogy valakinek az eszébe jusson idehaza a hatalom szféráiban, hogy a kettő együtt járhat, és az irodalom megszüntetésével egyenes arányban nő az életszínvonal... Ezt persze csak viccből mondom. Ugyanakkor természetesen tudjuk, hogy az a fajta tudás- és képesség-halmaz, amelyet az irodalom által elsajátíthatunk, a világban való létezés minimumszintjét tekintve teljesen fölösleges dolog. Karinthy Frigyes óta világos, hogy az irodalom nem más, mint iroda-lom, csak éppen az a kérdés, hogy ezt a „lomság”-ot vagy „lomszerűség”-et bizonyos hatalmi pozíciók, bizonyos kommunikációs pozíciók, bizonyos oktatásügyi döntések hogyan determinálják az éppen aktuális létezésben. Van, amikor ez a „lom” rettentő fontos tud lenni: 1840-es évek, 1848/49, Arany János kora, Nyugat-korszak és még sorolhatnám... A Nyugat például a maga nyolc-száz példányával az egész kultúrtörténeti korszak névadójává vált. Más korszakokban ez a „lom” nagyon gyenge pozícióba tud kerülni, s attól tar-

tok, hogy most egy ilyesfajta korszakot élünk, amikor is az irodalom gyengülő helyzetben van. Látszatra nagyon sok például a folyóirat – az egy főre eső folyóiratok és az egy főre eső költők tekintetében Magyarország vezető helyen foglal el a világban régóta –, mégis úgy tűnik, hogy az irodalom helyzete egészében és általában az oktatásból való kiszorulás, az oktatásban való egyre erőteljesebb marginalizálódás révén gyengülni látszik. A magyartanárok pozíciója egy adott tantestületen belül hasonlóképpen gyengül, a magyar érettségitanárgy-pozíciója szintén. Az a kérdés, hogy ebben a helyzetben, amikor nagyon sok minden veszni látszik, amikor kétségtelenül a kulturális átalakulás korát éljük, s már egyáltalán nem az átalakulás ténye a kérdés, hanem az, hogy a régi kor kultúrájából minél kisebb veszteséggel minél többet mentünk át a következő kor kultúrájába. György Péter gondolataira és írásaira utalok, amikor ezt a gondolatot idézem tőle, és ismétlem, nem az átalakulás ma már a kérdés, hanem az, hogy minél többet tudjunk átmenteni, hogy minél inkább bizonyosak lehessünk abban, hogy a gyerek egyszer majd elolvassa a *Toldit*, a *Háború és békét* s a többi remekművet, mert hogy olyasfajta olvasási készségeket tudunk kialakítani benne a jelenben, amely a jövőben majd nem a kötelező, hanem az örömolvasás felé viszi, amelyben nem a vizsgajelleg, hanem az irodalom szeretete a meghatározó. Nos, ilyen gondolatok foglalkoztattak engem az elmúlt 10-15-20-25 évben, amióta középiskolában, főiskolán, egyetemen tanítok irodalmat, illetve irodalomtörténetet.

Az 1990-es évek elején különböző pályázatokkal és programokkal indult el az Élményközpontú irodalomtanítási program. Többféle diákcsoporttal foglalkoztam, míg az amatőr színjátszástól kezdve az Ottlik-kutatáson keresztül a 2000-es évek tájékán kollégáimmal együtt eljutottunk egy irodalomtankönyv-kutatásig. Mindezekkel nagyjából megalapozódott az a nézetrendszer, amelyet leginkább a Nyugaton nem ismeretlen élményközpontú pedagógiákhoz lehetett kapcsolni. Alapja volt tehát ennek a középiskolás korosztály, a tanítás, a színház, de volt például egy Kosztolányi-kutatócsoportunk is a diákokkal... – ezt nagyon szeretjük, mert a *Hajnali részegséget* elemeztük egy féléven keresztül. Hajnali ötkor, később hatkor tartottuk az órákat, és a diákok igenis bejöttek reggel ötkor és hatkor órára, vagyis ha őket érdekli az a dolog, fontos nekik az, amit csinálnak, akkor még az is elképzelhető, hogy – főiskolások! – önként hajnalban járnak órára...

A 2000-es évek elején kezdtem el komolyabban foglalkozni a digitalizációval, és 2002–2003-ban jelentek meg az első e témába vágó dolgozataim. Az Életünkben volt egy sorozatom – *A másik irodalom* címmel –,

melyben olyasmiket írtam, hogy a digitális irodalom itt toporog az ajtóban... De – ezt önkritikusan kell megállapítanom – azóta sem nyitotta ki az ajtót... Jómagam akkor még azt gondoltam, hogy a „nagy digitális fordulat” kb. 2006–2008-ra, de mára mindenképpen lezajlik, tehát ma már nem lesz olyan diák Magyarországon, aki könyvvel a kezében menne iskolába és nem laptoppal... De meg fogják látni, most már tényleg csak két év van hátra! Abban a pillanatban ugyanis, amint a tankönyvkiadók és mindazok, akik a papír alapú kiadással foglalkoznak, a tőkéjüket konvertálni tudják az online oktatási tartalmak előállításába vagy kialakításába, akkor ez a folyamat igen rövid idő alatt lezajlik majd; nem felgyorsul, hanem szó szerint pillanatok alatt lezajlik. (Ahogyan ez például a fényképészet történetében megtörtént: másodpercek alatt áttértek a digitális technológiára azért, mert ott sokkal gyorsabban tudott mozdulni a tőke az egyik tevékenységrégióból a másikba. – Ez most ugyan nem a konferencia fő tárgya, bár erről is szól egy jelentős szépirodalmi korpusz, hogy mást ne, csak éppenséggel Balzacot említsem, az ő nagy nyomdászattörténeti, tőkekoncentrációs áttekintését az *Elveszett illúziókból*. Tehát talán nem is olyan periférikus az, amit mondok...)

Amikor kutatásunk során megnéztük a magyarországi irodalomkönyveket, kiderült, hogy 90%-ban irodalomtörténet, illetve költők és írók életrajza van bennük, vagyis olyan elrettentő „távlat”-ot mutatnak a diákoknak, amely csakis unalmat, szürkéséget és ismétlődő tartalmakat tárít az irodalom fogalmához mindenféle öröm helyett. Akkor megállapítottuk kollégáimmal, s írtunk is erről egy könyvet (*Irodalomtankönyv ma*, Bp., PONT, 2002), hogy ezt valahogy másképp kellene csinálni. Ezután következtek az említett, a „másik irodalom”-ról szóló tanulmányok, majd 2005-től kezdve a Krónika Nova Kiadó kérésére elkezdtem érettségire felkészítő segédkönyveket, majd tankönyveket írni. A 11–12-es már megjelent, a 10-es pedig egy-két hónapon belül napvilágot lát (visszafelé írom a sorozatot)³.

Abban reménykedem, hogy ez a sorozat egyfajta „átmeneti termék” a szöveggalaxis és a képgalaxis, a Gutenberg-galaxis és ez e-galaxis között, tehát valamifajta közlekedési folyosó, csatorna, lehetőség, mert még nem online, de olyasféle, hasonlítani igyekszik arra. Már nem lineárisan szövi a tartalmat, és hozza létre az irodalomról való tudást. S nemcsak irodalmi leképeződést tart az irodalom részének, tehát nemcsak irodalmi művekről, hanem zenéről, filmről, képzőművészeti alkotásokról, sőt a természet esztétikumáról és hasonlókról is bőven van szó ezekben a könyvekben. Nem gondolom, hogy ezek a tankönyvek Magyarországon

pillanatok alatt elterjednek, és pár év múlva minden iskolában ezekből fognak tanítani. De érdekességképpen engedjék meg, hogy elmeséljem: az elmúlt másfél-két évben (2008 nyarán jelent meg a 12-es kötet) elég sok helyen jártam az országban és a határainkon túl is – és itt most „a határainkon túl”-on van a hangsúly, főleg Erdélyen –, ahol, úgy tűnik, érdekes módon egy ilyesfajta tankönyvre erőteljesebb, szellemileg mozgékonyabb igény mutatkozik. Nem véletlen, hogy ott már évekkal ezelőtt szakítottak az irodalomtörténeti elvű és központosított tantervű irodalomtanítással. Van továbbá egy Láng Gusztáv tanár úrtól vett alapelvem (aki szombathelyi korszaka előtt kolozsvári egyetem tanára volt), és az ő szelleme mintegy meghatározza ma is ez erdélyi irodalomtanítást. Szerinte – ő is írt középiskolai irodalom-tankönyveket – csak „megtanulhatatlan tankönyv”-eket érdemes írni. Nos, én alapvetően megtanulhatatlan tankönyveket szerettem volna és szeretnék írni, hogy a mai diákokat ebben a nagy-nagy kultúraváltásban, nyelvhasználat-váltásban, életmód-váltásban, szemlélet- és filozófiaváltásban valamilyen módon eligazodni segítse az irodalom(könyv) – a darabokra hulló, immár csakis általuk összerendezhető és újrarendezhető világban.

„Mentés másként” címszóval illetem azt, amire most szükség van, ami most következik. A kifejezés azt jelenti, hogy új utakon kell elindulnunk az irodalom(tanítás) felé. Kányádi Sándort idézem, azért is, mert megkérdőjelezhetetlen tekintély mindannyiunk számára, s ha a 81 éves Kányádi Sándor azt mondja, hogy „az internet jelentősége a kereszténység felvételéhez mérhető”, akkor eláll a lélegzete a diáknak és tanárnak egyaránt. Hogyha Kányádi Sándor ezt komolyan tudja venni és komolyan gondolja, akkor végre már illendő volna nekünk is elgondolkodnunk, és tanulnunk a diákjainktól...

De vannak jó példák is. Az elmúlt tanév egyik legfontosabb tapasztalata számomra, hogy mester szakos, 30-40-50 éves tanárok, tehát akik már rég a pályán vannak, azt írják nekem *A digitális irodalom műfajai* alcímű órán, melyet sikerült bevezetni egy-két éve – amikor erről még nem nagyon volt szó Magyarországon az irodalomtanár-képzésben –, hogy „Tanár úr, nagyon hálás vagyok, köszönöm, én még azt sem tudtam tegnapelőtt, hogy mi az a ppt, és most küldöm életem első dolgozatát Power Pointban” – vagy valamilyen más digitális formátumban, minimum pdf-ben. Tavaly az volt a feladatuk, hogy tankönyvoldalt készítsenek, és igazán meg voltam döbbenve, hogy mennyi tudás, mennyi öröm volt a munkáikban – tehát ha a tanár is olyan feladatot kap, amely érdekli és motiválja, akkor igazi gyönyörűségek jönnek létre.

Példaképpen pedig egy olyan „iwiw-vers”-et szeretnék bemutatni, amelyet a diákok nagyon kedvelnek. A 11.-es könyvben szerepel Jenei Gyula *Kereső* című költeménye. Azt szeretném a Jenei-verssel illusztrálni, hogy milyen az, amikor egy szöveg nem úgy beszél az internetről vagy valamilyen internetes műfajról, hogy elmondja, hogy az ilyen jó meg olyan jó, hanem ő maga lesz olyan, „mintha”. Mert akkor lesz valami remekművé, esztétikai értelemben jó, szép alkotássá, amikor a világról valamilyen hiteles mondandója van, abban a pillanatban, amikor elkezd úgy működni, mint a dolog, amelyről beszél. Tehát ha saját tárgya működésmódjának a lényegét hordozza, akkor érezzük, hogy fejbévág bennünket. Ebben a versben ezt érezhetjük például az olyan, igen erős, két szakasz közötti áthajlások kapcsán, mint a kép-ernyőről, a nap-fény stb., stb., stb., ugyanis az adott poétikai jelenség, az enjambement, az iwiwnek az „együtt is vagyunk és nem is vagyunk együtt” érzését hordozza magában. Vagyis a vers a struktúrája és szövege, grammatikája magában rejtí mondandójának lényegét.

Mellesleg ha az iwiw emblémáját vagy bármilyen erős vizuális effektet a 10-15 éves diákok meglátnak, akkor ők nem a szöveget nézik, ezt sose felejtjük el, hanem az emblémát, az ikont. Ezért is fontos, hogy ma egy irodalomtankönyvben sok kép legyen, mert ők fordítva gondolkodnak már, mint mi. Először is nem a részből jutnak el az egész felé, tehát nem analogikus, nem deduktív a gondolkodásuk, hanem visszafelé irányul, tehát az egészlegesség felől bontják fel a világot, és csak ha az egész érdekes, akkor kezd el érdekelni őket a rész. Vagyis akkor jutnak el egy metaforához vagy bármilyen részértékhez, ha először a látott kép egésze vonzó a számukra. Csak akkor lesznek hajlandók elolvasni a szöveget, és a szövegnek a részeivel már csak akkor foglalkoznak. Következésképp a mai diákok – hogy tovább foglalkozzon vele – lényegében egyetlen kattintással kell meggyőzni arról, hogy amit lát, az érvényesen és hitelesen beszél a világról.

Mert nincs két kattintásnyi felesleges ideje senkinek, már nekünk sincs. Amikor azt mondjuk, hogy minden részecske elérhető egy kattintással, akkor tényleg és nagyon hangsúlyosan erről van szó, hogy egy kattintásra jöjjön az érdekesség, a motiváltság. A mai pedagógia ezen az egyetlen kattintáson múlik, és nem lehet összefűzni még kettőt sem, vagy nagyon ritkán – csak akkor, ha a motiváció rendben van, akkor jutnak el diákjaink a második, harmadik kattintásig. Ilyen például a *Babi néni strandra megy* című népmese-remix *A kőleves* című magyar népmeséből mixelve. A mai diákság jelentős részének gondolkodása ilyen; rettenete-

sen szeretik az efféle remix-típusú, újraalkotott, újrakevert (lehet, hogy a diszkók világából indult el a műfaj?) tudást és élménytartalmakat. Megnézik például *A kőleves* című népmesét, melyre még emlékeznek is gyerekkorukból, majd leveszik a hangját, és rögtönöznek rá egy új hangot. Egy teljesen abszurd szöveg hangzik el a közismert képsor alatt olyan szavakkal és kifejezésekkel, amelyeket a mai diákok használnak. Nem csoda, hogy ezek aztán a Babi-néni-film elkészülte óta kultuszszavakká, kultuszszintagmákká váltak. Innen jön például a „Cső, Babi néni, cső!” kifejezés, amellyel a gyerekek nap mint nap köszönnek az utcán... Ennek a remixnek már nyolcszázezer fölött van a letöltése a YouTube-on, ami azt jelenti, hogy talán minden magyar iskolás látta az alsó tagozatosoktól a felsőoktatásba járókig... Különösen örülök neki, hogy két egyetemista tanítványomat rá tudtam venni arra, hogy készítsen hasonlót „szorgalmi házi feladat”-ként, s ők megcsinálták *A kis Gömböc*nek a remixét, egészében saját, kreatív szöveggel (már ez is megnézhető a YouTube-on). Jómagam is akkor döbbsentem meg igazán egy hasonló esetben, amikor szembesültem vele, hogy az egyik hallgatómat évekig tanítottam, s egyetlen szemináriumi dolgozatot nem tudott volna megírni hármasnál jobbra, viszont végül készített egy olyan kisfilmet, amelyre két ötöst kell adni. Vagyis joggal mondhatjuk el, hogy korlátok közé szorítjuk a gyerekeket középiskolában, s az irodalomtanítás során is különböző klisékbe erőltetjük a tevékenységüket, s nem engedjük őket másfelé és másképpen gondolkodni. Ezt is át kéne alakítanunk, s például egy ilyesfajta kreatív szöveg- és mozgóképalkotásnak a lehetőségét is biztosítani lehetne az iskolában úgy, hogy arra „rendes” jegyet is kaphassanak.

Ám a *Babi néni strandra megy* szövege attól igazán érdekes a mi számunkra, hogy ugyanolyan, mint a posztmodern magyar költészet! Mert amikor Parti Nagy Lajos azt írja, hogy „hazám, hazám, te Mol, te Shell”, akkor ez poétikai értelemben hasonló nyelvi jelenség. Vagy amikor ekként fogalmaz: „mégiscsak egy nagy, ismeretlen / urna vendége voltam”. Tehát például a csonkolást, az arra való reflexiót, hogy a hiány miként idézi föl bennünk a *Bánk bánnak* vagy valamely más ismert szövegnek a jellegzetességeit, tartalmát, a gyerekek képesek megcsinálni zsigerből. Készség szinten bánnak úgy szövegekkel, ahogy mi sohasem, mert a mi szöveggépzetünk arisztotelészi, az „eleje, közepe, vége”-hármasság szent alapelvén nyugszik. A mai diákság szöveggépzete azonban teljesen más, és mi pedig a régít akarjuk rájuk erőltetni („bevezetés–tárgyalás–befejezés” stb.).

Nem számít ma még az oktatásban értékesnek más típusú szöveg, csak az, amelyiknek van eleje, közepe és vége. Hogy a szöveg belsejében

mondjuk milyen mozgások mennek végbe, az már nem is érdekes. Azt például alig magyarázzuk meg az iskolában, hogy Arany János a saját grammatikai hibáiból hogyan hoz létre poétikai értékeket, poétikai funkciókat. Például a *Tengeri-bántás*ban azt írja, hogy „Puha lábán nem teve kárt a talló”, ami természetesen úgy lenne helyes, hogy „puha lábában”. Ez egy nyelv belsejében történő morfológiai változás, vonzattévesztésen alapuló grammatikai metafora. – Babits mondta, hogy Arany „[n]em magyarul írt, hanem aranyul”. (Babits egyébként a másik, aki a grammatikai hibát poétikai funkcióval látja el.) Nézetem szerint Arany, Babits és a mai gyerekek a nyelv „roncsolás”-át, a nyelv megváltoztatását hasonlóképpen tudják alkotó tartalomként beépíteni munkáikba, s készség szinten képesek részévé tenni tudásuknak és kreatív műveiknek.

S így végül is eljutottunk a vitaindító kérdésekhez... A tudáshalmaz megszerzett módja kétségtelenül a hipertextuálisan rendezett lexikon. Önmagában mint találmány, a lexikon éppen attól érdekes, hogy hipertextusokat tartalmaz. A pdf pedig a legbiztosabban nyomtatható-küldhető formátum. S ne feledjük azt sem, hogy 2009 karácsonya volt az első karácsony, amikor – Amerikában – több e-book fogyott, mint nyomtatott papírkönyv. Ezt érdemes történelmi dátumként megjegyezni (ugyanúgy, mint mondjuk a nyomdagép feltalálásának a dátumát). Valójában Gutenberg ugyebár nem a könyvet találta fel, hanem – pontosabban szólva, egyben a Wikipédia szerint :) – „a mozgatható betűelemekkel való könyvnyomtatás”-t. A könyv lényege ugyanis nem a nyomtatás, hanem az, hogy oda-vissza lehet keresni benne bizonyos tartalmakat, és valójában az, amit most csinálunk a digitalizációval, nem más, mint ennek a kereshetőség-lehetőségnek a sokszorosára való felgyorsítása. A digitalizáció nyilvánvalóan sokkal gyorsabban kereshetővé teszi a nyomtatott formát.

De lépünk tovább a „mentés másként”-gondolat kapcsán! A *Szondi két apródjára* minden jelenlévő emlékszik.⁴ Úgy szoktuk tanítani, hogy a hazafiság, a hazaszeretet balladája, melyben a török követ nem tudja meggyőzni az apródokat arról, hogy Alit dicsőítsék stb. stb., párhuzamos szerkesztés jellemzi, s talán még Petőfi is megjelenik benne a végén. Ez egy szigorúan leíró jellegű, meglehetősen pontos, klasszikus műértelmezési „algoritmus”. Hogy kell azonban másként menteni a *Szondi két apródját*? Csak arra szeretnék biztatni mindenkit, hogy gondolja tovább a szöveget. Tehát, hogy a *Szondi* elsősorban az önmegőrzésről szól, arról, hogy az identitásától megfosztott én miképpen tárulkozik fel a másik számára, a világ számára, és hogyan menti meg önmagát, a másikat, a világot. Hogy mit jelent a hallgatással való közlés, milyen lehetőségei van-

nak a megértésnek, mit jelenthet az a mondat, hogy „a nézőpont- és idősíkváltásokkal kifejezett viszonylagosság poétikáját alkotja meg Arany”. Engem az utóbbi időben például ez érdekelt legjobban: amikor a 14. versszakban arról van szó, hogy teljesen összekeveredik minden eddigi szólam, és már nem is tudjuk elkülöníteni, hogy a török követ saját magát idézi, Alit idézi vagy Szondit, aki azt mondta, hogy... Tehát egy olyan bonyolult sűrítettségű narratív szövegréteg-halmaz teremtődik meg, amelyet már-már nem tudunk visszabontani. Egy annyira sűrű gombolyag, amelyet nem lehet kigombolyítani, és ettől jön létre az emberben az az érzés, hogy itt valami egészen új minőség születik meg a magyar költészetben, a nyelv egy olyan különös (el)rendezettsége, amelyre addig még nem volt példa.

De nemcsak a kifejezőmód egyediségével, hanem a vers tematizációjával is radikális újító Arany. „Lány-arcotok a nap meg nem süti nála; / Sátrában alusztok, a szélről is ó...” – mondja a szöveg, melyből nyilvánvaló, hogy a versben megjelenik a homoszexuális fenyegetettség is, tudniillik, hogy Ali a kiszolgáltatottjaivá, prostituáltjaivá szeretné tenni a két fiút. Ez a végső kérdés, hogy még a nemi identitásuktól, nemcsak a házától, nemcsak az életüktől, hanem a nemi identitásuktól is meg akarják fosztani őket – akik éppen most válnak felnőtté és férfivá: egy nagy-nagy döntés meghozatalával, hogy nem adják el magukat, hanem életük árán is megírják, eldalolják Szondi példázatos történetét.

Ezért a *Szondi* mindenekelőtt ars poetica. A költő és az ember vállalásáról és hitvallásáról szól, arról, hogy bizonyos helyzetekben tud-e, mer-e igazán önmaga lenni, aki nem hátrál meg, aki az életét is feláldozza, ha szükséges stb. stb. De nagyon izgalmas itt az a kérdés is – további példaképpen –, hogy a *Kapcsolat könyv* nyitó pozíciójában található a *Szondit* a modern Arany-költészet emblémájaként is olvashatjuk; mint például Adytól a „Google és Magoogole fia vagyok én”-t...

„Másként mentett Szondi” Kő Pál szarkofágja is Drégelypalánkon.⁵ Ennek figuráiban a művész pontosan képes megmutatni, hogy az egyes szám és a többes szám hogyan játszik egybe a magyar nyelvben (furcsa módon a két apródnak három lába van összesen, pontosabban nem tudjuk megmondani, hány lábuk van, illetve azt is látjuk, hogy egy lantjuk van... vagyis még azt sem tudjuk pontosan megmondani, ha hétköznapi logikával közeledünk a vershez, hogy egyáltalán hány lantról beszél a költő a versben...)

A két ember eggyéválásának különleges módozata, költői, nyelvi bravúrja jelenik meg a versben (és a szoborban), amely párját ritkítja a ma-

gyar költészetben. Az a lényeg azonban, hogy ezt szavakkal meg tudja mutatni, elmondhatóvá teszi a költő, tudniillik azt, hogy ők ketten vannak és mégis egyek. A nyelvi jelek belső struktúrájában rejtje el azt a tudást, tapasztalatot, hogy gondolhatjuk ketten akár ugyanazt is a világról, vagyis hogy az emberi létezés lehetséges nemcsak a gyűlölet, a nézeteltérések mentén, hanem az azonosságok mentén is. És ebből születik meg az a döntés a vers elbeszélte szituációjában, hogy mielőtt még felnőttünk volna, van annyi erőnk, hogy meghaljunk a hazánkért.

A nyelv egy olyanfajta újraértelmezésének juthatunk a birtokába Arany segítségével, mely azt bizonyítja, hogy a mai diáknyelv jobban hasonlít a költői nyelvre, mint az, amelyet mi – az idősebb generációk – használunk. Az egy-két éves gyerek, akinek számára még nincsenek nyelvi korlátok, olyan gyönyörűeket mond, amikor elkezd beszélni, amelyeket a költők sem tudnak írni. Tehát az „olvasás másként” azt jelenti, hogy örömolvasásra van szükség, gyorsolvasásra, nyitott olvasásra, s hogy épületeket és képeket is olvasni kell – mint mondja Gadamer –, hogy dinamikus olvasással az egész világot kell olvasnunk... stb., mert az olvasás nem más, mint világ- és egymásértés. Legalábbis ezeknek az esélyt adja a kezünkbe, ezért oly fontos az emberiség számára.

Végül egy példát is szeretnék mondani arra, hogyan lehet másként olvasni, értékeket másként menteni. 2008. márciusában rendeztünk egy negyvennyolc órás felolvasást annak emlékére, hogy Széchenyi István Szombathelyen érettségizett 200 éve. Megdöbbsentett bennünket, hogy a hangos, közösségi olvasás milyen hatással lehet az emberre. Elmentünk Döblingbe, ott ült a buszon negyvennyolc egyetemista – 18 óra 48 perckor kezdtük természetesen... –, és negyvennyolc órán keresztül folyamatosan olvastunk hangosan – felváltva, 2-3 percnyi részleteket, főleg reformkori magyar szövegekből. Sopronban és Kőszegen aludtunk, így érkezünk Szombathelyre, ahol a városi ünnepség részei voltunk, végül pedig Széchenyi emléktáblájánál fejeztük be azzal, hogy felolvastuk a negyvennyolc tanár, kolléga és diák nevét, akik részt vettek ebben a gyönyörűségben. Katartikus élmény volt, szakmailag is rádöbbsentett arra, hogy ez is egy úgymond „menekülési útvonal”, mert a kreatív íráson, a drámapedagógián keresztül a hangos közösségi olvasásig sok-sok menekülési útvonal lehetséges – ma még legalábbis – az irodalommal foglalkozók számára.

Pomáz és Szombathely, 2010. május 21–június 1.

JEGYZETEK

- 1 Elhangzott a *Gutenberg- és az E-galaxis új kibívásai* című konferencián Pomázon 2010. május 21-én, illetve „*Mentés másként*”. Az *irodalomtanítás digitalizációja* címmel megjelent a Polisz, 2010. nyári számában, a 12–18. oldalon.
- 2 Vö. 55. oldal!
- 3 Azóta már a sorozat mindegyik darabja megjelent, a hozzájuk tartozó tanári útmutatók pedig a kiadó honlapján olvashatók: www.kronikanova.hu
- 4 Lásd ehhez kötetünkben a *Nézőpontváltások és beleír(ód)ások a Kapcsos könyv első szövegében* című tanulmányt a 19–27. oldalon!
- 5 A szobor fényképét lásd e könyvben a 24. oldalon!

KISIMÍTANI A MINDENSÉG HOMLOKÁT

Jegyzetlapok egy tanári segédkönyvből¹

(BEVEZETÉS) Tankönyveim nem utolsósorban azzal a szándékkal készültek, hogy segítsék a diákokat – Google és MaGoogle fiait :) – és a tanárokat a kulturális jelrendszerváltás „rögös” útján. A digitalizáció térnyerése megkérdőjelezhetetlen. Szerencsére a középiskolák többségében már szinte korlátozás nélkül elérhető az internet, sőt, sok helyen az osztálytermeket digitális táblákkal szerelték fel. Az irodalomtanítás jövője nagymértékben azon múlik, hogy a pályán lévő tanárgenerációk mennyire lesznek hajlandók használni a digitális emlékezeti tárákat, mennyire vonják be azokat, illetve az egyes korosztályok nyelvi és kommunikációs eszközeit (mobiltelefon, számítógép, tablet, digitális tábla stb.) és játékait a tanításba.

(„GONDOLTAM FENÉT!” – ARANY JÁNOS) Könyvünk első negyede, vagyis az első 70 oldal a lehető legáltalánosabb bevezetés szeretne lenni diákjaink számára az irodalom világába. Sőt, inkább egyfajta „becsalogatás”, amelynek 27 órája után – reménykedjünk benne – ők elengedhetetlen vágyat éreznek majd az irodalommal való foglalkozásra :). Ehhez Arany János fejezetcím-mondata bizonyosan a segítségünkre lesz.

Bizonyosnak látszik az is, hogy a bevezető fejezet, az első 20-30 óra egy-egy osztály életében későbbi irodalomtanításunk eredményessége szempontjából meghatározó jelentőségű. Ha ugyanis sikerül felkeltenünk az érdeklődést a betűkbe, a leírt szavakba rejtett világok szépségéről, akkor már megtettük, elértük a legfontosabbat, amit egy magyartanár a szakmai életében valaha is megtehet és elérhet.

Ha azonban nem sikerül kellő mennyiségű (számukra is megengedett!) kreativitással és humorral – valószínűleg ez a két legfontosabb eszköz a gyerekek megnyerése érdekében! – rávinnünk őket arra, hogy olykor az általunk értékesnek tartott irodalmi műveket is (el)olvassák, akkor minden törekvésünk kárba vesztett próbálkozás lesz.

(A KÉPEKRŐL) A tankönyv nagyon sok képet tartalmaz, ezek jelentős része saját fotóm. Szeretnék ezzel egyfajta mintát is adni, mondván, hogy bárki a saját környezetében tud hasonló képeket készíteni, s ehhez

nem is kell olyan nagy dolgokat megtanulni, csak olyasmiket, mint a 'nézőpont', a 'perspektíva', a 'képkivágás', a 'horizont', a 'mélységelesség', a 'zoom' fogalma stb.

Remélhetőleg ezáltal gyerekeink megérezhetik annak ízét, hogy a fenti kategóriák megváltoztatásával mennyire más jelentést kaphatnak akár ugyanazok a dolgok is a körülöttünk lévő világból. Közeledjünk egy épülethez, egy fatörzshöz, egy szoborhoz, egy kicsi virághoz, szemmagasságunk és a távolság, továbbá a fényviszonyok ugyanazokat a tárgyakat, növényeket ezerféle jelentéssel ruházhatják fel; mely jelentések természetesen minden emberben egyedi módon jelennek meg. Ezek a jelentések, érzések valamelyest azonban hasonlítanak is egymásra, hiszen a nyelv segítségével meg tudjuk nevezni őket ('barátság', 'szerelem', 'hűség', 'gyűlölet' stb.).

A szépirodalom pedig éppen arra való, hogy a „dolgok” azonos és különböző vonásait ne csak megjelölni, hanem megnevezni is segítsen. Hiszen valamennyien ugyanazt érezzük a szívünkben (természetesen valójában nem ott, hiszen ez is egy metafora, mint tudjuk, ám gyermekeink számára érzékletesen elmagyarázható így a szókép lényege), de mégsem egészen ugyanazt. Tudjuk, hogy érzelmeink sem mások, mint különböző kémiai reakciók sorozatai az agyban, hormonok és vegyületek találkozásai, ám ezeket a legegyszerűbben leírni még mindig csak hangjegyek, (e)csetek és versbetűk segítségével képes az emberiség... (legalábbis ha az a célja a leírónak, hogy minél többen megértsék őt).

A dolgok tőlünk függetlenül is léteznek, de értelmet, jelentést csak mi tudunk adni nekik. S eme értelem- és jelentéstulajdonításnál nincs szebb, elevenebb és értelmesebb tevékenység a Földön...

(EGY MONDAT AZ ESZTÉTIKAI ÉRTÉKRŐL.) Mindvégig érdemes szem előtt tartanunk, hogy valójában az irodalomtanítás egyik legfontosabb kérdésénél, az ízlésformálásnál tartunk, amikor beszélgetünk gyerekeinkkel; hisz aligha érdemes többre törekednünk munkánk során, mint hogy segítséget adjunk tanítványainknak ahhoz, hogy életük során majd bármikor el tudják dönteni a szövegekkel való találkozásaik alkalmával: amivel éppen megismerkedtek, az esztétikailag értékes vagy kevésbé az.

(ÉLMÉNYKÖZPONTÚ IRODALOMTANÍTÁS) Aki benne él a világban, s értő szemmel nézelődik is, aki értő értelemmel olvas képet, tárgyat, kottát, épületet, szobrot vagy betűt, annak tudatában és lelkében minden addig létező és ezután megteremtődő dolog, gondolat és érzelem egyszerre van jelen.

Erre épít irodalomtanítás-módszertanunk élményközpontú, asszociatív és elidőző jellege. Szeretnénk felszínre hozni a bennünk lévő (gyerekkori) érzelmi élményeket, újakkal frissíteni azokat, vagyis szeretnénk az irodalom segítségével kicsit otthonosabbá válni a végtelen időben és a végtelen terekben.

(ANTIKVITÁS) Régi korok anyagának tanítása igen nehéz feladatot ró a magyartanárokra. S ezt az eleve nem könnyű kihívást tovább „súlyosbítja”, hogy a megértetni vágyott időszak kultúrája, nyelve, kódrendszere egyre távolabb kerül a ma élő emberétől. Az idő-hidakon való átlépés szándéka pedig olykor egyenesen légtornász-mutatványokra kényszerítik a katedra innenső oldalán ülőket...

(BAROKK) A pompában gazdag korszak meglehetősen távol áll mai gondolkodásunktól, ám monumentalitása, (túl)díszítettsége nemcsak öncélú tud lenni, zenéje pedig valószínűleg felülmúlhatatlan az emberiség történetében. (Akár érdemes erről a kérdéstről vitát nyitni az osztályban: Bach vagy a Beatles tett nagyobb hatást a civilizációra?)

Pázmány Péter és Mikes Kelemen szövegei biztosan csak mértékkel adagolhatók diákjaink számára. Sajnos ma már Mikes humora is nehezen „jön át”. A két nagyszerű szerző szövegeinek indázása, terjengőssége e rövid mondatos korban igencsak régiesnek tűnik. Nem csodálkozhatunk ezen, annyit viszont tehetünk, hogy igyekezzünk minél többet átmenteni mindkettejük világából e most fennállóba.

(TÖMÖRKÉNY) Tömörkény István *Csata a katonával* című novellája szimbolikusan „összefoglalja” a tankönyvben eddig szereplő anyagot. A „0.” rész művészetelméleti kérdéseit (valóság és képzelet viszonya, teremtett világok keletkezése a szépirodalmi művekben stb.) tréfásan, szeretettel ábrázolja-magyarázza egy hétköznapi ember történetén keresztül. (Később keletkezik ugyan, de klasszikus boccacciói novella.)

Talán arra világítanak rá gyerekeimmel együtt egy tanári felolvasást követő beszélgetésben leginkább, hogy az ember mennyire gyarló is tud lenni, mennyire esendő (lásd Shakespeare drámáit és Pázmány szövegeit is!), s mennyire szüksége van a megbocsátásra-megváltásra (pl. Janus Pannonius versei, Bach zenéje, Mikes fiktív levelei).

S persze arról is kellene velük beszélgetni, hogy a szülők-tanárok és az ő nemzedékeik sok mindenben különböznek, s egyre távolodnak egymástól, a legfontosabb emberi értékek tekintetében azonban mégiscsak

kell, hogy legyen esélyünk a megértésre. Ebben segíthet bennünket az irodalom: mert például egy ilyen novella megismerésével önmagunk megismeréséhez juthatunk közelebb.

Végül pedig rákérdezhetünk, ha úgy alakul a hangulat, persze csak költőileg: „Mindig, minden dolgunk rendben volt és van az őszinteség körül...?”

S befejezésül talán még arról is beszélgethetnénk, hogy az emlékezés az egyik legfontosabb kötelesség és erény, a szeretet és a megbocsátás mellett.

Ha ez így van, akkor pedig már mindegy is, hogy ez antik harmóniákban, reneszánsz sokféleséget tükröző mondatokban vagy barokkosan pompázó mondatokban szól a vers, az elbeszélés, a dráma. A lényeg, hogy a fontos dolgokról tudjunk, tanuljunk meg beszélni – s ezt legfőképpen a műalkotásokból tanulhatjuk meg, melyek részei az emberiség közös emlékezetének. Őrzik mindazt, ami szép volt és jó volt, s figyelmeztetnek arra, ami sikertelen, kudarcos és szomorú.

Választani, dönteni azonban mindig nekünk kell – itt és most, a mindenkori egyetlen jelenben.

(A MÍTOSZOK) E történetek tanításakor vegyük figyelembe, hogy tulajdonképpen olyasmiről beszélünk, olyasmit tanítunk, amely manapság nagyon divatos a gyerekek világában. Akár az internetes játékokat, akár a Walt Disney-filmeket, akár a *Harry Potter*-sorozatot, a *Csillagok háborúját* vagy a *Gyűrűk Urát* tekintjük, mindezek a történetek az antik mítoszok alapformáira, viszonyaira és dramaturgiájára mennek vissza. (Csak azok sokkal érdekesebbek voltak, mert akkor még csak a mítoszok jelentették az emberek számára a lehetséges világmagyarázatokat – tehetjük hozzá fejtegetéseinkhez az órán.)

(BALASSI BÁLINT) Mint nagyon modern költőt szeretnénk „eladni” öt tankönyvünkben a diákok számára – azzal a nem egészen komoly, de nem is komolytalan megfontolással, hogy ő az, aki akár még „plázaköltő” is lehetne... Arra mindenképpen jó kell, hogy legyen e hasonlat, illetve a közölt plázakép, Cseh Tamás-fotó és Lackfi János-vers, hogy ismét elhitesse gyermekeinkkel: a civilizáció és a kultúra története során a dolgok lényege – főképpen, ami az emberi viszonyokat illeti – alig, legfeljebb a dolgok formája változik. Majdnem mindegy, hogy egy végvárban vagy egy bevásárló-központban csücsülünk délutánonként, esztétikai szempontból az a kérdés, hogy a megszólaló ember – a dalnok, a költő – ké-

pes-e hitelesen megragadni az „ücsörgők” lelkében zajló folyamatokat; hogy az elbeszélő én tudja-e mélységesen ábrázolni és szép szavakkal elmondani mindazt, ami bennünk zajlik.

Az *Ember és Isten* címmel olvasható esszé arról szeretne beszélni, hogy az Istenhez való viszony hogyan alakul át a reneszánsz életszemléletben, s azt szeretné sugallni, hogy ez mennyire modern életérzés: mindenkinek magának kell személyes viszonyt kialakítania a transzcendenssel, nevezze ezt akár Istennek, Buddhának, Allahnak, Zeusznak, akár csodának, akár földöntúliságnak stb.

A *Bocsásd meg, Uristen...* kezdetű vers pontosan megmutatja, hogy hogyan is képzei Balassi az ő Istenhez való viszonyát... (majdnem cinikus, talán inkább humoros felfogása biztosan kommentárra ingerli a gyerekeket – akár írassunk házi feladatként internetes kommenteket e négy sorhoz!)

Balassi az első költőnk, akinek életművét hálózati kritikai kiadásban meg tudjuk tekinteni, vizsgálni. Jó ez a magyartanároknak, mert így sokkal könnyebben, élvezetesebben megtaníthatják a „kritikai kiadás” fogalmát, illetve azt mutathatják meg – egy digitális táblán például –, hogy egy vers végső formája miképpen alakul ki; azaz hogyan is dolgozik a költő az „ihletre várakozás” közben...²

Az *Egy katonának* talán a legismertebb Balassi-vers; a megszokottól kissé eltérő értelmezést kínálunk. Orbán Ottó- és a már említett Lackfi-szöveg közé ékelve láthatjuk: Balassi semmivel sem ősdibb, mint a poszt-moderneknak. Élet és halál dolgai érdeklik őt is, becsület, helytállás, természet- és emberszeretet – vagyis az élet maga, minden savával-borsával együtt; ez a lázas izgalom az a valami, amely ma tőle talán a leginkább megtanulható. Annak az embernek az öröme, aki minden reggel úgy kel föl, hogy lehetséges: ez a napja lesz az utolsó. S még azt sem, tudja, már reggel vagy csak délután jön a hirtelen halál... Ezért minden percben a teljességet szeretné megélni.

A Holdra szálló úrhajósok, a Kolumbusz Kristófok, az Amundsének, a Hillaryk útja ez: azoké, akiknek másképpen kel fel a Nap, akiknek másképpen fénylik a szemük ott a mélyben, legbelül. Balassi is közéjük tartozott. Az első tudott lenni valamiben, amiben elsőnek lenni nem kisebb dicsőség, mint a hazát védeni az utolsó csepp véréig: ez pedig nem más, mint a magyar nyelvű költészet.

Őutána költőnek lenni már könnyű. Előtte tetszettek volna verset írni – mondhatnánk tréfásan, de akár írathatunk is diákjainkkal ilyen kísérleteket! –, akkor, amikor még nem volt minta, nem volt semmilyen elképzelhető modell...

Balassi volt az, aki ezen a nyelven először adott formát a végtelennek, miközben „a Nap felé tartó sasokkal” (Berzsenyi) társalgott életről és halálról. Úgy tudott szenvedéllyel szeretni, hogy a szeretett lényben ön maga hirtelen elmúlását is benne értette. Mindent azonnal akart adni, egészben, csorbíthatatlanul.

Fejezetünk külön érdekessége a Babits által írott, tankönyvben még meg nem jelent Balassi-életrajz részlete. Fontos a szöveg és a kézírás egyaránt, s az is lényeges lehet, hogy az érdeklődők a megadott ItK-számban utánanézhettek a részleteknek.³

A *Ráadás*-fejezetben Kovács András Ferenc egyszerre utal Balassira és Rimayra. Ha az utóbbi költő többet nem tett volna, mint a szöveg utolsó kifejezését – „Tört csipkéből tekert gúzs” – adta volna csak a magyar költészetnek, már ezzel beírja nevét az örökkévalóságba. Hiszen keresve sem találhatunk szebb metaforát a költészetre, mint éppen ezt.

Dürer *Apokalipszis*-metszete zárni is igyekszik Balassi-fejezetet, de nyitja is a következőt: a Zrínyiekét, akik nem kevésbé hősi módon adták életüket a hazának. S az utód abban is hasonlít nagy elődjéhez, hogy a költészetet szintén mintegy csak „mellékes” tevékenységként művelte. Egy pillanatra sem jutott eszébe, hogy összetévessze az igazán lényeges dolgokkal... (Lehet, hogy ma ez az, ami vele kapcsolatban leginkább megtanítható: egy értelmiségi magatartásmodell halhatatlan példázata?)

(ZRÍNYI) Kovács András Ferenc versével folytathatjuk a Balassinál ab-bahagyott evokációkat, parafrázisokat, majd egy meglehetősen érdekes kép (Csontváryé Zrínyi kirohanásáról) s annak nem kevésbé különös értelmezése következik (Garaczi László szövege). Mindkét művész szakít az eddigi Zrínyi-képpel, és megpróbálják őt egy kicsit másfelől tekinteni; nehéz kimondani, de be kell látnunk, hogy a hős ironikus felhangokat kap a festményen és a szövegben is. Így talán nem is meglepő, hogy Michail Stebiok, horvát szobrászművész alkotása is tartalmaz egyfajta iróniát (kissé furcsa a szigetvári szobor „mérétezés”-e, nem egészen természetesen testarányai).

Bízzuk a gyerekek találkonyságára mindezek alapján a modernség Zrínyihez való viszonyának értelmezését!⁴

...Ezért például a Zrínyi-fejezet akár visszafelé is tanítható, az utóélet felől. Vagy akár egészen a végéről, Méhes Károly keményen szarkasztikus, önironikusan posztmodern verse felől – *Nínó avagy az adriai tengernek szirénája*. Sőt, innen talán könnyebben érthető lesz a horvát szobor, a Garaczi-szöveg és a Csontváry-kép iróniája is!

A *Ráadásban* közlünk a *Szigeti veszedelemből*. Ennyi talán még érdeklődéssel áttekinthető s megmenthető belőle (megint mondjuk: „másként”)...

A 190. oldali, Kassák modorában készült Zrínyi-szobor bizonyára komolyabb vitát fog kiváltani az osztályban – de mi örülünk neki, hogy ennek kapcsán ismét van módunk beszélni arról, hogy a művészet nem a valóság utánzása, hanem minden műalkotás teremtet világ, amely új (forma)nyelvet hoz létre. S hogy a műalkotásnak nem „használtania” kell a valóság egészére és/vagy annak részleteire, hanem a maga törvényei szerint kell mondania róla valamit. A saját autonóm nyelvén. Modellálja tehát a valóságot, de nem utánozza! A műalkotásnak nem az a kritériuma, hogy értjük-e a megszokott nyelvi és egyéb jelrendszereink segítségével, hanem éppenséggel az a „mi kritériumunk”, hogy képesek vagyunk-e felfogni, megteremteni magunkban azt az új nyelvet, amelyen az adott műalkotás hozzánk beszél. – Ez a szobor elsősorban talán a hadvezér Zrínyi különbségéről (sic!) és a költő Zrínyi eredetiségéről szeretne valami fontosat elmondani – a maga eszközeivel: néhány alapformára s két alapszínre csupaszítva a világot. (Mellesleg ne feledjük: az egész digitális világ a kettes számrendszeren alapuló kódoláson nyugszik!)

A ma irodalomtanítását csakis a ma horizontjából tekintve tudom elképzelni; vagyis a Zrínyi-fejezet mellett a tankönyvnek még számos helyén magam is utalok a kortárs irodalomra – s az élőfejben végig Örkényszöveg fut, ezzel is jelezve, hogy a régieket is a ma „szemüvegén” keresztül szemlélve olvassuk-tanuljuk!

(SZÍNHÁZ ÉS DRÁMA) A fejezetet kezdhetnénk-e mással, mint a Shakespeare-től vett idézettel?

„Színház az egész világ,
És színész benne minden férfi és nő:
Fellép s lelép: s mindenkit sok szerep vár”

(Shakespeare: *Abogy tetszik*
– fordította Szabó Lőrinc)

„Isten másodszülöttjé”-nek tárgyalását könyvünkben megelőzi ugyan Szophoklész, de én magam nem ragaszkodnék feltétlenül e sorrendhez. Lehet, hogy éppen ennek kapcsán tanítanám meg, hogy a diák és a tanár a tanítási folyamatban legyen éppen olyan bátor, mint a színész és a rendező. Ők ugyanis mindig arra törekednek, hogy a maguk korához igazít-

sák régi idők drámáinak szövegét és az azokban megjelenő problémahalmazokat is. (Közbevetőleg kérdezzük, vajon miért is van az, hogy miközben a magyartanárok efféle adaptációkat tanítanak, aközben ők maguk még azokat a lehetőségeket sem használják ki szabadon, amelyekre a *Kérettanterv* is lehetőséget ad?)

Korábban nagy port vertek fel a farmeres *Hamlet*-előadások, ma ez már szinte színházi közhelynek számít. De mikor merészkedne egy magyartanár például arra, hogy Arany János fordítását „felülbírálván” új fordítással kísérletezne diákjaival valamely *Hamlet*-részletet illetően? Vagy hogy a *Hamlet* helyett ne a *Romeo és Júliát* tanítsa, hanem a *Szentivánéji álmot*...?

Meggyőződésem szerint nincs más út az irodalomtanítás, a magyartanárok számára a jövőben, mint a radikális bátorság. Igen, olyan bátorinak kell lenni a katedrán, mint az *Antigonét*, a *Romeo és Júliát* vagy a *Tartuffé*-ot adaptáló színészek és rendezők voltak és lesznek a jövőben is.

(ROMEO ÉS JÚLIA) Kétségtelen, hogy ez az emberiség egyik legszebb története. S talán ez az egyetlen mű ma már – sajnos –, amelynél nem teher még az sem, ha „kötelező olvasmány”. Gondoljunk bele: Júlia a fikció szerint ugyanannyi idős, mint a velünk szemben a padokban ülő gyerekek! (De jó lenne, ha legalább a drámákkal fogalkozó órákon nem egymás mögött és a tanárral szemben ülnének a diákok, hanem kör alakban elrendezve!)

Nemcsak az életkorok és a cselekmény pörgése, a véletlenek hihetetlenek ebben a drámában, hanem az egész egy olyan, minden elemében valószínűtlen történet, amelynek mégis minden pillanata a helyén van, mégpedig azon az helyen, ahonnan egyetlen tér-idő-pillanattal sem mozdítható odébb.

(BÚCSÚZÓUL) A lényeg az volna a négy középiskolai évben, hogy valamifajta személyes, őszinte viszony alakuljon ki diákjainkban az irodalom iránt. Mondhatnánk nekik búcsúzólul:

– Legyen legalább egy-két versünk, drámánk, regényünk, amelyet szeretünk, s elraktározunk a hátizsákunkba akkor is, ha utunk később majd az irodalomtól távol eső vidékekre vezet. Mert így mindig találunk e távoli tájakon is kapaszkodókat, s ha muszáj, hát mindig lesz hova visszatérnünk.

(KÁNYÁDI) A tankönyvsorozat Kányádi Sándorral kezdődik és zárul, s a két idézet között legfőképpen mindvégig az írásról, a beszédről, a betűkbe rejtett értelemről van szó.

Arról, hogy „...minden egyformán fontos, mert minden csak az érzéstől lesz fontos, mellyel szemügyre vesszük a világot.”⁵

Az író, a költő pedig arra törekszik, hogy ezeket az érzéseket, gondolatokat betűkké, mondatokká rakja össze. Értelmes emberi szavakká. Melyek által mégiscsak kisimulhat néhány ránc a mindenség homlokán.

Szombathelyen, 2011 augusztusában–szeptemberében

JEGYZETEK

- 1 Az „előszövegek” *irodalom_09* című középiskolai irodalomtankönyvemhez készültek (Krónika Nova, Bp., 2011). Olvashatók a Krónika Nova Kiadó honlapján (www.kronikanova.hu), illetve megjelentek az alábbi kötetben: *Gyermekkönyvek vonzásában – esszék, tanulmányok – Komáromi Gabriella 70. születésnapjára*, szerk. GOMBOS Péter, LIPÓCZI Sarolta, POMPOR Zoltán, Bp., PONT, 2011, 143–155.
- 2 Lásd itt: *Balassi Bálint összes verse. Hálózati kritikai kiadás*, szerk. HORVÁTH Iván és TÓTH Tünde = <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/> [2012. 01. 27.]
- 3 Könyveimben – az általános szokástól eltérően – nincsenek alkotói életrajzok. Ennek oka főképpen elvi – az életrajzot nem tartom az irodalomtanítás non plus ultrájának, sem céljának, de még fontos eszközének sem –, másrészt gyakorlati: helykímélés, hiszen az interneten hosszabb és rövidebb életrajzok pilanatok alatt elérhetők.
- 4 Tankönyveim szándékosan és hangsúlyosan tartalmaznak lezáratlan kérdéseket, illetve kutatási témákat – szerzői szövegben vagy feladatban egyaránt. Szándékom, hogy a diákok lássák: nincs végleges műértelmezés, továbbá az irodalomtudomány is egy éppen olyan tudomány, mint bármelyik másik: soha nincs vége, soha nem lehet befejezni – s talán éppen ettől szép a vele való foglalkozás :).
- 5 M. S., *Vendégjáték Bolzanóban*, Bp., Akadémiai–Helikon, 1991, 23.

Lelőhely: <http://sourceforge.net/dbimage.php?id=80179> [2011. 09. 04.]

MIÉRT A GÖMB?

*„Valószínűleg az élet is gömbölyű.”
(Van Gogh)*

„...ÉS MÉGIS MOZOG A FÖLD”
avagy az irodalom és a világegész¹

Az irodalom a kezdetektől fogva abban segítette az embert, hogy megértse létezésének szükségszerű végességét. Ehhez kézenfekvőnek látszott a Föld mint anyag és mint égitest metaforájának felhasználása. Először termést hozó „anyaföld”-ről beszéltek a munkadalok, versek, majd az eposzok, Galilei és Kopernikusz után azonban egyre inkább mint égitest is tárgyává vált a Föld az irodalomnak.

A ma világszerte egyik legismertebb író, Umberto Eco pedig egyenesen a Föld forgását bizonyító szerkezetet avatta népszerű regénye fő szimbólumává (*A Foucault-inga*, 1988).

Korábban nálunk Jókai Mór írt a dolgozatunk címűl is választott megállapítást felhasználva egy egész regényt. De ha tovább szemlélődünk íróink, költőink remekművei között, több olyan alkotást is találunk, melyek a Semmivel és a Mindennel vetnek számot. Csokonaitól József Attiláig valamennyi jelentősebb alkotónk elmondja, versbe fogalmazza a végességgel és a végtelenséggel – így gyakran a Földdel – kapcsolatos nézeteit.

„Látod-e, mely kicsiny itt a föld, félrésze vizekkel
Béfglalva setét zóldes, félrésze világos,
S mint félérésű citrom hintálva tulajdon
Terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán.”

(Csokonai Vitéz Mihály:
Dr. Földről egy töredék – részlet)

Vörösmarty Mihály 1847-ben írott sorai (*Az emberek* – részlet) pedig a mindennapi viselkedésünkből még hiányzó, gyűlölködés elleni tettek és az igazi, átgondolt környezettudatosság hiánya miatt talán soha nem voltak annyira érvényesek, mint ma:

„Az ember fáj a földnek; oly sok
Harc- s békeév után
A testvérgyűlölési átok

Virágzik homlokán;
S midőn azt hinnők, hogy tanul,
Nagyobb bünt forral álnokul.
Az emberfaj sárkányfog-vetemény:
Nincsen remény! nincsen remény!”

A modern ember életérzését megfogalmazó, szállóigévé vált sorokat – immár a XX. században – majd Ady Endre írja meg a végesség–végtelenség, rész és egész kérdéseiről szólva *Kocsi-út az Éjszakában* című, halhatatlan költeményében (részlet):

„Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.”

Kosztolányi Dezső pedig szinte tréfás öniróniával fogalmaz, amikor a múltba tekint, s arra az örök filozófiai kérdésre keresi a választ, hogy a világ vajon csak egyfajta belső élménye a szubjektumnak, vagy tőle függetlenül létező valóság (*Ének a semmiről* – részlet)?

„Pajtás, dalolj hát, mondd utánam:
Mi volt a mi bajunk korábban,
hogy nem jártunk a föld porában?
Mi fájt szivednek és szívemnek
Caesar, Napoleon korában?”

József Attila *Eszmélete* lesz ugyanebben az évtizedben – 1930-as évek – az egyik legszebb összegzése irodalmunkban az önsorsával számot vető ember boldogságkeresésének. A költő abban is reménykedik, hogy az ember ebben a szép küzdelemben soha nincsen, mert soha nem maradhat egyedül (részlet):

„Földtől eloldja az eget
a hajnal s tiszta, lágy szavára
a bogarak, a gyerekek
kipörögnek a napvilágra;
a levegőben semmi pára,
a csilló könnyűség lebeg!

(...)

Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat...”

De más tartalmak kifejezésére is alkalmas eme szimbólumrendszer. A Tankcsapda együttes – Lukács László – értelmezésében és dalszövegében például Föld és Ég mozgása és végtelensége elsősorban a szerelemmel kapcsolatos (*Föld és ég* – részlet):

„Se a Föld, se az Ég, se a zöld, se a kék,
Se a Nap, se a Hold, nélküled nem olyan, amilyen volt.
Se a Tűz, se a víz, se a szag, se az íz,
Se a jó, se a rossz, nyugalmat
Nincs már, ami hoz, nincs már, ami hoz.”

A legszebb és legteljesebb megfogalmazást azonban valószínűleg az örökké fiatal költő, Petőfi Sándor adta abban az elbeszélő költeményében, amely egy olyan emberről szól, aki krisztusi sorsa vállalásával mindent feláldozott a saját életéből az emberiség boldogulása érdekében (*Az apostol* – részlet):

„A szőlőszem kicsiny gyümölcs,
Egy nyár kell hozzá mégis, hogy megérjék.
A föld is egy gyümölcs, egy nagy gyümölcs,
S ha a kis szőlőszemnek egy nyár
Kell, hány nem kell e nagy gyümölcsnek,
Amíg megéri? ez belékerül
Évezredek vagy tán évmiljomokba,
De bizonyára meg fog érni egykor,
És azután az emberek belőle
Világvégeig lakomázni fognak.”

JEGYZET

- 1 Előadásként elhangzott a *Még mindig forog a Föld...?* című, a Foucault-ingakísérlet újrendezése alkalmából szervezett konferencián a szombathelyi Székesegyházban, 2010. október 19-én. Bővített formában megjelent *Fizika, irodalom, világegyetem* címmel az Élet és tudományban [társszerző: VINCZE Ildikó], 2011. január 21-én (73–75).

A GÖMBIG ÉS TOVÁBB 1.¹

(Esterházy Péter, *Tompaszöglet*, Bp.,
Zöld Pázsit Kiadó, 2009.)

Nem egyszerű regényt tart kezében az olvasó, hanem afféle esterházyosan összegyúrt nyelvi képződményt ismét. Benne vannak ebben *A szavak csodálatos életének* a szerzőtől már jól ismert kitételei, benne van a ben klasszikussá vált két könyvjelző s az általuk meghatározott mediális térben önmagával reflektálódó szöveg bája, s benne van ama ottlikosan derűs hang is, amely minden zakók titkos szerkezetét – legalábbis Dosztojevszkijtől kezdve – Gogol *köpnögyére* vezeti vissza.

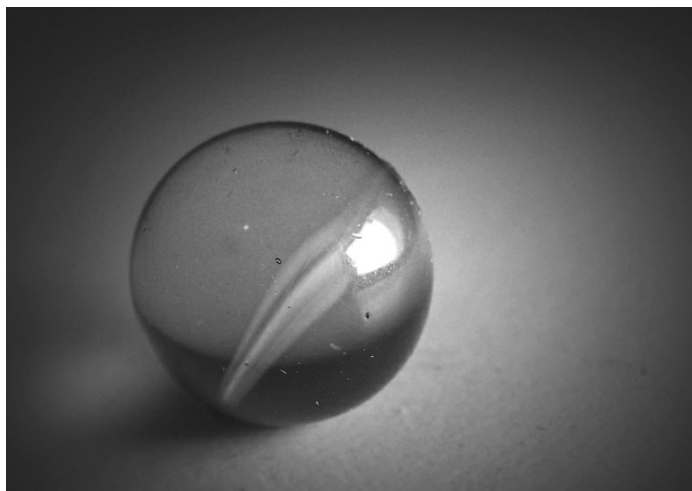
Nem véletlen, hogy a *Semmi művészet* után szinte rögvest megjelenő, azt azonban erősen ellenpontozó opusz csak látszólag vonzza horizon-tunkba a futball hiedelemvilágának mítoszait. A tompaszögletrúgás egykori császárárt, Kovács IX Bélát megidézi ugyan a címadás emblematisztikus nyelvi gesztusa, de a kimondottság–ki-nem-mondottság hamarost polarizálódó mikéntje mégis inkább azt vélelmezteti a kutakodó elmével, hogy itt másról lehet szó. Mindez csak álca, feeling, modor, legfőlebb irónia. Vagyis a rögmagyar valóság zöld pázsitjára ereszkedő tekintet azonnal észreveszi az eme gyönyörű kifejezésbe zárt fájdalmat, a megosztottság lehetőségeinek többértelműségét, a „-szög-” szócskában rejlő dichotomikus utalást a kezdetre és a végre egyaránt. Eminnen tekintve ugyanis a „vég”-et hozza szemközbe (összeadódva a „tomba” jelzővel kétségtelenül az eldöntetlenségre asszociáltat bennünket!), másfelől a kezdetet jelöli ki érzékenyen a valóságból a maga négybetűnyi „hiány”-ával. S teszi mindezt a regény textusának kulcspozíciójában. Kiszakítva mintegy a szövegtérből is önmagát, egyúttal rámozdítva azt a befogadói én hiperérzékenységeinek egy lehetséges és jól behatárolható pontjára – amott belül a lélekben s a könyvtestben immár.

Ám joggal jövünk rá ekkor, haladva az oldalakon tovább, hogy ezt a regényt nemcsak előlről kezdve a végéig lehet befogadni, mint az effajta szövegeket általában szokás volt eddig – a posztmodernség előtt. Sőt, nemcsak bármilyen sorrendben forgathatjuk a lapokat – amiképpen ez James Joyce-tól kezdve lehetséges –, hanem akár egymásra is fénymásolhatjuk őket – mégpedig minden oldalt egyetlen lapra (lásd a szerző munkásságának ezirányú törekvéseit Ottlik *Iskola a határon*jával kapcsos-

latban!) –, az értelemképzés horizontjai akkor sem változnak meg bennünk a szöveggel kapcsolatban; még egy ilyen radikális átfigurálás ellenére sem!

Ekkor és ezért óhatatlanul észrevesszük majd, hogy a 424 átfénymásolt oldal feketeségén valamiféle olyan mély tűzű világértelmezés lehetősége dereng át poszt-posztmodern poétikai formába öntve, amelyben a végső rendezettségélmény – akkor, amikor már nem is várnánk, a kere(sz)tre feszített, kérlelhetetlenül megismételt, egyetlen szónyi zárlattal: „tompaszöglet” – a végső megértés perspektívájára nyitja rá értelmünket s megfáradt tekintetünket.

Így lesz a „tompaszöglet” mint szimbólum – regénnyé válva – nemcsak meghatározó világképi elem, hanem a szerzőnek egy korábbi művéből ismert „nem-euklideszi asszonyok” tényleges létezésére való rejtett, szinte szubtextuális utalás által a modernséget elindító, einsteini relativitáselméletet megalapozó Bolyai–Lobacsevszkij-féle gömbgeometriának, vagyis a tér meghajlíthatóságának szép példázata (e parabola világmagyarázó elvként való használata a matematikus végzettségű E. P. Mestertől nyilván eleve nem idegen). A „görbített” térben ugyanis nemcsak a párhuzamosok, hanem a másik, az úgynevezett „valódi” világban egymás életéből részesülni nem tudó nem-párhuzamosok – a más-más időkben vagy terekben élt vagy élő emberek – is találkozhatnak egymással.

„Gab” képe egy üveggolyóról
(Lelőhely: http://fotosokvilaga.hu/eredeti_kep.php?id0=17566&id=zld_veggoly.jpg [2012. 02. 27.])

E szöveggömbbe rejtett derű által a létezésre való rákérdezés katarziséval vigasztaló mű született ismét a Duna partján. Az Esterházy teremtet-e világ magába – mint szerelmesek önmagukat egy gömbbe – zárja a vele megismerkedőt, s csak úgy ereszti el, ha most már az ő álmait is álmodja tovább: végtelen tompaszöveget rajzolva az égre, hogy a csillagok közötti terekben és időkben örökön egymás felé hajlíthassa életének párhuzamosait.

JEGYZET

- 1 E két „gömb”-ölyű önparódia Balla D. Károly játékfelhívásaira született a „mentés másként”-gondolat jegyében Az első megtalálható itt: E B., *A gömbig és tovább (Esterházy Péter: Tompaszöglet)* = <http://www.szombathely.hu/blog/fuzfa-balazs/?p=323> [2011. július 25.] – A második elolvasható – a most hozzáfűzött 6. sz. lábjegyzet kivételével – Balla D. Károly *Balládium*ában is: <http://balladium.blogspot.com/search/label/F%C5%B1zfa%20Bal%C3%A1zs> [2011. 09. 04.]

A GÖMBIG ÉS TOVÁBB 2.

József Attila Altatójának helye
a magyar költészet történetében

Midőn az alkotó tárgyat keres versének, érzelmei túltengése okán vagy másért, éppen csak körül kell néznie szobájában: az üveggolyó, melyet ablaka előtt kora gyermekléte óta csodálattal szemlél, ismét megoldja ihletgondjait. Ezerfelé sziporkázó fényei úgy töltik meg a leget, mint nyári hajnalok szikrázó napsütései a lelket.

Bolyai János jut ekkor eszébe a tűnődőnek, a nagy matematikus – aki persze, mint kemencemester–matematikus–drámaíró apja, szintén polihisztor és zseni, „mellesleg” pedig költő is volt. Egyik versében ekként ír – példának okáért – a gömbről mint a nem-euklideszi geometria kiindulópontjáról, egyben a sors legszebb – mert minden négyzetmilliméterében a végtelent utánzó – metaforájáról:

„Hitted:

két pont között az egyenes út a legrövidebb,
de e kerek földről érintőként lelógnak az egyenesek!

Hitted:

a Mindenség egyetlen Isteni Rendjét
végül tetten éred.
De kinek is kellett négy-clemű
imagináris mennyiséged?

Képzetes sugarú világod képleteit
hiába képezted le e sík tartományra,
egyedül voltál,
egyedül maradtál:
suhogott feletted
a gömbháromszögek fekete kaszája.

Hát megtörtén, gyáván, betegen e sors-vetett hurokban
lettél önkéntes száműzött e jog-szerént jussodban ...”¹

(Bolyai János: *k. [Domáldra visszanézve]* – részlet)

Először a Föld alakjában jelenik meg a szövegben a „gömb” látványa, majd a „Mindenség” szó képzettársításai mögött érezhetjük ugyanazt a kerekdedséget, melyet már a verscím „O”-ja is asszociált bennünk. Gyaníthatóan ugyanerre utal a lírai én az „imaginárius” szó jelentésmezejének megmozdításával is, melyet tovább erősít, fokoz aztán a „sík tartomány” említésével a szövegtérbe váratlanul, ám szükségszerűen belépő oppozíció.

De ekkor már mintha a „Semmi-költők” hangját hallanánk, mintha Vörösmarty utolsó verssorait olvasnánk:

„Van-e még reménység,
Lesz-e még hajnalod?
Férfi napjaidban
Hányszor álmodztál,
Büszke reményekkel
Kényedre játszottál!...”

(Vörösmarty: *Fogytán van a napod*)

Mert Bolyaival kezdődik, majd Vörösmartyval – alig is említve, hogy az e vers nyitányában szereplő „nap” szó homonímája, a Nap mint égitest is gömbölyű alakzat, természetesen –, Kosztolányival és Babitscsal folytatódik az a teremtett poétikai hagyomány, melyet nemcsak a játékmetaforika használata (lásd az itt következő verset!), hanem a tragikum érzékelése egyképpen határoz meg költészetünkben (tekintsd még lenettebb a Babits-idézetet!), s melynek kulcsszimbóluma aligha lehet más, mint a gömb végtelensége, tér- és időbeli meghatározhatatlansága.

„A játék.

Az különös.

Gömbölyű és gyönyörű,
csodaszép és csodajó,
nyitható és csukható,
gomb és gömb és gyöngy, gyűrű.”

(Kosztolányi: *A játék* – részlet)

„Mász botorul
magasba fönt,
s eléd borul,
te csorba gömb,

ott csöndesen
széjjelteként,
és nézi lenn
a földjeink,
a kincseket,
a rabon a
bilincseket,
a gabona
rendjét, amint
inog tovább...”

(Kosztolányi: *Fölébredek* – részlet)

„Tudósunk künn az ég alatt bolyongva
érezze ott magát, a Semmi partján,
nézzen a földre, mint egy égi pontra,
úgy gyönyörködjön e nagy Semmi-tajtján
s a tömegben, mely a földön zsibongva
az égben száll, tudatlan – körbehajtván
e gömb, melyet száz erők sodra mozgat.
Röpi a föld – s ők azt hiszik, nyugosznak.”

(Babits: *Hadjárat a semmibe* – részlet)

Innen pedig tényleg már csak egy lépés, azaz nem is igazi távolság József Attila poétikája, hiszen lehet-e egyszerűbben beszélni, Vörösmarty önmegszólítására kerek(ded)ebben reflektálni, mint ahogyan ő teszi, amikor – most még, a (vers)kezdet kezdetén – „üveggyót” ígér annak a szubjektumnak, aki végül kényszerűen majd mindent „végképp másoknak remél” [*Ime, bát megelétem hazámat...!*]?!

A felütésben azonban még sokkal inkább a valóságos, nem pedig a jövőbe vetített s hiábavaló reményt jelzi a versszöveg; a beszélővel azonosuló lírai én megszólítottja valójában nem is a Másik, hanem ő maga, a költő, aki a „tűzoltó” s a „katona” szerepébe magát egyként beleképzelni s beleélni képes (pszichoanalitikus kezeléseinek ismeretében talán nem is meglepő eme abszurd szerepkettőzés, sőt -háromszorozás²!).³

Költőnknek a még (nem is olyan) távoli, de itt is pontosan megjósolt tudathasadás ellenére megfogalmazott rövid távú sorsjövendölése a befejező kódában – „Látod, elalszik anyuka” – méltán alludálja Petőfi hasonló tematikájú, s kétségtelenül ugyanebbe a hagyományrendbe illeszkedő, népszerű költeményének zárlatát (mely szövegben, tán mondanunk sem

kell, egy korábbi vershelyzetben szintén előfordul a „végtelen”-nek kimondva-kimondatlanul megejtődő, ám alapvetően mégiscsak egy gömbformát az emlékezetünkbe idéző megjelenítése⁴):

„Anyám, az álmok nem hazudnak;
Takarjon bár a szemfödél:
Dicső neve költő-fiadnak,
Anyám, soká, örökkön él.”

(Petőfi: *Jövendölés* – részlet)

Lelőhely: <http://ildib.blogspot.com/2008/07/veggoly.html>
[2012. 01. 27.]

A XIX. századi alkotó az örökkévalóság időpozíciójába helyezi a lírai ént, vagyis azonnal mintegy a kozmoszra nyitja rá a versolvasó tekintetét, a modernség szemlélődője ellenben az intimszférára, a benső én világának tágasságára helyezi a hangsúlyt: „Aludj el szépen, kis Balázs”⁵. Ne feledjük azonban, hogy az álmotívum hangsúlyozásával ugyanakkor ő is a végtelenbe nyit ajtót!

Talán éppen e kétfajta költői gesztus-sorozat „diszpozicionált harmóniájá”-nak érzékeltetése lehet az alapja a korábbi, „[a] távolságot, mint üveg gölyöt”-hasonlat erősen szürreális felépítettségének; hiszen a szintagma első és második tagja éppen olyan oxymoronszerűen kapcsolódik elereszthetetlenül egymásba, mint ahogyan éjszaka és nappal, ébrenlét és alvás állapota követi mindig szükségszerűen egymást az élőlények világában – vagy amiképpen két félgömb keresi egymást reménykedve a végtelen térben és időben.⁶

S ha ez így van, akkor joggal tekinthetjük az *Altatót* az oly ritkás magyar pszichoanalitikus szépirodalom egyik meghatározó remekének. Olyan szövegnek, amely „nemcsak szól valamiről, vagy mond valamit, hanem inkább [maga a] valami”⁷.

JEGYZETEK

- 1 MANDICS György–VERESS Zsuzsa, *Bolyai János jegyzeteiből*, Bukarest, Kriterion, 1979. – A könyv részleteit, illetve e verset lásd itt is: http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/mand_veress_bolyai.html [2011. július 25.]

- 2 Lásd a verssor folytatását, a nem mellékesen felkiáltójellel végződő, szinte tagolatlan mondatot, mely állítmány nélkül, dermedten áll a hiányos szintaktikai mezőben! E grammatikai-stilisztikai tény a rövid mondatos szerkezet elliptikus alakzataival együtt hasonlóképpen az én elbizonytalanodására utalhat: „Vadakat terelő juhász!” – Vö.: a bőséges szakirodalom mellett (*József Attila pszichiátriai betegségei*, Bp., Suliker–Filum, 2000) például egy utóbbi írás itt olvasható: *Skizofrén volt-e József Attila? – interjú a pszichiáterrel* (MÁGER Judit beszélgetése NÉMETH Attilával) = http://medizona.hu/test_es_lelek/20090126_elmebaj_nemeth_attila_pszichiater.aspx [2011. július 25.]
- 3 Okfejtésünk logikája megínogni látszik, ha tudomásul vesszük aényt, hogy az *Altató* 1935-ben keletkezett, mégpedig Balázs-nap előestéjén, február 2-án. József Attila ekkor már évek óta pszichoanalitikus kezelésben részesült (1929/30 fordulója után két évig járt analízisbe Rapaport Samuhoz). További következtetések levonásától ennek okán jobbnak látjuk tartózkodni (ti. melyek a katona–tűzoltó–juhász-kontaminációt tárgyalnák). Ugyanakkor akként vélekedünk, hogy dolgozatunknak a fenti bekezdésben jelzett egyik alaptézisét a pszichoanalitikus kezelés ténye nem kérdőjelezi meg: sőt, talán éppen erősíti a feltételezést, hogy az *Altató*ban érzékelhető egyfajta filogenetikus–ontogenetikus fejlődésrajz, illetve poétikai feszültségteremtés-beli „felfelé ívelés”, melynek végpontján következik be aztán maga az elalvásnak a szubjektumtól részben független gesztusa (amely – talán nem túlzás erre itt most utalni – minden pszichoanalízis „alapállapota”, sőt mondhatni, a freudi pszichológia mélyalapja).
- 4 „Szárnyim növények, s átröpültem
A levegőt, a végtelent.”
- 5 Megjegyzésre érdemes, hogy a refrénmondat modalitásával éles ellentétben áll a mondatvégi írásjel, melynek a felszólító módú állítmány okán felkiáltójelnek kellene lennie. Kétségtelen, hogy a jakobsoni „poétikaifeszültség”-teremtés egyik alapesetével van itt (is) dolgunk. (Vö. JAKOBSON, Roman, *A költészet grammatikája*, Bp., Gondolat, 1982.)
- 6 Lásd még a fejezetünk mottójaként is idézett nagyszerű Van Gogh bon mot-t: „Valószínűleg az élet is gömbölyű” (Idézi BACHELARD, Gaston, *A gömbölyded fenomenológiája* = B., G., *A tér poétikája*, Bp., Kijárat, 2011, 201–207, idézet: 201.) és az őt idéző Bachelard-tanulmányt.
- 7 Ottlik Géza levele Gara Lászlónak, közléteszi BENDE József, Vigília, 2002/2, 119. – Ugyanaz = <http://www.vigilia.hu/2002/2/gara.htm> [2011. július 25.]

A KISBÁRÁNY LEVELE A FARKASHOZ
avagy *Tatjana levelének* parafrázisa¹

Nem írok mesét magának –
Kell több? Vagy mond ez eleget?
Méltán tarthatja hát jogának
Hogy majd megegyen engemet,
De ha sorsom panaszszavának
Szívében egy csepp hely marad,
Nem kap be engem, s békén hagy.
Hallgattam eddig, szólni féltem,
És higgye el, hogy szégyenem
Nem tudta volna meg sosem,
Amíg titokban azt reméltem,
Hogy lesz nekünk alkalom,
S hetenként jóllakathatom;
Csak ne halljam szavát, s hogy
Ne szóljak magához, s aztán
Mind egyre gondoljak csupán:
éjjel-nappal ne halljam sosem.
Mondják, untatja kicsiny falunk,
a bárányokat már mind megette,
Én jóllakatni hát nem tudom,
inkább úgy tudnék vesztének örülni.

Miért akar Ön engem megenni?
Miért nem békességben
Rejtőzve mély sötét erdőbe
Lakatja jól magát másokkal?
Miért is ismertem meg valaha,
Hisz a félelmet, mely betört így szívembe;
Tudatlan lelkem láza megtörni nem tudja.
Enyhülne tán a kín s kiáltana lelkem
Ön lelkéhez megértést remélve,
S akit szívem-lelkem nem kíván,
Lennék örök hűségű álma csupán

S egyszer volt, hol nem volt
Családnak élő anyányi anyja majdan.

De hiszen a Földön senki sincsen,
Kinek vágyát elküldeném innen...
Ezt így rendelte amott az Isten...
Tied szívem tehát, de ne kérd fejem!
Ó, tudtam én, el fogsz te jönni,
Zálog volt erre életem;
Az égieknek kellene köszönni,
ha inkább sírig kísérel engem...
Régi félelem s átok vagy szivemben,
Látatlan is gyűlöltelek,
Igéztek a hideg szemek,
S rég borzong hangod haragja bennem...
Rám néztél, s én ájulásba hullva,
Majd szétlobbanva és kigyúlva
Lelkem összerezzen: ő az, Istenem, ő!
Vagy nem a te hangod üvöltött-e újra,
Mikor egy csendes, bús napon
Ínséges időkben földhöz simulva
Vagy imádságban leborulva
Altattam égő reszketésem?
Nem te vagy-e itt árnyék-alakban,
S nézel reám e pillanatban
A vérvörös, homályos égen által?
Nem te hajolsz-e fölém rögtön,
Hogy amíg magamat végre összeölhetném,
Enyhítenéd testem bánatát?
Ki vagy te? Félelmes farkas igazán,
Ártóm és végzetes kísérelőm –
Vagy kegyelmes uram és parancsolóm?
Döntsd el, és engedj szabadon,
Vagy légy erős: hamm be engemet!

A farkas erre uccu, elszaladt,
a kisbárány pedig ma is él
– ha meg nem halt...

JEGYZET

- 1 Nyikolaj Szergejevics Puskin, Aesopus, Heltai Gáspár és Hans Christian Andersen művei, továbbá Áprily Lajos műfordítása nyomán. Elhangzott Szombathelyen, a Liszt Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából 2011 tavaszán Vinczeffy Adrienne karnagy által rendezett ünnepségen, melyen a résztvevők a halhatatlan zeneszerző-zongoraművész kortársait személyesítették meg – amikor is e mostani átköltő személy adta Andersent. Megelőzően Tattjana Áriáját hallhatta a közönség az Anyeginből. A szövegjáték így Andersen, Puskin és Csajkovszkij nevében egyszerre igyekszik tisztelni Liszt Ferenc korszakformáló nagysága előtt.

*Liszt-szobor a zeneszerző szülőfalujában, Doborjánban,
a hangversenyterem és a szülőház között (Raiding, Ausztria)*

LEVÉL DÖBLINGBŐL
LISZT FERENC ŐMÉLTÓSÁGÁNAK

– 1858. november 13-án¹

Fenséges Úr,

midőn ma reggel pitymallatkor képzeletben végigtekinték távoli erdeim méltóságos haragzöldjén, s szemügyre vevém fűszálaim rendíthetetlen rendjét, aztán megszámlálván a legkisebb zöld sarlócskát is abban a kertben, mely immár örökkön határt szab gondolatim szakadatlan vándorlásainak; midőn arra gondolék, vajh' hány évem van hátra még, egy dallam fészkelődött a közelembbe, s nem engedett felállnom, sem nyugodtan ülnöm, sem sétálgatnom tovább. Izgatottan járkáltam hat vagy nyolc négyzetméteremen, s nem találtam a helyemet sehol.

Vajon a véletlen vagy a sors kegye segített bennünket abban, hogy pályánkat befussuk? – kérdém magamtól. Vajon Szküllák és Charybdiszek között tébláboló hétköznapiaink miért tűnnek ma olybá, mintha egyenes úton s kétségek nélkül menendtünk volna mindannyian évtizedeken által? Vajon Akadémiánk, Lánchídunk és zeneoktatásunk templomai állhatnának-e, s vajon felállanak-e továbbiak is majdan, ha mi már nem leendünk, csak porhüvelyként ezen a Földön?

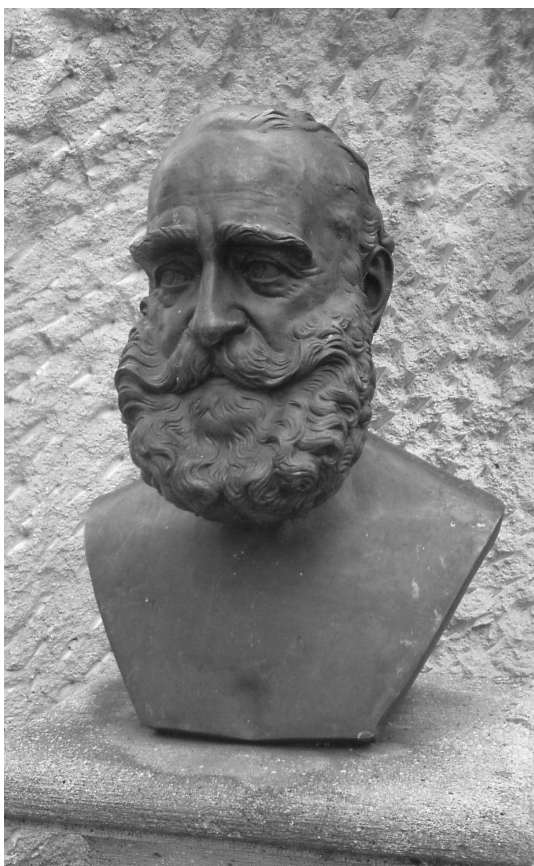
Érdemes volt-e előrevetni a múlt napok rendiben tekintetünket? Érdemes volt-e, nem kímélvén időt, fáradságot, pénzt, szenvedélyt, örökkön arra ösztökélni másokat s magunkat egyaránt: soha más, mint az önzéstől megszabadulni kész lélek teremthet emberibb s szabadabb jövőt eme országban. Hisz csakis elszántság és halált megvető bátorság sulykolhat belénk annyi elszánást, hogy szavaknál többre is fussa erőnkéből, hogy tetteink majdan a jövő firtató tekintete előtt is megállandják helyöket.

Amikor Ön még gyermekként oly csodálatos hangversenyt adott Pesten, 1923-ban, mi már régesrégől fontolgatánk a nagy idők igába fogásának gondolatát. Wesselényi barátom lázas terveit szövögeté, Kölcseynek *Hymnus*unk halhatatlan sorait fogalmazá, s nembeli nagy költőnk, Berzsenyi Dánielünk is megírta volt már nagyszerű ódáit. Vörösmartynk készülődött, szárnyait bontogatta, s bizony megszületett egyetlen hónapban, ama dicsőséges évben, nyelvünk és történelmünk két olyan magasrendű szelleme, akikért érdemes volt a Jóistennek magyart is terem-

tenie erre a Földre: Petőfi Sándor és Madách Imre. Utóbbit még nem ismerjük igazán, indulása látszék csak az égboltozaton, de higgyen nekem, jó Barátom, lángelme buzog e sztrigovai kebelben!

Bizonyosan a haza felemelésének nemes gondolatát érzém visszhangzani ma reggel is a döblingi elmegyógyintézet falai fölött zúgó magányos szelekből. Hisz az Ön másik emlékezetes, 1946-os hazai útja során házamban tett többszöri látogatása alkalmával mindketten bizonyossá válhatánk gondolkodásunk közös íveiről.

Ám ha mindezt tudtuk mindketten, vajh' miért is írtam e hajnali levelet Önnek, Édes Barátom?! Azért bizony, mert a mai pitymallatkor megértettem a füvek halk susogásából és a napfény hóbertos-boldogságos

Széchenyi István szobra Döblingben

ízéből, hogy az Ön halhatatlan zongorajátéka odahallik ugyan Cenkre Doborjából is, ám nemcsak Cenkre vagy Szombathelyre és Kőszegre, hanem immár Döblingbe is. Megértettem végre ma reggel, hogy az elme, ha már el is veszíté kapaszkodóit az evilági létezés megszgyéihez, a zenében újra felismerheté önmagát. Mert az Ön zenéje által arca lesz a dal-lamoknak, tekintete a hangjegyeknek, lélegzete a hangközöknek, melegsége a kottának.

Rájövék ezért ma reggel, hiába tudtam én mindig, hogy a zene érzelem és értelem, vihar és szélsend, recsegő mamutfenyő és hajlékony ágacs-ka, dörgő szélvész és csendes suttagás egyszerre, azt nem vettem észre soha mégsem, hogy a zene hallgatni is tud. Hogy a zene csenddé is képes lényegülni.

S ahogyan a szavak hiánya, úgy talán a hangok és hangjegyek hiánya is elvezethet bennünket a végső megértéshez? A teljességhez és a reménykedéshez? Éppen a hiány léleksanyargató érzése által?

Mégis semmi tehát a szó, semmi a hangjegy, a kotta, az ecset, a véső és az író toll is? A Mindenséghez csak a(z el)hallgatáson keresztül vezet út? Mert hallgatni csak az ember tud? Mert minden hang mindannyiunké ugyan ezen a Földön – embereké, állatoké, mamutfenyőké és tölgyfáké meg a szeleké amott a parkban –, a hallgatás azonban csak az emberé leend?

Megértém akkor azt is, tűnődve immár tovább, kitekintve a végtelen égboltra, hogy akként hiányozna mindörökkön az Ön zenéje lelkemnek, mint akit a hallgatásra úgy kényszerítettek.

S amikor idáig jutottam gondolataim sorjában a fűszálak és a szelek által, végre arra is rájöttem, hogy nem lehetne nagyobb büntetésünk, mint ha nem hallgathatnánk soha Liszt Ferenc zenéjét. Az a csend a szenvedés volna maga. Az örök hiány állapota. Mert Ön megmutatta nekünk a teljességet, ezért az Ön zenéje nélkül csonkítatlanok immár nem lehetünk sohasem.

Köszönjük hát Önnek, hogy ide született, éppen erre a tájra, köszönjük, hogy ebben a nyelvben lelt otthonra, köszönjük, hogy létezik nekünk.

Örökebbek az Ön hangjegyei, s bizonytal könnyebben bejárják a világot, mint mindazok a hidak, utak és épületek, melyeket én teremtettem.

Vajon az én Akadémiám, Lánchidam áll-e még egyáltalán jó Budában s Pesten?

Ám ideje már, hogy az örök kétségek helyett hallgassuk inkább együtt a még megmaradt falevelek soha el nem fáradó csendjét. Ők emlékeznek még a tavaszra és a nyárra is talán. Nekünk azonban most már mégis

könnyebb – ők elmúlnak, számunkra azonban az Ön zenéje nemcsak vigasz, hanem megtartó erő ezen a nyelven és ebben az országban – mindörökkön immár.

Boldogságos napokat kíván
tiszteletteltjes és hűséges szolgálja:

Gr. Széchenyi István

JEGYZET

1 A levél 2011. december 11-én került elő egy eddig ismeretlen gyűjtő cukor-spárgával (!) átkötött paksamétájából, melyet a doborjáni (Raiding, Ausztria) karácsonyi kirakodóvásáron sikerült megszereznem néhány euróért. A kézirat felbecsülhetetlen értéke miatt fénymásolás vagy szkennelés ártalmainak nem tehető ki, ezért csak átiratban hozzuk. – A szövegközlő felolvasásában elhangzott Szombathelyen, a Nyugat-magyarországi Egyetem Ének-zene Tanszéke, jelesen Vinczeff Adrienn karnagy szervezésében létrejött Liszt-ünnepségen, melyen a Jókainé Laborfalvi Rózát megszemélyesítő, fent nevezett háziasszonyon kívül megjelentek a kor nagyjai s természetesen maga a Mester, Liszt Ferenc (reinkarnációi) is.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm az Nemzeti Kulturális Alapnak az alkotói ösztöndíjat, melyben részesített, az Olvasónak a türelmet, a PONT Kiadónak pedig a segítőkész gondoskodást. Ez a könyv egyikük nélkül sem születhetett volna meg.

A szerző

TARTALOM

Előszó helyett • 7

MIÉRT PONT ŐK?

Az elmondhatatlanság betűi
(*Arany János és a nyelvrontás*) • 11

Nézőpontváltások és beleír(ód)ások a *Kapcsos könyv* első szövegében
(*Arany János: Szondi két apródja*) • 19

Az esztétizáló (ön)szemlélet narratív alakváltozatai,
avagy „ki írta” a *Szindbád*-filmet? • 28

„...Kigyúltak minden villanyok”
(*Pilinszky János: Apokrif – Tolnai Ottó: pilinszky újvidéken*) • 34

Nagy Gáspár csendje
(*Egy leendő irodalmi emlékház előszobájának falára*) • 46

„MIT KEZDJÜNK A KULTÚRÁVAL A HARMADIK ÉVEZREDBEN?”

[A skandinávokról...] • 55

„A 12 legszebb magyar vers” • 57

A legszebb magyar versek – határokon innen és túl I.

Nagy Versmondás: Kosztolányi Dezső:
Hajnali részegség – Szabadka, 2010. április 23. • 61

A legszebb magyar versek – határokon innen és túl II.

Hajnali részegség-konferencia,
Újvidék, 2010. április 23–25. • 64

DE MI LESZ VELÜNK AZ OLVASÁS UTÁN?

- „Határolt végtelenség”
avagy az irodalomtanítás dilemmáiról
egy fontos könyvben megjelent
Hajnali részegség-parafrázis kapcsán • 69
- Két szatyros férfi, akik megváltoztatták a világot • 81
- (De mi lesz velünk) az olvasás után (?) • 84
- Irodalomta(la)nítás, de meddig?
Egy lehetséges válasz: *irodalom_12_11_10_9* • 95
- Kell-e nekünk Janus Pannonius? • 104
- Miért jó tankönyvet írni? • 112
- Az irodalomtanítás digitalizációja felé • 113
- Kisimítani a Mindenség homlokát.
Jegyzetlapok egy tanári segédkönyvből • 124

MIÉRT A GÖMB?

- „...és mégis mozog a Föld”
avagy az irodalom és a világegész • 137
- A gömbig és tovább 1.
(Esterházy Péter, *Tompaszöglet*, Bp.,
Zöld Pázsit Kiadó, 2009.) • 140
- A gömbig és tovább 2.
József Attila *Altatójának* helye
a magyar költészet történetében • 143
- A kisbárány levele a farkashoz
avagy *Tatjana levelének* parafrázisa • 148
- Levél Döblingből Liszt Ferenc Őméltóságának
– 1858. november 13-án • 151
- Köszönetnyilvánítás • 154

AZ OLVASÁS VÉDELMEBEN

Olvasáskutatói tanulmányok

PONT

*Ahogy a Németországban 1999-ben kiadták Az olvasás kézikönyvét,
ugyanúgy szükségessé vált a magyar szakemberek és érdeklődők keze ügyébe helyezni
egy tájékoztatót, eligazítást és kitekintést nyújtó, alapozó jellegű könyvet:*

Az olvasás védelmében.

ISBN: 978-963-9957-12-1. Ára 2490 Ft

w w w . p o n t k i a d o . h u

MINT A MESÉBEN?

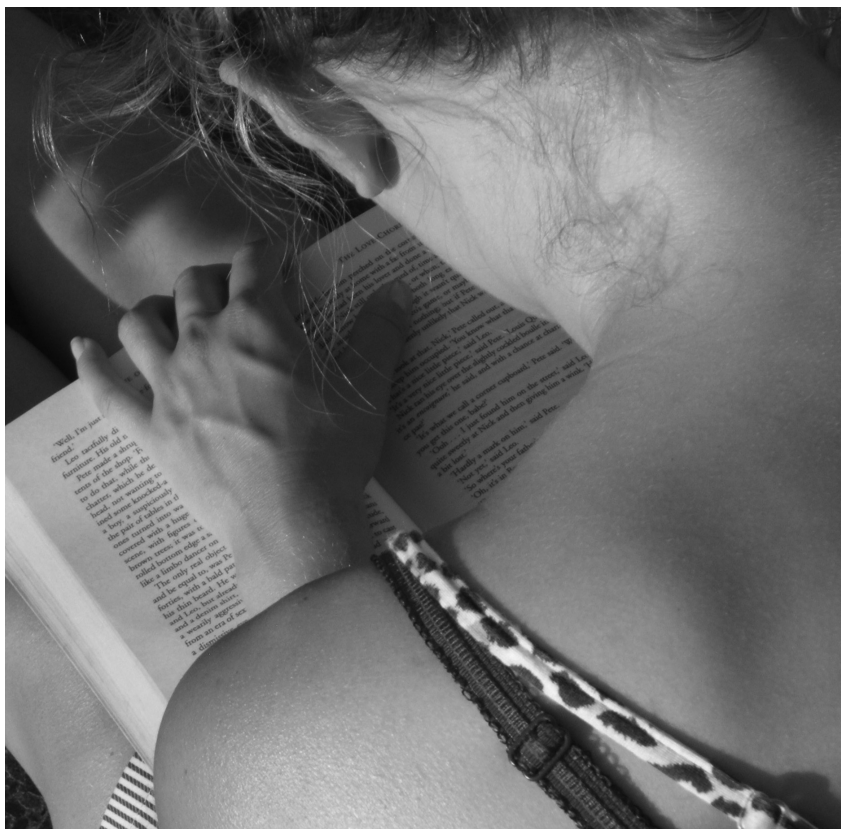
Tanulmányok a mese fontosságáról

PONT

A folyóirat tíz évfolyamából válogattuk 2009 őszén a mese fontosságát igazoló, esélyeit mérlegelő, a gyerekekkel foglalkozó felnőtteknek ötleteket adó, termékeny gondolatsorokat elindító tanulmányokat abból az alkalomból (is), hogy Benedek Elek születésének százötvenedik évfordulójáról megemlékezzünk.

ISBN: 978-963-7265-95-2. Ára 1500 Ft

w w w . p o n t k i a d o . h u

OLVASNI JÓ!

Tanulmányok az olvasás fontosságáról

PONT

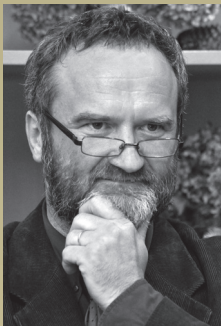
A Fordulópont eddig megjelent számaiban tizenegy éven keresztül vissza-visszatérően, más-más szemszögből közelítve próbáltuk keresni a választ az aggasztó kérdésre: Miért (nem) olvas a gyermek? Kinek a dolga az olvasás megtanítása, a könyv megszerettetése.

Az évek során felvetett gondolatokat, kérdéseket, válaszokat, felméréseket és megoldásjavaslatokat gyűjtöttünk össze ebbe a kötetbe. Az érvek és bizonyítások mellett (olvasni hasznos, fontos stb.) egy közérzet kiterjesztése volna a cél, amelyet természetes egyszerűséggel kellene megfogalmazni, (csak) ennyit mondva: olvasni jó!

ISBN: 978-963-9957-07-7, ára 1500 Ft.

w w w . p o n t k i a d o . h u

Könyveink kaphatók a könyvesboltokban,
és megrendelhetők egyszerű postai levelezőlapon
vagy akár telefonon/faxon/e-mailen közvetlenül a kiadótól.
Címünk: PONT Kiadó, H-1300 Budapest, Pf. 215.
Tel/fax: (36-1) 816-1062 • e-mail: rendeles@pontkiado.hu
honlapunk: www.pontkiado.hu

Fotó: Garas Kálmán

1958-ban született Győrben.
Abdán és Kunszigetben nőtt fel,
1985 óta Szombathelyen él.
A Nyugat-magyarországi Egyetem
oktatója, irodalomtörténész,
szerkesztő.

KORÁBBI KÖNYVEI

A remény pedagógiája (1990)
Látva lássatok (1990)
Miért szép (1997, 1998)
Klasszicizmus, romantika, realizmus
az irodalomban (2000)
Gyalogjáró történelem (2005)
„...sem azé, aki fut...” (2006)
irodalom_12 (tankönyv) (2008)
irodalom_11 (tankönyv) (2009)
Trieszt felé I–II (2010)
irodalom_10 (tankönyv) (2010)
irodalom_09 (tankönyv) (2011)

EGY PÉLDÁT IS SZERETNÉK MONDANI arra, hogyan lehet másként olvasni, értékeket másként menteni. 2008 márciusában rendeztünk egy negyvennyolc órás felolvasást annak emlékére, hogy Széchenyi István Szombathelyen érettségizett 200 éve. Megdöbbentett bennünket, hogy a hangos, közösségi olvasás milyen hatással lehet az emberre. Elmentünk Döblingbe, ott ült a buszon negyvennyolc főiskolás és egyetemista – 18 óra 48 perckor kezdtük természetesen... –, és negyvennyolc órán keresztül folyamatosan olvastunk hangosan – felváltva, 2-3 percnyi részleteket, főleg reformkori magyar szövegekből. Sopronban és Kőszegen aludtunk, így érkeztünk Szombathelyre, ahol a városi ünnepség részei voltunk, végül pedig Széchenyi emléktáblájánál fejeztük be azzal, hogy felolvastuk a negyvennyolc tanár, kolléga és diák nevét, akik részt vettek ebben a gyönyörűségben. Katartikus élmény volt, szakmailag is rádöbbentett arra, hogy ez is egy úgymond „menekülési útvonalt”, mert a kreatív íráson, a drámapedagógián keresztül a hangos közösségi olvasásig sok-sok menekülési útvonalt lehetséges – ma még legalábbis – az irodalommal foglalkozók számára.

F. B.

PONT

www.pontkiado.hu

ISBN 978-963-9957-37-4

9 789639 957374

Ára: 2940 Ft